

Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju izstrāde

Pētījuma ziņojums

Pētījuma pasūtītājs:

Starptautiskā Muzeju padomes Latvijas Nacionālā komiteja

Pētījuma īstenotājs:

Latvijas Kultūras akadēmija

Rīga, 2021

Saturs

1.	Ievads	2
2.	Pētījuma metodoloģija.....	3
3.	Kopsavilkums.....	4
3.1.	Kultūras mantojuma muzealizācija	4
3.2.	Kritēriju izstrādes nepieciešamība.....	4
3.3.	Jaunu vērtību muzealizācijas process	5
3.4.	Kritēriji un kultūras mantojuma loma Eiropas un Latvijas kultūrpolitikā.....	5
3.5.	Kritēriji kultūras mantojuma nozares ekspertu un pārstāvju skatījumā.....	6
3.6.	Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem	7
3.7.	Rekomendējamais lēmumu pieņemšanas veids.....	8
4.	Kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācija: konteksta raksturojums	9
4.1.	Kultūrvēsturiskais mantojums	9
4.2.	Muzealizācija	10
4.3.	Sabiedrības interese par kultūras mantojumu.....	11
4.4.	Kultūras mantojuma saglabāšanas, izpētes un komunikācijas procesa Latvijā novērtējums.....	14
5.	Muzealizācijas procesa izaicinājumi	16
5.1.	Kritēriju izstrādes nepieciešamība.....	16
5.2.	Jaunu vērtību muzealizācija	18
5.3.	Lēmumu pieņemšana.....	22
6.	Muzealizācijas veidi: priekšrocības un ierobežojumi.....	28
6.1.	Muzeji	28
6.2.	Muzejiem radniecīgas institūcijas	31
	Novadpētniecības ekspozīcijas un kultūras mantojuma centri pašvaldībās.....	31
	Privātie muzeji un kolekcijas	33
6.3.	Virtuālie muzeji.....	34
6.4.	Bibliotēkas.....	36
7.	Muzealizācijas kritēriju definēšanas iespējas	39
7.1.	Eiropas valstu kultūras mantojuma politikā	39
7.2.	Latvijas kultūras mantojuma politikā	40
7.3.	Kultūras mantojuma ekspertu viedoklis	43
7.4.	Kultūras mantojuma institūciju pārstāvju viedoklis	46
7.5.	Muzealizācijas kritēriju priekšlikums.....	49
8.	Pielikums 1: Kvantitatīvās aptaujas izlases veidošanas process.....	53

1. Ievads

Pētījumu “Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju izstrāde” īstenoja Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs pēc Starptautiskās muzeju padomes Latvijas Nacionālās komitejas (ICOM Latvija) pasūtījuma un ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansiālu atbalstu.

Pētījuma mērķis ir definēt kritērijus muzeju un tiem radniecīgo institūciju (kultūras mantojuma objektu) tīkla attīstībai Latvijā. Pētījuma gaitā tika meklētas atbildes uz sekojošiem jautājumiem:

- Kuras vērtības ir vērts muzealizēt? Kāda mēroga šīs vērtības ir (vietēja, reģionāla, nacionāla)?
- Kādā formā vērtības muzealizēt?
- Kas vislabāk var uzņemties atbildību (privātais sektors/pašvaldība/valsts)?
- Kādi ir soļi ir jāveic, lai nonāktu pie šāda slēdziena par nepieciešamību muzealizēt vietēja, reģionāla un nacionāla mēroga vērtības?
- Vai muzealizācijas process ir apzināti organizējams, vadāms, reglamentējams, vai arī tam jābūt pašregulējošam procesam, kuru iniciē un virza sabiedrības vai atsevišķu sabiedrības grupu intereses un vajadzības?

Pētījuma fokusā ir muzeji un tiem radniecīgas institūcijas, kas saskaņā ar Muzeju likumu ir definētas kā krātuves, kolekcijas, ekspozīcijas, izstādes, pētniecības centri, zinātnes centri, piemiņas vietas un tamlīdzīgi kultūras mantojuma objekti, kuri izveidoti ar mērķi īstenot kādu no Muzeju likuma 7. panta otrajā daļā minētajām muzeja pamatfunkcijām¹. Tā kā ar kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu nodarbojas dažādas institūcijas, tad pētījumā tika apzināti nozīmīgāko kultūras mantojuma un atmiņas institūciju pārstāvju (muzeju, arhīvu, bibliotēku, kultūrvēsturisko vietu) un kultūrpolitikas veidotāju viedokļi.

Pētījums rosina uz diskusiju par kultūras mantojuma muzealizācijas procesu un izaicinājumiem, kā arī sniedz priekšlikumus, kas var noderēt politikas veidotājiem un kultūras mantojuma nozares pārstāvjiem kultūrvēsturiskā mantojuma izvērtēšanā vai muzealizācijas kritēriju izstrādē.

Pētījumā iekļauta izvērsta informācija, kas sniedz konteksta informāciju un raksturo sabiedrības ieinteresētību kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanā (4. nodaļa); raksturoti muzealizācijas procesa izaicinājumi un rekomendējamā lēmumu pieņemšanas kārtība (5. nodaļa); izvērtētas dažādu muzealizācijas veidu priekšrocības un ierobežojumi (6. nodaļa); kā arī izvērtētas muzealizācijas kritēriju definēšanas iespējas un sniegts muzealizācijas kritēriju priekšlikums (7. nodaļa). Ar kopsavilkumu un galvenajiem secinājumiem var iepazīties 3. nodaļā.

Pie pētījuma strādāja darba grupa, kuru veidoja: Baiba Tjarve, LKA Zinātniskās pētniecības centra vadošā pētniece, Gints Klāsons, pētnieks, Laura Brutāne, LKA Zinātniskās pētniecības centra zinātniskā asistente. Kā pasūtītāja pārstāvji darba grupā piedalījās Daina Ratniece un Jānis Garjāns.

Paldies visiem informantiem – muzeju, bibliotēku, kolekciju, ekspozīciju, centru u.c. pārstāvjiem, kā arī kultūrpolitikas veidotājiem, kas atrada laiku un sniedza intervijas pētījuma vajadzībām. Paldies visiem respondentiem, kas aizpildīja elektronisko aptaujas anketu. Paldies par diskusijām un sniegto informāciju Dainai Ratniecei un Jānim Garjānim.

¹ Muzeju likums. Saeima, pieņemts 15.12.2005., stājas spēkā 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

2. Pētījuma metodoloģija

Pētījuma “Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju izstrāde” veikšanā tika izmantotas kvalitatīvās un kvantitatīvās metodes:

- 1) Apzināti līdzšinējie pētījumi, teorētiskā literatūra, statistikas dati u.tml. Šī informācija tiek izmantota izpētes konteksta raksturojumam 4. nodaļā, kā arī papildinoši citās ziņojuma nodaļās.
- 2) Veiktas padziļinātās, daļēji strukturētās intervijas ar dažādu kultūras mantojuma apakšsektoru ekspertiem un politikas veidotājiem, kopskaitā 38 intervijas. Tai skaitā, bibliotēku nozares ekspertiem un bibliotēku pārstāvjiem (n=5), politikas veidotājiem valsts un pašvaldību līmeņos (n=5), muzeju nozares ekspertiem un dažādu muzeju, kolekciju, novadpētniecības ekspozīciju, virtuālo muzeju veidotājiem u.tml. (n=28).
- 3) Gadījumu izpēte par atsevišķiem muzealizācijas veidiem (bibliotēku novadpētniecības darbu, virtuāliem muzejiem, pašvaldību muzejiem, novadpētniecības ekspozīcijām un kultūras mantojuma centriem pašvaldībās, privātiem muzejiem un kolekcijām).
- 4) Īstenota kultūras mantojuma institūciju pārstāvju kvantitatīva elektroniska aptauja (2021. gada decembrī). Aptaujā tika iegūtas kopumā 416 aizpildītas aptaujas anketas (9 arhīvi, 184 bibliotēkas, 51 kultūrvēsturiskas vietas (pilis, muižas, u.c.), 89 muzeji, 20 citas). Aptaujas izlases veidošanas process detalizēti aprakstīts ziņojuma Pielikumā 1.

3. Kopsavilkums

Pētījumu “Latvijas kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju izstrāde” īstenoja Latvijas Kultūras akadēmijas Zinātniskās pētniecības centrs pēc Starptautiskās muzeju padomes Latvijas Nacionālās komitejas (ICOM Latvija) pasūtījuma un ar Valsts Kultūrkapitāla fonda finansiālu atbalstu.

Pētījuma mērķis ir definēt kritērijus muzeju un tiem radniecīgo institūciju (kultūras mantojuma objektu) tīkla attīstībai Latvijā.

3.1. Kultūras mantojuma muzealizācija

Pētījuma kontekstā jēdzieni “kultūras mantojums” un “kultūrvēsturiskais mantojums” lietoti kā sinonīmi. Politikas plānošanā un praksē pamatā tiek lietots jēdziens “kultūras mantojums”, bet parādās arī jēdziena “kultūrvēsturisks” lietojums bez precīzas definīcijas.

Esam ņēmuši vērā, ka **kultūras mantojuma jēdziens teorētiskajā literatūrā, kultūras mantojuma politikā² un praksē dinamiski attīstās un paplašinās, virzoties uz integrētu un iekļaujošu izpratni** (nenovelkot striktas robežas starp kultūras, dabas, materiālo, nemateriālo, dokumentāro kultūras mantojumu). Kultūras mantojums pastāvīgi tiek interpretēts atkarībā no kultūras, sociālā, ekonomiskā, vides un politiskā konteksta, kā arī no sabiedrības pieredzes kopumā. Tāpat arī aizvien biežāk kultūras mantojums tiek apzināts kā resurss sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai. Aktuālajā izpratnē par kultūras mantojumu cilvēki un cilvēku vērtības tiek novietotas centrā, virzoties uz kopienas lomas palielināšanos mantojuma pārvaldībā.

Līdz ar to šī pētījuma ietvaros kultūrvēsturisko mantojumu esam skatījuši ļoti plašā kontekstā, **neizslēdzot nevienu no kultūras mantojuma daudzveidīgajām izpratnēm un to dažādajām mijiedarbības formām.**

Institucionāli gan materiālo, gan nemateriālo kultūras mantojumu glabā **atmiņas institūcijas** – muzeji, muzeju krātuves, arhīvi, bibliotēkas. Tomēr mantojuma saglabāšanā un komunikācijā iesaistās **daudz plašāks institūciju loks** (dažādās juridiskās formās) – sākot ar indivīdu un domubiedru grupām, biedrībām, privātkopības pārstāvjiem līdz pašvaldību un valsts institūcijām. Kultūras pieminekļu atjaunošana, jaunu muzeju veidošanās, lokālu kopienu vai teritoriju vēstures izpēte, kultūrtelpu stiprināšana u.c. ir daži no procesiem. Neatņemama mantojuma attīstības procesa daļa ir **digitalizācija.**

Muzealizācija šaurā nozīmē tiek definēta kā “īsto priekšmetu izņemšana no to dabiskās vai kultūras vides, piešķirot tiem muzejiskuma statusu”³. Ņemot vērā daudzveidīgos kultūrvēsturiskā mantojuma izpausmju veidus, kā arī dažādās institucionalizēšanas formas, **arī muzealizācijas robežas tiek paplašinātas.** Lai arī pētījuma centrā ir muzejs un muzejam radniecīgas institūcijas kā būtisks muzealizācijas veids, tomēr izpētē pieņemām, ka **veidi, kā saglabāt un komunicēt sabiedrībai kultūrvēsturiskās vērtības,** var būt ļoti dažādi – sākot ar atmiņas institūcijām, beidzot ar filmām, grāmatām, piemiņas plāksnēm, virtuālām ekspozīcijām, datubāzēm u.c.

3.2. Kritēriju izstrādes nepieciešamība

Pētījumā tika noskaidroti kultūras mantojuma nozares pārstāvju viedokļi par to, vai noteiktas kārtības izstrādāšana, kritēriju kopums par muzealizāciju vispār ir nepieciešama. Šāda nepieciešamība tika vērtēta neviennozīmīgi. Lai arī kvantitatīvajā aptaujā lielākā daļa (74%) nozares pārstāvju atbalsta domu par jaunu kritēriju/kārtības izstrādi, tomēr gan intervijās, gan aptaujā tiek izteiktas bažas par to, vai tas ir iespējams un vai neradīs jaunus birokrātiskus šķēršļus. Tā vietā būtu iespējams kāpināt esošo darbinieku kvalifikāciju un uzticēties viņu kompetencei. Nozares eksperti intervijās atzīst, ka kritēriju izvirzīšana kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību muzealizācijai ir komplicēts process, jo

² Eiropas Padomes vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai. Pieņemts: 27.10.2005., stājas spēkā: 01.06.2011., parakstīts: 27.10.2005., pievienošanās: 26.04.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 44, 16.03.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/1612>

³ Meress, F. Pasaules muzealizācija. Pieejams: <http://www.muzeologija.lv/lv/fransua-meress-pasaules-muzealizacija>

muzealizējamās vērtības ir ļoti **atšķirīgas un daudzveidīgas**, tādēļ ir grūti izstrādāt vienotus kritērijus, kas varētu attiekties uz visām vērtībām.

Kultūras mantojuma nozares pārstāvji aptaujā pauž viedokli, ka vajadzīgs nevis jauns normatīvs akts vai rekomendācijas ministrijām, bet gan vadlīnijas vai rekomendācijas drīzāk nepieciešamas zemākā līmenī – vairāk nekā puse (58%) respondentu uzskata, ka visvairāk nepieciešams būtu izstrādāt vadlīnijas/rekomendācijas pašvaldībām, 52% – rekomendācijas privātpašniekiem. Savukārt politikas veidotāji (kā pašvaldību, tā valsts līmenī) liecina, ka katrā gadījumā, kad nepieciešams sniegt izvērtējumu vai pieņemt lēmumu par kādu sabiedrības iniciatīvu muzealizācijas kontekstā, tiek izmantoti esošie lēmumu pieņemšanas mehānismi – ekspertīze tiek prasīta kultūras mantojuma institūcijām, tiek veidotas darba grupas vai diskutēts esošajās konsultatīvajās struktūrās. No vienas puses tiek atzīts, ka šāda kritēriju izstrāde ir ļoti nepieciešama, lai katrā situācijā nebūtu jāveido jauns mehānisms lēmumu pieņemšanai. No otras puses tiek secināts, ka ir sarežģīti izdomāt vienotu kritēriju kopumu ļoti atšķirīgiem muzealizācijas gadījumiem.

Pētījumā sniegtie priekšlikumi var palīdzēt publiskā sektora lēmumu pieņēmējiem.

3.3. Jaunu vērtību muzealizācijas process

Pētījumā tika noskaidrots, kā visbiežāk praksē notiek muzealizācijas process. Intervijās paustajos viedokļos dominē uzskats, ka visbiežāk noteicošais faktors ir viena vai dažu **cilvēka iniciatīva un entuziasms**. Tomēr tik pat nozīmīgs ir arī **resursu un ilgtspējas jautājums**, jo bieži vien nelielas interesentu grupas darbība nespēj nodrošināt mantojuma saglabāšanu ilgtermiņā. Resursu jautājums tiek atkārtoti uzsvērts kā viens no būtiskākajiem, ja tiek lemts par jaunu vērtību muzealizāciju, it īpaši – veidojot jaunas institūcijas. Tieši šī iemesla dēļ tiek rekomendēts pārdomāt iespējamās muzealizācijas formas, meklējot dažādus risinājumus – ne tikai jauna muzeja dibināšanu, kas ir viens no resursu ietilpīgākajiem risinājumiem. Informanti uzsver, ka jaunu vērtību muzealizācijai jābūt dažādiem priekšnosacījumiem: nepieciešams cilvēks ne tikai ar vīziju un ideju, bet arī ar atbilstošu izglītību un izpratni par mantojuma saglabāšanu. Jābūt resursiem (telpām, finansējumam), kā arī pašvaldības vai cita finansētāja ieinteresētībai, idejai jāiekļaujas plānošanā (kultūras dzīves attīstības, kultūras tūrisma, vietas attīstības).

Dinamiska muzealizācijas kustība notiek pašvaldībās. Kultūras mantojuma sektora pārstāvju aptaujā respondenti tika lūgti norādīt, kādas kultūras mantojuma vērtības šobrīd Latvijā ir atstātas novārtā, bet būtu pelnījušas saglabāšanu. Pagastu/apdzīvotu vietu novadpētniecības mantojums tiek minēts visbiežāk (46%). Augsta aktualitāte respondentu skatījumā ir arī atsevišķu kultūrvēsturisko kopienu/kultūrtelpu mantojuma saglabāšanai.

Pašvaldībās, kur nav muzeja, procesos iesaistās privāti entuziasti, skolas, bibliotēkas (bieži lokālā līmenī aizstāj muzeju). Tāpat pašvaldībās rodas jaunas iniciatīvas – saistītas, piemēram, ar industriālā mantojuma atjaunošanu. Šos procesus papildina atsevišķu kopienu/kultūrtelpu mantojuma apzināšanas centieni. Iespējams, ka šo tendenci vēl pastiprinās 2021. gadā pieņemtais Latviešu vēsturisko zemju likums⁴.

3.4. Kritēriji un kultūras mantojuma loma Eiropas un Latvijas kultūrpolitikā

Informācija par Eiropas valstu kultūras politiku prioritātēm uzrāda vairākas kopējas tendences kultūras mantojuma jomā:

- Mantojuma vērtību komunikācija sabiedrībai – tai skaitā ar digitalizācijas palīdzību.
- Integrēta pieeja kultūras mantojumam, kā nozīmīgus apakšsektoros skatot arī industriālo un dabas mantojumu.

⁴ Latviešu vēsturisko zemju likums. Pieņemts 16.06.2021., stājas spēkā 01.07.2021. *Latvijas Vēstnesis*, 121B, 28.06.2021.

- Mantojuma interpretācija, kas palīdz mūsdienu sabiedrības grupām saprast savu izcelsmi, kā arī veicina dažādo etnisko grupu integrāciju.
- Mantojuma dažādās lomas – kultūrvēsturiskā, izglītojošā, saliedējošā, ekonomiskā, reģionālās attīstības u.c.

Latvijas kultūras mantojuma politikā var identificēt dažādus kritērijus kultūrvēsturiskā mantojuma novērtēšanai. Tie galvenokārt raksturo specifisko kultūras mantojuma vērtību – tās unikalitāti, autentiskumu un izcilību dažādos aspektos. Sabiedriskā nozīmība kā kritērijs ir atrodams mazākā mērā, divus atbilstošus kritērijus identificējam kultūras pieminekļu normatīvajā regulējumā: “saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm”⁵ un “vietējās sabiedrības interešu grupu ierosinātas, īpaši izceltas un atzītas citas kvalitātes, kas piešķir objektam nozīmi un pievienoto vērtību”⁶. Kā papildu faktoru var identificēt arī kultūras pieminekļu normatīvajā regulējumā ieteikto kritēriju: objekta novietojums (objektu kvalitāte Latvijā ir dažāda, tāpēc ir svarīgi aizsargājamus objektus sadalīt adekvāti un ģeogrāfiski vienmērīgi, lai nekoncentrētu aizsardzības līdzekļus tikai vienā privilēģētā vietā)⁷.

Esošajā mantojuma politikā kā kritērijs nav izvirzīta resursu pieejamība vai aktualitāte, kas šķita nozīmīgi kritēriji ekspertu sniegtajos viedokļos pētījuma ietvaros.

3.5. Kritēriji kultūras mantojuma nozares ekspertu un pārstāvju skatījumā

Balstoties ekspertu viedoklī, tika izdalītas vairākas kritēriju kategorijas – specifiskā kultūras mantojuma vērtība, sabiedriskā nozīmība, resursu pieejamība, aktualitātes un citi faktori – šādi sagrupējot 23 kritērijus. Par kritēriju būtiskumu noskaidrojām kultūras mantojuma nozares pārstāvju viedokli kvantitatīvā aptaujā.

17 no šiem 23 kritērijiem sektora pārstāvji vērtē kā ļoti būtiskus un arī pārējos 5 kritērijus vairākums respondentu novērtējuši kā būtiskus (skatīt detalizētāk 14. un 15. grafiku 7.4. apakšnodaļā).

Visbiežāk sektora pārstāvji kā būtiskāko kritēriju identificējuši "unikalitāte un autentiskums". Gandrīz tik pat bieži (90%–91%) kā būtiski kritēriji tiek atzīmēti: izcila vēsturiskā, mākslinieciskā, zinātniskā vai cita nozīme; vērtība ir nozīmīga lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem); potenciāli pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām; ir iekļauta kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā); ir skaidrs plāns, kā ieceri uzturēt ilgtermiņā.

Savukārt salīdzinoši retāk kā būtiski kritēriji tikuši identificēti: līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts esošās kolekcijās u.tml. (64%), mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ trūkst) (67%), atbilst sabiedriski aktuālām tēmām (69%), ir nozīmīga interesentu grupai (72%).

Šie vērtējumi liecina, ka sektora pārstāvji par būtiskiem uzskata tādus kritērijus, kas apliecina konkrēto kultūras mantojuma vērtību plašāku nozīmību un ilgspēju. Vienlaikus netieši šie kritēriju vērtējumi liecina, ka būtiska ir katras konkrētās kultūras mantojuma vērtības individuālā unikalitāte. Tāpat sektora paustajos vērtējumos iezīmējas vēlme izvairīties no kritēriju subjektivitātes un atkarības no šī brīža dienaskārtības jautājumiem. Proti – fakts, ka kāda vērtība atbilst konkrētā brīža aktualitātēm vai kādas atsevišķas grupas interesēm, nedrīkst būt prevalējošs pār vērtības unikalitāti un ilgspēju plašākā kontekstā.

⁵ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 10, 05.03.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>

⁶ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr. 1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁷ Turpat.

Jāuzsver – kā ļoti būtiski kritēriji tikuši identificēti arī tie, kuri definē resursu pieejamību konkrēto vērtību saglabāšanai (finansējuma pieejamība, skaidrs plāns par ieceres ilgtermiņa uzturēšanu, kompetentu cilvēkresursu pieejamība). Tātad būtiska ir ne tikai vērtības unikalitāte un nozīmība, bet arī tās uzturēšanas praktiskie risinājumi.

3.6. Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem

Izvērtējot un salīdzinot ekspertu ieteikumus un viedokli par atsevišķu kritēriju nozīmību, kultūras mantojuma politikā līdz šim definētos kritērijus, kā arī kultūras mantojuma nozares pārstāvju kvantitatīvajā aptaujā izteiktos viedokļus par kritēriju nozīmību, izvirzām priekšlikumu kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju kopumam (24 kritēriji). Kritērijus grupējam vairākās kritēriju kategorijās – specifiskā kultūras mantojuma vērtība, sabiedriskā nozīmība, resursu pieejamība, aktualitāte un citi faktori.

Izpēte liecina, ka kritēriji var būt tikai rekomendējošs saraksts darba grupai un/vai lēmumu pieņēmējiem, kas konsultāciju procesā izvērtē pieteiktās kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības. Kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības ir ļoti daudzveidīgas, turklāt jāņem vērā dažādie mērogi (nacionāls, reģionāls, lokāls), kādā tās ir vērtējamas. Kritēriju priekšlikums galvenokārt vērsts uz publiskā sektora lēmuma pieņēmējiem.

Specifiskā kultūras mantojuma vērtība
Autentiskums
Unikālais vai retais raksturs savā īpašajā tipoloģiskajā grupā
Mantojuma daudzveidība un koncentrācija muzealizējamo vērtību kopumā
Izcila vēsturiskā, zinātniskā, izglītojošā, mākslinieciskā, kultūrvēsturiskā, sabiedriskā vai citāda kultūras vērtība
Raksturo/ atspoguļo noteiktu laikmeta/ laika posmu
Teritoriāli, hronoloģiski un/vai tematiski raksturo/ atspoguļo noteiktu ģeogrāfisku teritoriju (kultūrvēsturisko reģionu, visu Latviju)
Ir iekļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā
Ir iekļauta Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā
Ir iekļauta UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā
Ir iekļauta kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā)
Iekļauta Latvijas Kultūras kanona sarakstā
Ir īpaša simboliska/ garīga/ reliģiska vērtība
Sabiedriskā nozīmība
Ir nozīmīga plašai Latvijas sabiedrības daļai
Ir nozīmīga lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem)
Ir nozīmīga tiešajai mantojuma kopienai
Resursu pieejamība
Kompetentu cilvēkresursu pieejamība ilgtermiņā
Potenciāli pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām
Skaidrs plāns, kā ieceri uzturēt ilgtermiņā
Ir viena vai vairākas sabiedriskas organizācijas, kas iestājas par konkrētā mantojuma saglabāšanu
Aktualitāte
Konkrētā mantojuma saglabāšana definēta kā kultūrpolitiska prioritāte (valsts vai pašvaldības līmenī)
Atbilst sabiedriski aktuālām tēmām
Citi kritēriji
Līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts Nacionālajā muzeju krājumā, citu muzeju krājumos u.tml.
Liels risks, ka kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība izzudīs, netiks saglabāta
Mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ nepietiekams)

3.7. Rekomendējamais lēmumu pieņemšanas veids

Balstoties veiktajā izpētē, piedāvājam iespējamus soļus, kā virzīt kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas procesu⁸. Izstrādājot lēmumu pieņemšanas kārtību, jāņem vērā, ka nacionāla mēroga vai lokāla mēroga vērtību muzealizācijas process un lēmumu pieņemšanas kārtība būtiski atšķirsies.

- I. **Ieceres formulēšana un sākotnējā izvērtēšana.** Idejas iniciatora (fiziska vai juridiska persona) veikta izpēte un pamatojums (rakstisks iesniegums un/vai pēc nepieciešamības prezentācija esošā konsultatīvā padomē pašvaldības vai nacionālā mērogā, iekļaujot informāciju par administratīviem, juridiskiem vai cita rakstura apgrūtinājumiem konkrētās ieceres realizēšanā, kā arī par muzealizējamās tēmas vai materiālu autentiskumu, nozīmi lokālā, Latvijas vai plašāka reģiona kultūrtelpā (vai kādā konkrētā nozarē).
- II. **Eksperta(-u) slēdziens un/vai darba grupas izveide alternatīvu izvērtēšanai.** Pēc nepieciešamības tiek pieaicināts eksperts/i sniegt vērtējumu par muzealizējamo vērtību. Eksperti un/vai darba grupa izvērtē alternatīvas un iespējas ar konkrēto tēmu vai materiāliem iekļauties kādā jau eksistējošā muzeja vai kultūras mantojuma institūcijas darbībā (t.sk. ir saņemts radniecīga profila muzeju ekspertu viedoklis). Tiek izvērtētas plānotās institūcijas (piemēram, muzeja) organizatoriskās formas priekšrocības (atbilstoši spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem) īstermiņā un ilgtermiņā, t.sk. izvērtētas iespējas konkrēto tēmu vai materiālus saglabāt, pētīt, komunicēt ārpus muzeja organizatoriskās formas. Iespējams risinājums komplikēta gadījuma izpētei – speciālas darba grupas izveide, iesaistot dažādus speciālistus, lēmumu pieņēmējus un sabiedrības pārstāvjus.
- III. **Sabiedrības viedokļa izzināšana.** Sabiedrības vai konkrētu tās mērķgrupu viedokļa izzināšana atkarībā no konkrētā gadījuma un mēroga (skatīt iepriekš dažādus piemērus sabiedrības viedokļa izzināšanai).
- IV. **Ilgtermiņa plāna izstrāde.** Šajā posmā projekta iniciatoram jāformulē potenciāli veidojamās institūcijas vīzija, misija, profils, unikalitāte, mērķauditorija. Jāapzina resursi un jāizstrādā ilgtermiņa finansēšanas plāns. Šajā posmā nepieciešams potenciālā dibinātāja viedoklis un slēdziens.
- V. **Pēc nepieciešamības vēl viens konsultāciju posms** – konsultatīvā padomē, darba grupā vai, slēdziena pieprasījums no augstākstāvošas institūcijas (piemēram, Latvijas Muzeju padomes vai tml.).
- VI. **Lēmuma pieņemšana.** Dibinātājs un/vai finansētājs pieņem lēmumu.

⁸ Piemēram, detalizēta lēmumu pieņemšanas kārtība attiecībā uz pieminekļu un piemiņas zīmju uzstādīšanu izstrādāta Ministru kabineta noteikumos nr. 218 "Pieminekļu un piemiņas zīmju uzstādīšanas, piemiņas vietu izveidošanas un informatīvo plāksņu izvietojšanas noteikumi" (pieņemts 08.04.2021., stājas spēkā 13.04.2021., *Latvijas Vēstnesis*, 69, 12.04.2021., pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/322331-piemineklu-un-pieminas-zimju-uzstadisanas-pieminas-vietu-izveidosanas-un-informativo-plaksnu-izvietosanas-noteikumi>).

4. Kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācija: konteksta raksturojums

4.1. Kultūrvēsturiskais mantojums un kultūras mantojums

Kultūras mantojums ir cilvēka garīgās darbības liecība materiālā vai nemateriālā formā. Kultūras mantojums sastāv no uzkrātu resursu kopuma, kas saņemti mantojumā no pagātnes un kas, neatkarīgi no piederības, indivīdu un sabiedrības uztverē tiek uzskatīti par vērtību, pārliecības, zināšanu, tradīciju atspoguļotājiem un paudējiem. Tas ietver arī vidi, kas laika gaitā izveidojusies cilvēku un vietu mijiedarbībā. Tas ietver mākslinieku, arhitektu, mūziķu, rakstnieku un zinātnieku, cilvēces gara izpausmi un vērtību sistēmu, kas dzīvei piešķir jēgu.⁹

Jēdziens “kultūrvēsturiskais mantojums” Latvijas normatīvajos dokumentos precīzi netiek definēts. Tiesa, tas, kā arī jēdziens “kultūrvēsturisks” parādās vairākos normatīvajos aktos, kas saistīti ar kultūras mantojumu. Likumā “Par kultūras pieminekļu aizsardzību”¹⁰ minēts, ka “**kultūras pieminekļi ir kultūrvēsturiskā mantojuma daļa** — kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm.” Muzeju likumā¹¹ sniegtas definīcijas: “muzeja priekšmets — priekšmets, kas pēc izpētes un apstrādes ir atzīts par priekšmetu **ar kultūrvēsturisku nozīmi** un atrodas muzeja krājumā” un “muzejisks priekšmets — priekšmets, kas pēc savas **kultūrvēsturiskās nozīmes** atbilst muzeja priekšmeta prasībām, bet nav iekļauts muzeja krājumā”. Jēdziena “kultūrvēsturiskā vērtība” skaidrojums atrodams Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likumā, šī likuma izpratnē tas tiek definēts kontekstā ar cilvēka radošo darbību un tās atstātajām liecībām ar īpašu vērtību, norādot arī uz vēsturiskumu: “**kultūrvēsturiska vērtība** – cilvēka radošā gara meistardarbs, kas demonstrē nozīmīgu cilvēces vērtību mijiedarbību noteiktā laika posmā vai vietā saistībā ar arhitektūras vai tehnoloģijas attīstību, monumentālo mākslu, pilsētas plānošanu, ainavu dizainu, kas tieši vai materiāli ir saistīts ar notikumiem, dzīvām tradīcijām, mākslas vai literāriem darbiem, kam piemīt īpaša universāla vērtība un kas nav jaunāks par 25 gadiem”¹².

Šī pētījuma ietvaros jēdzienus “kultūras mantojums” un “kultūrvēsturiskais mantojums” lietosim kā sinonīmus. Turklāt esam ņēmuši vērā, ka **kultūras mantojuma jēdziens teorētiskajā literatūrā, kultūras mantojuma politikā¹³ un praksē dinamiski attīstās un paplašinās, virzoties uz integrētu un iekļaujošu izpratni** (nenovelkot striktas robežas starp kultūras, dabas, materiālo, nemateriālo, dokumentāro kultūras mantojumu). Kultūras mantojums pastāvīgi tiek interpretēts atkarībā no kultūras, sociālā, ekonomiskā, vides un politiskā konteksta, kā arī no sabiedrības pieredzes kopumā. Tāpat arī aizvien biežāk kultūras mantojums tiek apzināts kā resurss sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai. Aktuālajā izpratnē par kultūras mantojumu cilvēki un cilvēku vērtības tiek novietotas centrā, virzoties uz kopienu lomas palielināšanos mantojuma pārvaldībā.

Līdz ar to šī pētījuma ietvaros kultūrvēsturisko mantojumu esam skatījuši ļoti plašā kontekstā, **neizslēdzot nevienu no kultūras mantojuma daudzveidīgajām izpratnēm un to dažādajām mijiedarbības formām.**

⁹ Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam „Radošā Latvija”. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4877>

¹⁰ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 10, 05.03.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kultur-piemineklu-aizsardzibu>

¹¹ Muzeju likums. Pieņemts: 15.12.2005., stājas spēkā: 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

¹² Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums. Pieņemts 29.05.2003., stājas spēkā 25.06.2003. *Latvijas Vēstnesis*, 87, 11.06.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=76001>

¹³ Eiropas Padomes vispārējā konvencija par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai. Pieņemts: 27.10.2005., stājas spēkā: 01.06.2011., parakstīts: 27.10.2005., pievienošanās: 26.04.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 44, 16.03.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-likumi/id/1612>

Kultūras mantojums ietver materiālā mantojuma formas, piemēram, **kultūras pieminekļus** (kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība¹⁴), **nemateriālā kultūras mantojuma izpausmes** (zināšanas, prasmes, vērtības un rīcības modeļi, tai skaitā mutvārdu tradīcijas un izpausmes, spēles mākslas, paražas, rituāli, svētki, zināšanas par dabu un Visumu, tradicionālās amatniecības prasmes, kā arī ar iepriekš minēto saistītie instrumenti, priekšmeti, artefakti un kultūrtelpas¹⁵), kā arī šīs un citas mantojuma formas (dokumentārais mantojums, dabas mantojums) un to savstarpējo mijiedarbību.

Institucionāli gan materiālo, gan nemateriālo kultūras mantojumu glabā **atmiņas institūcijas** – muzeji, muzeju krātuves, arhīvi, bibliotēkas. Tomēr mantojuma saglabāšanā un komunikācijā iesaistās **daudz plašāks institūciju loks** (dažādās juridiskās formās) – sākot ar indivīdu un domubiedru grupām, biedrībām, privātspektora pārstāvjiem līdz pašvaldību un valsts institūcijām. Kultūras pieminekļu atjaunošana, jaunu muzeju veidošanās, lokālu kopienu vai teritoriju vēstures izpēte, kultūrtelpu stiprināšana u.c. ir daži no procesiem, kas aktīvi veidojas un attīstās. Neatņemama mantojuma attīstības procesa daļa ir **digitalizācija**. Šajā procesā iesaistās gan publiskās institūcijas, gan indivīdi, piemēram, veidojot dzimtas kokus, aktīvi iesaistoties mantojuma digitalizācijā un komunikācijā.

4.2. Muzealizācija

Muzealizācijas terminu sākotnēji sāka izmantot 1970. gados, lai raksturotu “īsto priekšmetu izņemšanu no to dabiskās vai kultūras vides, piešķirot tiem muzejiskuma statusu”¹⁶. Šis process maina priekšmeta sākotnējo priekšmeta/u nozīmi, jo, mainoties kontekstam, priekšmets/i maina savu statusu – kļūst par izpētes avotu, ekspozīcijas sastāvdaļu vai iegūst citu kultūras realitāti. Šis process, no vienas puses, iekļauj jaunu nozīmju veidošanos – tam ir savs filozofisks, izzinošs, realitāti reprezentējošs vai cita veida mērķis. No otras puses, izmaiņa, kas saistīta ar priekšmeta izcelsmes vietas maiņu, nes līdzīgu zināmu informācijas zaudēšanu, tādēļ īpaši nepieciešams saglabāt informāciju par tā izcelsmi. No tā izriet muzeja būtiskākās funkcijas: glabāšana (atlase, krājuma veidošana, konservācija), izpēte (katalogizācija) un komunikācija (ekspozīcijas un publikācijas).

Ir identificēti trīs veidu konteksti, kādos priekšmeti atrodami¹⁷. Pirmais konteksts ir vide, kurā priekšmets ir lietots un kurā tas tiek atrasts. Otrais konteksts ir “ārpus lietošanas” vide – arheoloģiskā vide. Trešais konteksts, kas tiek saukts par muzejisko vai patrimonālo kontekstu, ir saglabāšana – kas saistās ar cilvēka iejaukšanos. Par patrimonizēšanu vai muzejisku glabāšanu sauc īstā priekšmeta izņemšanu no pirmā vai otrā konteksta, lai to saglabātu. Šis process ietver muzealizāciju. Bet ne visas vērtības vienmēr tiek muzealizētas. Saglabāšana var notikt “in situ” (vēsturiskās mājas-muzeji vai ēkas, kuras ir muzealizētas) pieminekļos, nemateriālā mantojuma vietās, dabas rezervātos, ekomuzejos u.tml. Mēbeles, arheoloģiskajos izrakumos atrastie priekšmeti, mākslas darbi un dabas paraugi parasti tiek saglabāti “ex situ”. Tad paveras divas iespējas: tos var saglabāt un eksponēt kā individuālus objektus vai kā kolekcijas sastāvdaļu. Saglabāšanas formas var būt dažādas pēc institucionālās formas – gan juridiskā aspektā, gan institucionālā – arhīvi, bibliotēkas, muzeji, kolekcijas... Kā minēts Meresa rakstā, šādos gadījumos saglabāšana obligāti tiek saistīta ar dokumentēšanu (filmas, fotogrāfijas, apraksti).

Ņemot vērā augstāk minētos daudzveidīgos kultūrvēsturiskā mantojuma izpausmju veidus, kā arī dažādās institucionalizēšanas formas, **arī muzealizācijas robežas tiek paplašinātas**. Lai arī pētījuma centrā ir muzejs un muzejam radniecīgas institūcijas kā būtisks muzealizācijas veids, tomēr izpētē

¹⁴ Kultūrpolitikas pamatnostādnes 2014.–2020. gadam „Radošā Latvija”. Pieejams: <http://polsis.mk.gov.lv/documents/4877>

¹⁵ Nemateriālā kultūras mantojuma likums. Pieņemts: 29.09.2016., stājas spēkā: 01.12.2016. *Latvijas Vēstnesis*, 204, 20.10.2016. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/285526-nemateriala-kulturas-mantojuma-likums>

¹⁶ Meress, F. Pasaules muzealizēšana. Pieejams: <http://www.muzeologija.lv/lv/fransua-meress-pasaules-muzealizesana>

¹⁷ Meress, F. Pasaules muzealizēšana. Pieejams: <http://www.muzeologija.lv/lv/fransua-meress-pasaules-muzealizesana>

pieņēmām, ka **veidi, kā saglabāt un komunicēt sabiedrībai kultūrvēsturiskās vērtības**, var būt ļoti dažādi – sākot ar atmiņas institūcijām, beidzot ar filmām, grāmatām, piemiņas plāksnēm, virtuālām ekspozīcijām, datubāzēm u.c.

Pētījumā esam identificējuši vairākus biežāk sastopamos kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas institucionālos veidus – ko secīgi aprakstīsim nākamajās nodaļās.

4.3. Sabiedrības interese par kultūras mantojumu

2019. gadā Latvijas Kultūras akadēmija fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienu līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakses, attīstība un izaicinājumi”¹⁸ ietvaros īstenoja aptauju par Latvijas iedzīvotāju kultūras mantojuma izpratni. Tajā iegūtie dati ļauj **raksturot iedzīvotāju attieksmi pret kultūras mantojuma vērtībām un sabiedrības interesi par kultūras mantojumu kopumā**¹⁹.

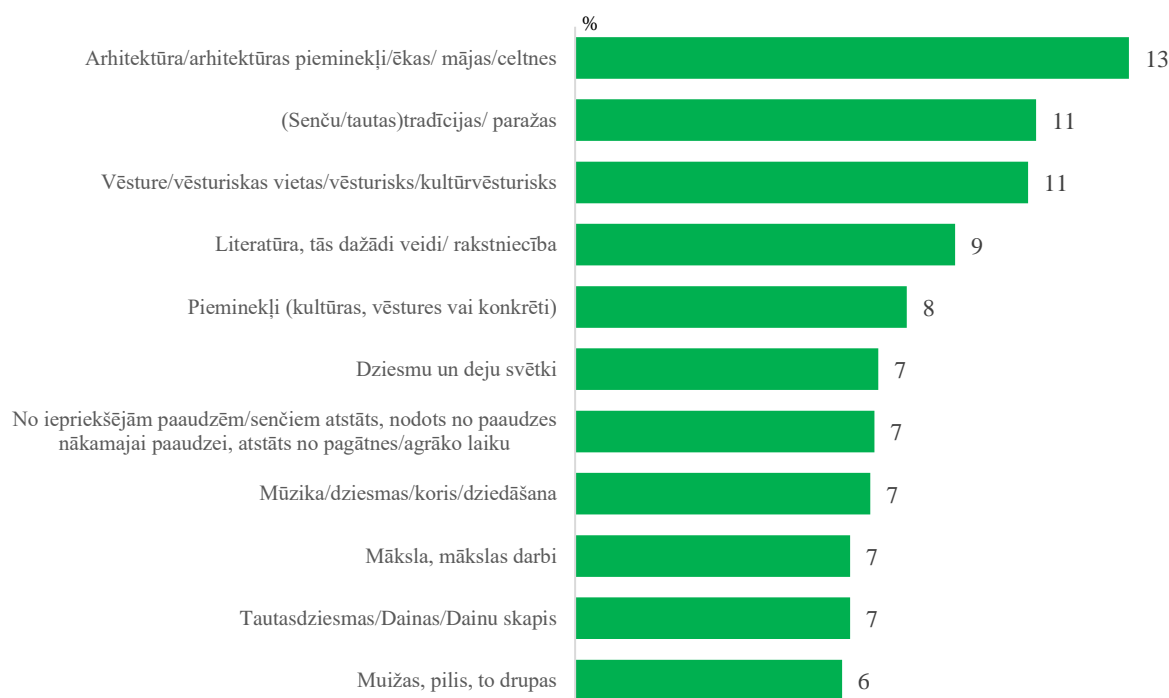
Respondentiem tika lūgts nosaukt pirmās asociācijas vienā-divos vārdos ar kultūras mantojumu. Aptuveni 10% respondentu nespēja nosaukt nevienu asociāciju, taču pārējie nosauca vienu, divas vai trīs asociācijas. Sniegtās atbildes tika sagrupētas pēc līdzības atbilžu kategorijās. **Visbiežāk minētā asociācija ir arhitektūra (mājas, ēkas, celtnes), arhitektūras pieminekļi** (minēts 137 reizes, 13%). Otrā visbiežāk minētā asociācija ir **tradīcijas/paražas** (114 reizes, 11%), bet trešā – kaut kas vēsturisks, ar vēsturi saistīts (112 reizes, 11%). 94 reizes minēta literatūra/ rakstniecība (9%), 82 reizes – pieminekļi (vēsturiski vai konkrēti) (8%).

Grafiks 1. Latvijas iedzīvotāju pirmās asociācijas ar kultūras mantojumu

Datu avots: Latvijas Kultūras akadēmijas fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienu līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakses, attīstība un izaicinājumi” ietvaros īstenoja aptauja 2019. gadā.

Piezīme: attēlotas tikai tās atbildes, kas minētas vismaz 50 reīzu.

Jautājums anketā: Nosauciet 1-2 vārdos, ar ko Jums asociējas *kultūras mantojums!*

Kopumā Latvijas iedzīvotāji ir informēti par to, ka ir dažādi kultūras mantojuma veidi. Jautājot par to, vai viņi ir dzirdējuši šādus jēdzienus, 65% norādīja, ka ir dzirdējuši jēdzienus materiālais kultūras

¹⁸ Plašāka informācija: <https://lka.edu.lv/lv/petnieciba/petijumu-projekti/fundamentalo-un-lietisko-petijumu-projekti/kopienu-lidzdaliba-kulturas-mantojuma-parvaldiba-prakses-attisti/>

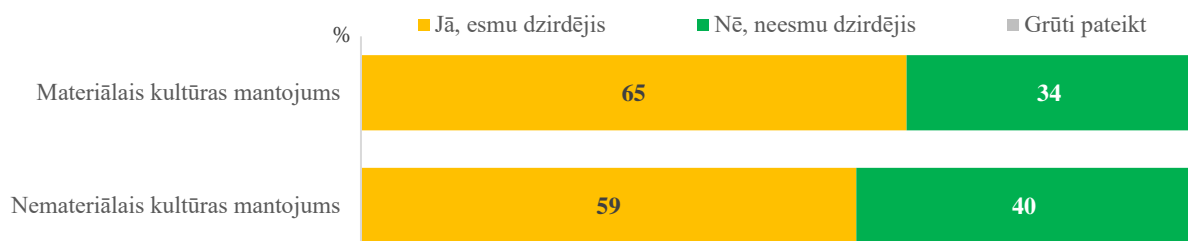
¹⁹ Pētījuma ziņojums pieejams: https://lka.edu.lv/media/cms_page_media/1105/PEETIJUMA-ZINOJUMS_Latv_iedz_kult_mant_pa2Nnpj.pdf

mantojums, bet 59% – ka ir dzirdējuši jēdzienu nemateriālais kultūras mantojums. Redzams, ka nedaudz vairāk respondenti ir pazīstami ar materiālā mantojuma jēdzienu, tas atspoguļojas arī asociācijās (aprakstīts augstāk), kur visbiežāk minētie arī bija materiālā mantojuma piemēri.

Grafiks 2. Latvijas iedzīvotāju informētība par materiālo un nemateriālo kultūras mantojumu

Datu avots: Latvijas Kultūras akadēmijas fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienas līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakse, attīstība un izaicinājumi” ietvaros īstenota aptauja 2019. gadā.

Jautājums anketā: Vai Jūs esat dzirdējis (-usi) šādus jēdzienus? Materiālais kultūras mantojums; Nemateriālais kultūras mantojums.

Lai noskaidrotu, kāda ir respondentu iesaiste dažādās ar kultūras mantojumu saistītās aktivitātēs, aptaujā tika lūgts norādīt, ko no minētā viņi ir darījuši pēdējo 12 mēnešu laikā (2019.g.). 93% iedzīvotāju svin latviešu tradicionālos svētkus un 39% – citu tautu tradicionālos svētkus. **38% iedzīvotāju pieraksta dzīvesstāstus vai pēta savas dzimtas koku.** Aptuveni **katrs ceturtais iedzīvotājs iesaistās akcijās, kas saistīti ar kultūras mantojumu** (piemēram, Apceļo Latvijas pils, Satiec savu meistaru u.tml.). **19% ir ziedojuši naudu vai citus resursus kādai organizācijai vai notikumam,** kas nodarbojas ar kultūras mantojuma saglabāšanu, uzturēšanu, popularizēšanu u.tml. Tāpat 19% ir personīgs tautastērps vai tā daļas. 9% strādājuši muzejā/ bibliotēkā/ arhīvā vai darbu, kas saistīts ar kultūras mantojuma saglabāšanu, popularizēšanu. Bet 8% dzīvo ēkā vai vidē, kam ir piešķirts kultūras pieminekļa vai aizsargājamas teritorijas statuss.

Grafiks 3. Latvijas iedzīvotāju iesaiste ar kultūras mantojumu saistītās aktivitātēs

Datu avots: Latvijas Kultūras akadēmijas fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienas līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakse, attīstība un izaicinājumi” ietvaros īstenota aptauja 2019. gadā.

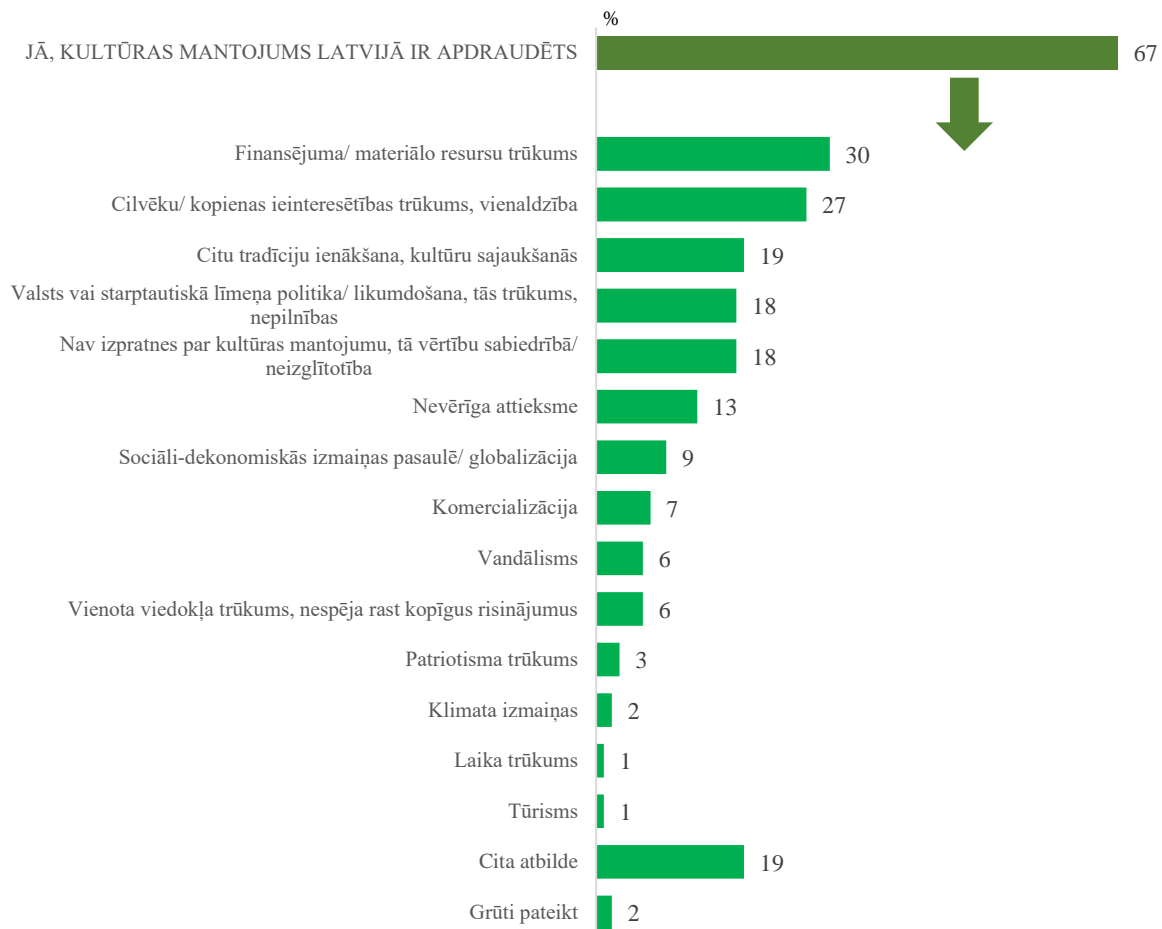
Jautājums anketā: Kas no tā, ko tūdaļ nosaukšu, attiecas uz Jums (ja domājat par pēdējo 12 mēnešu periodu)?

Minētajā aptaujā respondentiem tika arī jautāts, vai, viņuprāt, kaut kas apdraud kultūras mantojuma saglabāšanu Latvijā, uz ko 67% atbildēja apstiprinoši. **Visbiežāk (30% gadījumu) norādīts, ka kultūras mantojuma saglabāšanu apdraud finansējuma/materiālo resursu trūkums.** Interesanti, ka gandrīz tikpat bieži (27%) kā apdraudējums minēts arī **cilvēku/ kopienas ieinteresētības trūkums, vienaldzība.** Kā apdraudējumi salīdzinoši bieži minēti arī: citu tradīciju ienākšana, kultūru sajaukšanās (19%); valsts vai starptautiskā līmeņa politika/ likumdošana, tās trūkums, nepilnības (18%); nav izpratnes par kultūras mantojumu, tā vērtību sabiedrībā/ neizglītība (18%); nevērīga attieksme (13%).

Grafiks 4. Latvijas iedzīvotāju vērtējums par kultūras mantojuma apdraudzību

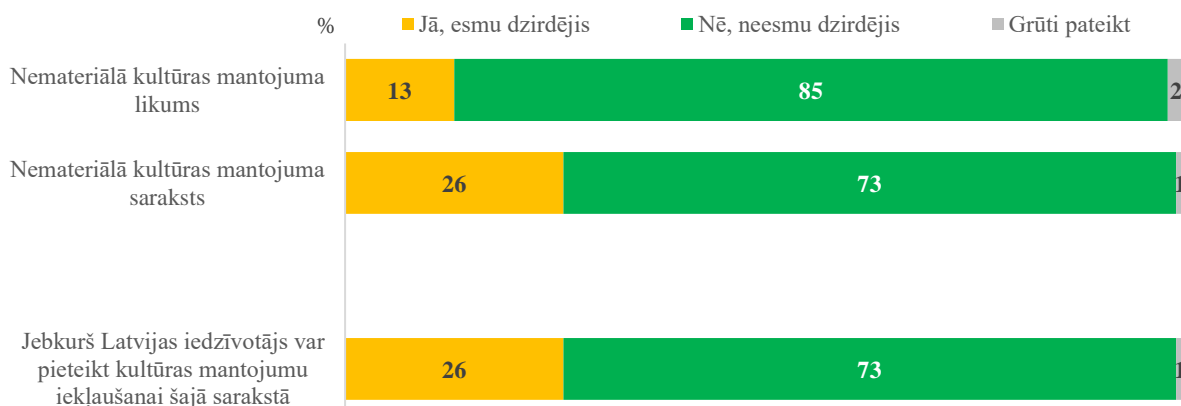
Datu avots: Latvijas Kultūras akadēmijas fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienu līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakses, attīstība un izaicinājumi” ietvaros īstenota aptauja 2019. gadā.
Jautājums anketā: Kas, Jūsaprāt, apdraud kultūras mantojuma saglabāšanu Latvijā?

Pētījuma ietvaros bija svarīgi noskaidrot arī to, cik informēti Latvijas iedzīvotāji ir par nemateriālā kultūras mantojuma tiesisko ietvaru Latvijā. Dati liecina, ka kopumā informētība ir zema – **tikai 26% iedzīvotāju ir dzirdējuši par nemateriālā kultūras mantojuma sarakstu** un tikai 13% ir dzirdējuši par nemateriālā kultūras mantojuma likumu. Likumsakarīgi, ka tikai 26% iedzīvotāju zina, ka pieteikumu nemateriālā kultūras mantojuma sarakstam var iesniegt jebkurš Latvijas iedzīvotājs.

Grafiks 5. Latvijas iedzīvotāju informētība par nemateriālā kultūras mantojuma tiesisko ietvaru

Datu avots: Latvijas Kultūras akadēmijas fundamentālo un lietišķo pētījumu projekta “Kopienu līdzdalība kultūras mantojuma pārvaldībā: prakses, attīstība un izaicinājumi” ietvaros īstenota aptauja 2019. gadā.
Jautājums anketā: Vai Jūs esat dzirdējis (-usi), ka Latvijā ir: Nemateriālā kultūras mantojuma likums; Nemateriālā kultūras mantojuma saraksts? Vai Jūs esat dzirdējis(-usi), ka jebkurš Latvijas iedzīvotājs var pieteikt kultūras mantojumu iekļaušanai šajā sarakstā?

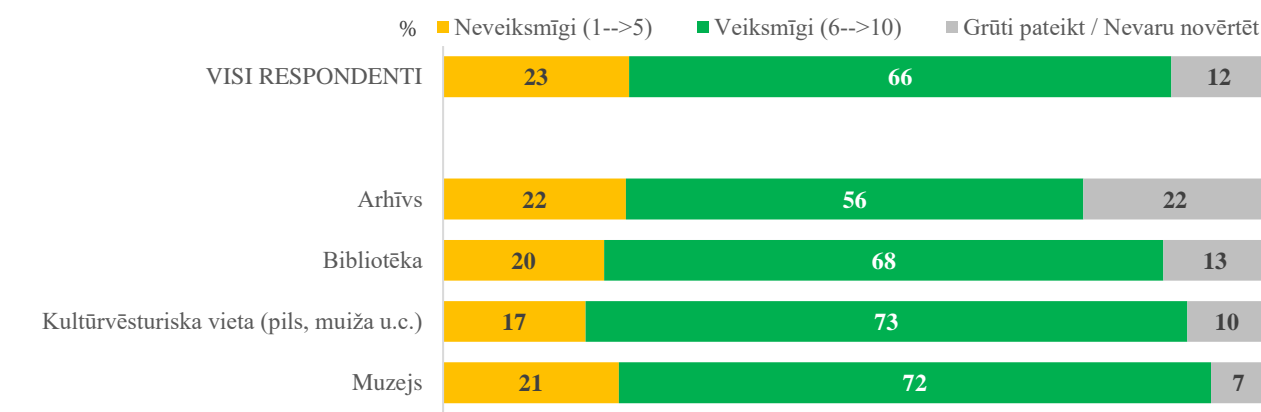
4.4. Kultūras mantojuma saglabāšanas, izpētes un komunikācijas procesa Latvijā novērtējums

Šīs izpētes ietvaros īstenotajā kvantitatīvajā sektora aptaujā noskaidrojām arī kultūras mantojuma nozares pārstāvju vērtējumu par esošo kultūras mantojuma saglabāšanas, izpētes un komunikācijas procesu. **23% kultūras mantojuma nozares pārstāvju uzskata, ka šobrīd Latvijā kopumā kultūras mantojuma izpēte/pētniecība notiek neveiksmīgi**, bet 66% apgalvo, ka veiksmīgi. Šādā aspektā kritiskāki savos vērtējumos bijuši arhīvu un bibliotēku pārstāvji, bet pozitīvos vērtējumus biežāk pauduši kultūrvēsturisko vietu un muzeju pārstāvji.

Grafiks 6. Sektora pārstāvju sniegtais vērtējums par kultūras mantojuma izpētes veiksmīgumu šobrīd

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021.g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Jūsaprāt, cik veiksmīgi šobrīd Latvijā kopumā notiek kultūras mantojuma (plašākā nozīmē, t.sk. materiālā, nemateriālā un citu veidu mantojuma) izpēte/pētniecība?

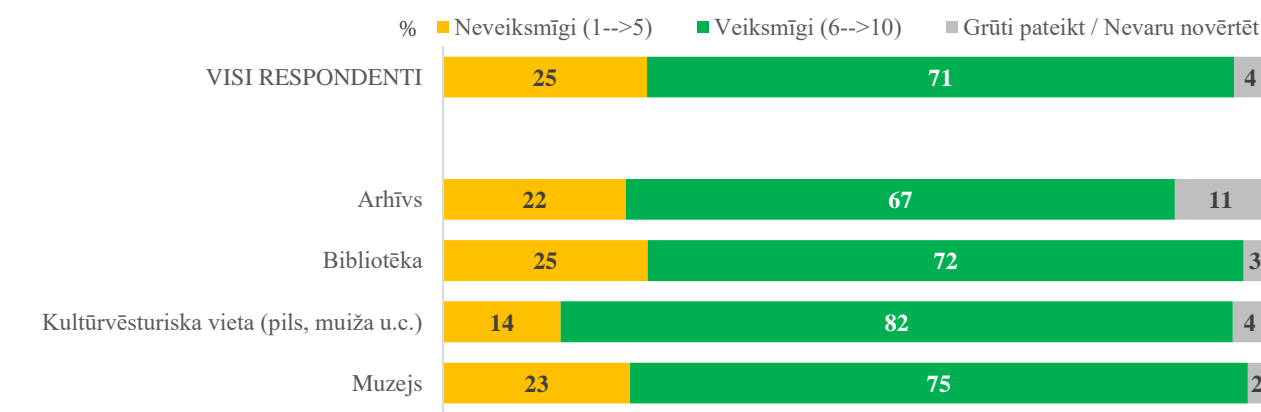

Līdzīgi ir arī vērtējumi par **kultūras mantojuma komunikācijas sabiedrībā veiksmīgumu. Kopumā 25% sektora pārstāvju to vērtē kā neveiksmīgu**, bet 71% kā veiksmīgu. Arī šajā aspektā kritiskākus vērtējumus sniedz arhīvu un bibliotēku pārstāvji, bet pozitīvākus – kultūrvēsturisko vietu un muzeju pārstāvji.

Grafiks 7. Sektora pārstāvju sniegtais vērtējums par kultūras mantojuma komunikācijas sabiedrībā veiksmīgumu

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021.g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Cik veiksmīgi Latvijā notiek kultūras mantojuma (plašākā nozīmē, t.sk. materiālā, nemateriālā un citu veidu mantojuma) komunikācija un popularizēšana sabiedrībā?

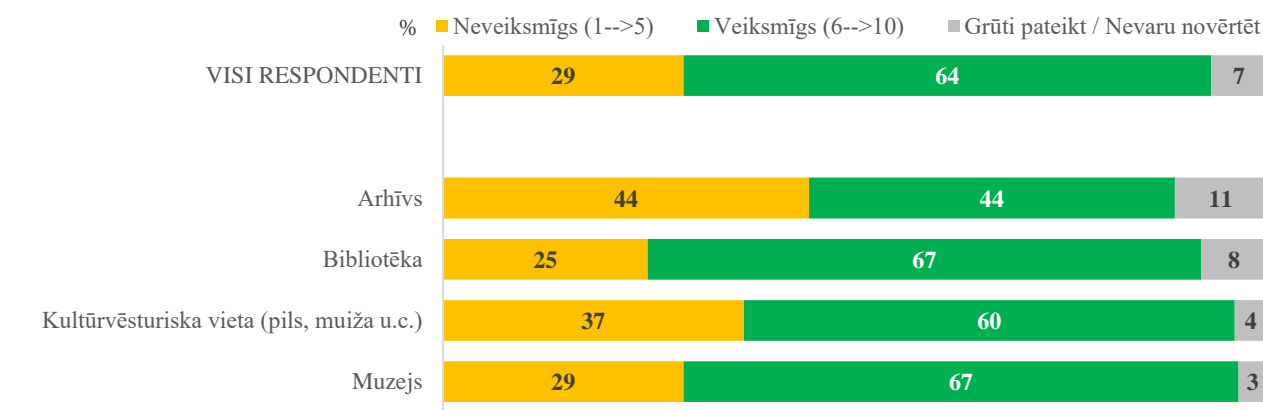
Trešais anketā iekļautais aspekts bija kultūras mantojuma saglabāšanas procesa veiksmīgums kopumā. Šajā aspektā sektora pārstāvji biežāk nekā iepriekšējos divos snieguši kritiskus vērtējumus. Kopumā **29% aptaujāto uzskata, ka kultūras mantojuma saglabāšanas process Latvijā šobrīd ir neveiksmīgs**, bet 64%, ka veiksmīgs. Šajā aspektā īpaši kritiski ir arhīvu un kultūrvēsturisko vietu

pārstāvji (attiecīgi 44% un 37% sniedz kritisku vērtējumu), bet pozitīvos vērtējumus biežāk snieguši bibliotēku un muzeju pārstāvji.

Grafiks 8. Sektora pārstāvju sniegtais vērtējums par kultūras mantojuma saglabāšanas procesa veiksmīgumu kopumā

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Kā Jūs novērtētu – cik veiksmīgs Latvijā ir kultūras mantojuma (plašākā nozīmē, t.sk. materiālā, nemateriālā un citu veidu mantojuma) saglabāšanas process kopumā?

Aptaujātie, kuri sniedza kritiskus vērtējumus, tika lūgti arī norādīt galvenos iemeslus saviem vērtējumiem. **Visbiežāk norādīts uz finansējuma un citu nepieciešamo resursu trūkumu.** Salīdzinoši bieži kā iemesli norādīta arī **zemā sabiedrības ieinteresētība un ar kultūrpolitiku, kopējo kultūras mantojuma attīstību saistīti aspekti.**

Tabula 1. Sektora pārstāvju pamatojums kritiskiem vērtējumiem par kultūras mantojuma saglabāšanas procesa veiksmīgumu: biežāk pausto viedokļu atlase

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Kas ir galvenie iemesli, kādēļ kultūras mantojuma saglabāšanas procesu vērtējat kritiski?

Kritisko vērtējumu pamatojums
Daudzām kultūras mantojuma saglabāšanas iestādēm ir nepiemērotas telpas.
Nepiemērotas novecojušas telpas, nepietiekoši līdzekļi, piemēram, dokumentu digitalizācijai.
Daudzām ēkām un pieminekļiem valsts nepiedāvā finansējumu, lai varētu atjaunot. Ir personas, kas vēlas atjaunot ēkas, bet neļauj neko darīt (izremontēt, uzlikt jumtu, logus utt.).
Ir sajūta, ka kultūras mantojuma izpēte notiek kūtri, iespējams finansējuma trūkuma dēļ. Tāpat šķiet, ka sabiedrības izglītošana par kultūras mantojuma saglabāšanas nepieciešamību notiek ļoti maz. Un, ja iztrūkst izpratnes par to, kāpēc šis viss ir svarīgi, ir neiespējami sagaidīt sabiedrības un dažādu institūciju iesaisti kultūras mantojuma saglabāšanā.
Joprojām nav skaidru saglabāšanas kritēriju, politikas, vietējās pārvaldes institūcijas kūtri atbalsta iniciatīvas, reizēm arī nav sabiedrības atbalsta.
Līdzekļu trūkums, nesaskaņotība starp valsti un privātajiem īpašniekiem.
Tāpēc, ka ļoti daudz kultūras mantojuma objekti no valsts puses netiek apsaimniekoti vai vismaz iekonservēti, lai varētu tos atjaunot. Citi jau ir pazuduši uz visiem laikiem. Pašvaldībām būtu nepieciešami papildu līdzekļi šādu objektu saglabāšanai.
Tiek likvidēti vietējie mazie muzeji, viss tiek centralizēts, līdz ar to daudz kas "nogrimst" lielo muzeju krātuvēs un liecības, notikumi, kas bija svarīgi vietējiem pagasta iedzīvotājiem, tiek aizmirsti, "nobīdīti malā". "Lielie" muzeji varētu vairāk rīkot ekspozīcijas, kas uzrunātu konkrētas iedzīvotāju grupas, piemēram, konkrētu pagastu iedzīvotājus, konkrētu ražošanas uzņēmumu darbiniekus (nevienam nav noslēpums, cik daudz uzņēmumu ir likvidēti) utt.
Daudziem cilvēkiem, īpaši lauku reģionos, trūkst izpratnes par kultūras mantojumu un tā saglabāšanu.
Liels īpatsvars mantojuma (dažāda, gan ēkas, gan muzeju vērtības, gan nemateriālā kultūra) ir pašvaldību pārziņā. Un līdz ar to tā nekad nebūs ne tuvu prioritāšu sarakstam.
Ļoti augstas Nacionālā kultūras mantojuma pārvaldes prasības speciālistu un restauratoru piesaistei, problēmas rada pat vienkāršotu remontdarbu veikšana problēmas novēršanai un glābšanai.
Nepiemērotas un MK noteikumiem neatbilstošas krājuma glabātavas lielākajā daļā muzeju, speciālistu trūkums, izglītības nepilnības kultūras mantojuma saglabāšanā un komunikācijā.
Pašvaldības, pārvaldes nav ieinteresētas kultūras mantojuma saglabāšanā, jo tas nenes peļņu, rada sarežģījumus apsaimniekošanā. Sabiedrībā nav zināšanu un pārliecības par šīm vērtībām, tās attiecinās tikai uz kultūrvēsturniekiem, kolekcionāriem, muzejiem.
Sabiedrībā mainās vērtību sistēma, valstī kultūras mantojuma saglabāšana nav prioritāte, trūkst finansējuma, trūkst mērķtiecīgas kultūras mantojuma saglabāšanas pārvaldības.
Kultūras mantojuma aizsardzības institūciju nepietiekama iesaistīšanās mantojuma saglabāšanas problemātisko jautājumu risināšanā!
Liels % atmiņu institūciju funkcionē pēc novecojušiem principiem un standartiem, kas bremzē pilnvērtīgāku kolekciju aptveri, tādējādi pat neapjaušam kādas vērtības iet zudībā.

5. Muzealizācijas procesa izaicinājumi

Nodaļā raksturoti vairāki izaicinājumi muzealizācijas kritēriju izstrādē. Vispirms noskaidrosim kultūras mantojuma sektorā iesaistīto viedokli par kritēriju nepieciešamību (5.1.). 5.2. apakšnodaļā iezīmēsim jaunu vērtību muzealizācijas procesu – kā šis process veidojas un pie kādiem nosacījumiem tas izdodas. Pētījuma gaitā arī esam ieguvuši informāciju par to, kādas kultūrvēsturiskās vērtības Latvijā ir atstātas novārtā un būtu saglabājamās. Visbeidzot raksturosim, kāds varētu būt rekomendējamais lēmuma pieņemšanas veids, lai valsts vai pašvaldības līmenī izšķirtos, vai kāda vērtība ir muzealizējama, vai nav. Informācija apkopota no pētījuma ietvaros īstenotajām intervijām ar kultūras mantojuma nozares un politikas veidotāju intervijām, kā arī no veiktās aptaujas ar kultūras mantojuma nozares pārstāvjiem.

5.1. Kritēriju izstrādes nepieciešamība

Pētījumā tika noskaidroti kultūras mantojuma nozares pārstāvju viedokļi par to, vai noteiktas kārtības izstrādāšana, kritēriju kopums par muzealizāciju vispār ir nepieciešams. Šāda nepieciešamība tika vērtēta neviennozīmīgi. Lai arī kvantitatīvajā aptaujā lielākā daļa (74%) nozares pārstāvju atbalsta domu par jaunu kritēriju/kārtības izstrādi, tomēr gan intervijās, gan aptaujā tiek izteiktas arī bažas par to, vai tas ir iespējams un vajadzīgs.

Nozares eksperti intervijās atzīst, ka kritēriju izvirzīšana kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību muzealizācijai ir ļoti komplicēts process, jo muzealizējamās vērtības ir ļoti **atšķirīgas un daudzveidīgas**, tādēļ ir grūti izstrādāt vienotus kritērijus, kas varētu attiekties uz visām vērtībām. Vienlaikus eksperti piemin, ka muzeju nozīme ir savā veidā devalvējusies, jo jebkura iniciatīva tiek saukta par muzeju, kā arī, ka kritēriju vadlīniju izstrāde varētu palīdzēt izvērtēt jaunu muzeju dibināšanas procesu no plašākas kultūrpolitiskās perspektīvas.

Vai vajag vadlīnijas? Muzejiem var būt vajag. Ir daudzas privātas iniciatīvas, kur katrs, kam ir kolekcija, grib veidot muzeju. (...) Akreditācijas komisija neizvērtē krājumu pret muzealizācijas politiku valstī.

Otrs aspekts, kas tiek uzsvērts intervijās ar ekspertiem, ir **sabiedrības vai sabiedrības grupu vajadzības**, kurām jābūt pamatā iecerei par kādu vērtību muzealizāciju. Tāpat kā muzealizējamās vērtības, arī sabiedrības intereses ir ļoti daudzveidīgas un atšķirīgas. Procesus visdrīzāk ietekmē nevis objektīvi faktori, bet cilvēks-entuziasts vai neliela sabiedrības grupa. No vienas puses, individuālā iniciatīva tiek vērtēta pozitīvi kā galvenais virzošais spēks. No otras puses, vērojumi liecina, ka nelielas grupas vai viena cilvēka virzītas idejas bieži vien ilgtermiņā nespēj piesaistīt resursus, iniciatīva izsīkst dažādu iemeslu dēļ. Vēl viens aspekts, kas ekspertu skatījumā ir būtisks – tieši kuras ir tās sabiedrības grupas, kuru viedoklis tiek uzklauts par muzealizējamām vērtībām? Vai visbiežāk tā nav sabiedrības daļa, kas jau atrodas zināmās varas pozīcijās?

Vai šis process vispār ir vajadzīgs? Visu pārāk reglamentēt... ļoti reglamentēts process iespējams atspoguļotu aizejošās paaudzes procesus. Vai tā ir aktualitāte šodien? Kā panākt, lai jaunieši formulē savas vērtības?

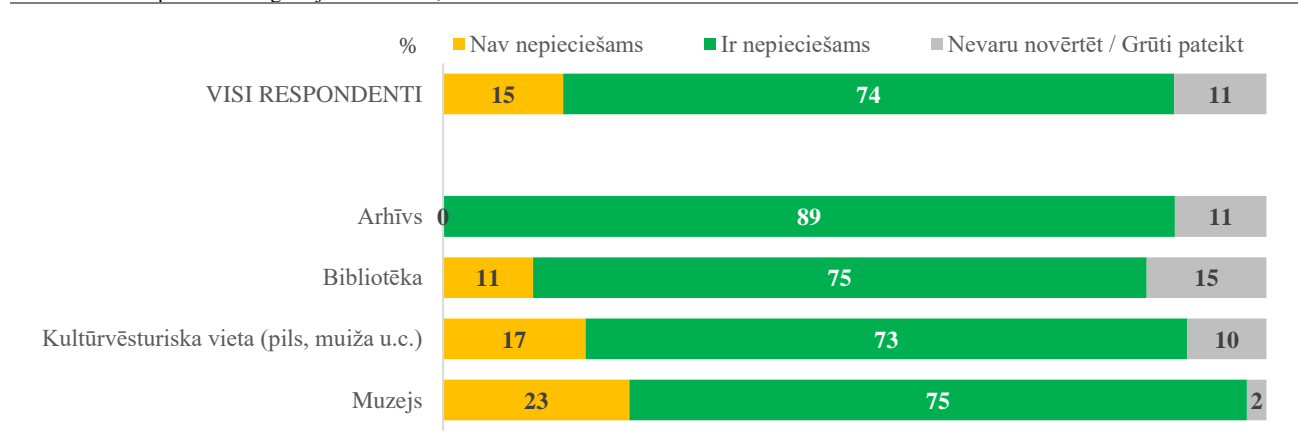
Jaunā paaudze vispār te nav iesaistīta. Mēs lejam par kaut kā dibināšanu, bet kam tas vispār būs vajadzīgs?

Kultūras mantojuma nozares pārstāvju aptaujā pārliecinoši lielākā daļa respondentu (74%) apstiprina, ka būtu nepieciešams izstrādāt kritērijus un/vai noteikt specifisku kārtību, lai noteiktu, kuras kultūras mantojuma vērtības/vai to kopums būtu saglabājams nākotnei, bet kuras – nebūtu.

Grafiks 9. Sektora pārstāvju viedoklis par nepieciešamību izstrādāt specifiskus kritērijus vai kārtību

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Jūsaprāt, vai būtu nepieciešams izstrādāt kritērijus un/vai noteikt specifisku kārtību, lai noteiktu, kuras kultūras mantojuma vērtības/vai to kopums būtu saglabājams nākotnei, bet kurš – nebūtu?

15% respondentu uzskata, ka šāda no jauna izstrādāta kārtība nav nepieciešama. Lūdzot precizēt, kādēļ šāda kārtība nav nepieciešama, respondenti galvenokārt skaidro, ka objektīvus un visaptverošus kritērijus nav iespējams izstrādāt, jo **katra vērtība ir unikāla un atšķirīga**:

Kas vienam nav vērtība, citam tā ir vērtība.

...jo nākotnē viss var mainīties. Laika gaitā var kļūt vērtīgs tas, ko šodien neuzskatām par saglabājamu.

Katras kopienas ietvaros saglabājama materiāls ir specifisks un konkrētajai videi nozīmīgs.

Tādēļ, ka varētu būt situācija, kurā ir unikāls priekšmets, vai priekšmetu grupa, bet neatbilst izstrādātajiem kritērijiem, un beigās netiek uzņemta muzeja krājumā vai arhīvā.

Kā var objektīvi izvērtēt kultūras mantojuma nozīmīgumu?

Kritēriji nosaka ierobežojumu "sietu", kam cauri var neizkļūt pietiekami neizpētītas lietas.

Citi respondenti uzsver, ka **jau šobrīd daudz kas tiek darīts** gan valsts (normatīvai regulējumus kultūras pieminekļu aizsardzībai), gan novada līmenī (lēmumu pieņemšanas kārtība, kas izstrādāta katrā atsevišķā pašvaldībā), gan pašās institūcijās (piemēram, muzejos – krājuma politikas veidošana). Turklāt ar jauniem normatīviem dokumentiem palielināsies **birokrātijas** slogs. Tā vietā būtu iespējams kāpināt esošo darbinieku kvalifikāciju un uzticēties viņu kompetencei.

Dažkārt tiek arī izteiktas bažas, ka **lēmumu pieņēmēju intereses var nesaskanēt ar kopienas interesēm**:

Katrs novads ir unikāls, ļoti grūti izstrādāt vienotas vadlīnijas. Būtu lietas, kas komisijai liktos mazsvarīgas, bet vietējai kopienai ļoti nozīmīgas.

Līdzīgi kā stāstīja informanti intervijās, arī aptaujā tiek vairākkārt minēts tas, ka ir grūti paredzēt, kādas vērtības liksies nozīmīgas **nākotnes sabiedrībai**:

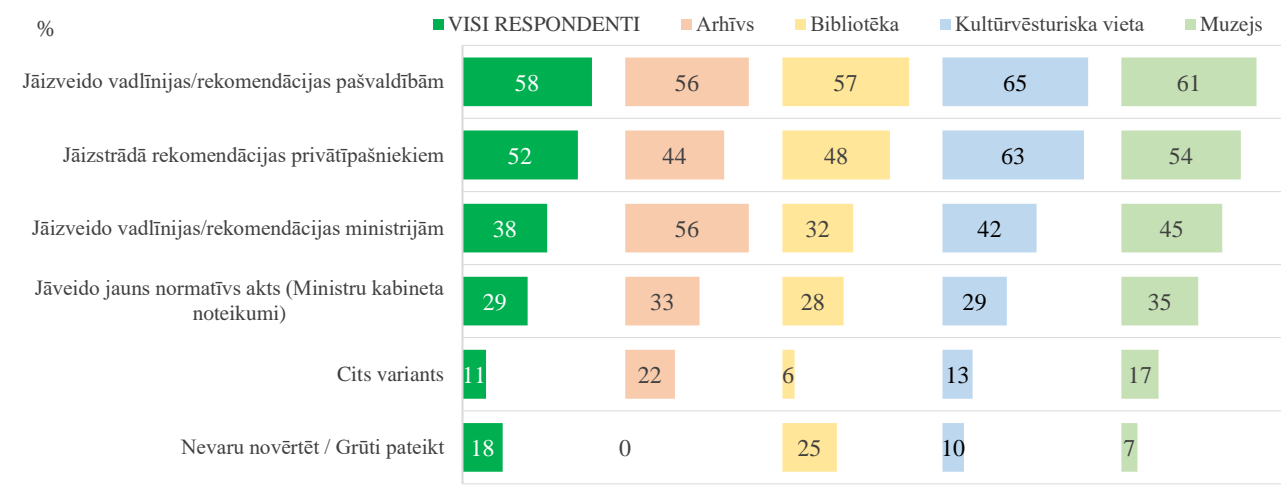
Strauji mainīga pasaule. Nevaram pateikt, kuras būs tās vērtības, kas nākotnē, dažādos periodos būs prioritātes.

Respondentiem aptaujā tika vaicāts, kāds ir labākais risinājums – kritēriji un/vai noteikta kārtība kultūras mantojuma saglabāšanas procesam. Lielākā daļa respondentu domā, ka vajadzīgs nevis jauns normatīvs akts vai rekomendācijas ministrijām, bet gan – vadlīnijas vai rekomendācijas nepieciešamas zemākā līmenī – vairāk nekā puse (58%) respondentu uzskata, ka visvairāk nepieciešams būtu izstrādāt vadlīnijas/rekomendācijas pašvaldībām, 52% – rekomendācijas privātpašniekiem.

Grafiks 10. Sektora pārstāvju viedoklis par iespējamajiem risinājumiem muzealizācijas procesam

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021.g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Kuri no šiem risinājumiem (kritēriji un /vai noteikta kārtība kultūras mantojuma saglabāšanas procesam) Jums šķiet jēgpilni un realizējami, lai noteiktu, kuras kultūras mantojuma vērtības/vai to kopums būtu saglabājams nākotnei, bet kurš – nebūtu?

Savukārt intervijas ar politikas veidotājiem liecina, ka pašvaldību līmenī katrā gadījumā, kad nepieciešams sniegt izvērtējumu vai pieņemt lēmumu par kādu sabiedrības iniciatīvu muzealizācijas kontekstā, tiek izmantoti esošie lēmumu pieņemšanas mehānismi – ekspertīze tiek prasīta pašvaldības muzejam vai bibliotēkai, tiek veidotas darba grupas vai diskutēts esošajās konsultatīvajās struktūrās. Līdzīgi risinājumi tiek meklēti valsts līmenī, atzinumu prasot nacionāliem muzejiem atbilstošajā jomā vai diskutējot darba grupu un konsultatīvo struktūru ietvaros. No vienas puses tiek atzīts, ka šāda kritēriju izstrāde ir ļoti nepieciešama, lai katrā situācijā nebūtu jāveido jauns mehānisms lēmumu pieņemšanai. Nacionālu vērtību izvērtēšanai un jaunas iniciatīvas virzīšanai kā ieteicamais veids tiek rekomendēti vai nu Ministra kabineta noteikumi, vai vadlīnijas. No otras puses, tiek atzīts, ka ir sarežģīti izdomāt vienotu kritēriju kopumu ļoti atšķirīgiem muzealizācijas gadījumiem.

5.2. Jaunu vērtību muzealizācija

Pētījumā tika noskaidrots, kā visbiežāk praksē notiek muzealizācijas process, kā arī, kādas vērtības nozares pārstāvju skatījumā ir palikušas novārtā vai tieši pretēji – kas laika gaitā zaudējušas aktualitāti.

Intervijās paustajos viedokļos dominē uzskats, ka visbiežāk noteicošais faktors ir viena vai dažu cilvēka iniciatīva un entuziasms.

Faktori: cilvēks – entuziasts, izglītība, kopiena, finanses, telpas. Ja vietējai kopienai nav radusies šī interese, nepieciešamība, ka tas ir vajadzīgs, ja neatnāk cilvēks, kas iekļaujas kopienā... no augšas mēs nevaram pieņemt šādu lēmumu.

Tur muzeja nebija... viens cilvēks uzradās, kuram šķita, ka muižas vēsture ir svarīgs jautājums. Viņa viena pati dažu gadu laikā pārlicināja pašvaldību, ka jāveido muzejs. (..) Tad viņa izlēma, ka vajag akreditēt muzeju. IZRĀDĀS, ka skolā ir bijis izcils vēstures skolotājs, visi skolēni ir kļuvuši par lokālās vēstures pētniekiem

*un uzturētājiem. Tur ir vajadzīgs vai nu mīlestības līmenis (kas arī ir ekspertīze)
vai vesels profesionāļu loks (kā Laikmetīgās mākslas muzeja gadījumā).*

Tomēr tik pat nozīmīgs ir arī **resursu un ilgtspējas jautājums**, jo bieži vien nelielas interesentu grupas darbība nespēj nodrošināt mantojuma saglabāšanu ilgtermiņā. Resursu jautājums tiek atkārtoti uzsvērts kā viens no būtiskākajiem, ja tiek lemts par jaunu vērtību muzealizāciju, it īpaši – veidojot jaunas institūcijas. Tieši šī iemesla dēļ tiek rekomendēts pārdomāt iespējamās muzealizācijas formas, meklējot dažādus risinājumus – ne tikai jauna muzeja dibināšanu, kas ir viens no resursu ietilpīgākajiem risinājumiem.

Parasti tā ir sabiedrības griba vai politiskā griba (bet sabiedrības grupai nav jābūt lielai). Jautājums par dibinātāju atbildību, vai viņi saprot, ka tā nav mirkļa iegriba. Tā ir liela resursu tērēšana. Muzeju pastāvēšana ir ļoti neekoloģisks pasākums.

Muzeju tīkls ir saistīts ar resursiem, jābūt vajadzībai, jābūt iespējai un idejai – kāpēc muzejs ir nepieciešams kādai sabiedrības daļai.

Informanti uzsver, ka jaunu vērtību muzealizācijai jābūt dažādiem priekšnosacījumiem: nepieciešams cilvēks ne tikai ar vīziju un ideju, bet arī ar atbilstošu izglītību un izpratni par mantojuma saglabāšanu. Jābūt resursiem (telpām, finansējumam), kā arī pašvaldības ieinteresētībai, idejai jāiekļaujas plānošanā (kultūras dzīves attīstības, kultūras tūrisma, vietas attīstības).

Informantu skatījumā būtiski sekot līdzi mūsdienu procesiem un muzealizēt arī jaunas vērtības – kas varētu būt nozīmīgas nākotnes sabiedrībai. Turklāt tiek uzsvērts, ka esošajiem muzejiem būtu nepieciešama lielāka atvērtība krājumu politikas veidošanā, iekļaujot mūsdienu artefaktus un vērtības (kā piemērs tiek minēts Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, kurā atrodamas liecības līdz 20. gadsimta 30. gadiem, bet ne par vēlākiem periodiem 20. gadsimtā).

Eksperti piemin vairākas nozares, kuru atspoguļošanai varētu veidot jaunus muzejus – jūrniecības muzejs, aviācijas muzejs, literatūras vēstures muzejs, mūzikas muzejs, mūzikas instrumentu muzejs, laikmetīgās mākslas muzejs, sakrālās kultūras muzejs, vācbaltiešu kultūras muzejs u.c. Kāds no ekspertiem min nepieciešamību vismaz dažiem novadu muzejiem vairāk fokusēties uz visu kultūrvēsturiskā reģiona atspoguļošanu. Jaunu muzeju veidošanas nepieciešamība būtu jādiskutē muzeju nozarē un jāiekļauj kultūrpolitikas dokumentos.

Dinamiska muzealizācijas kustība notiek pašvaldībās, kas saistīts gan ar indivīdu vēlmi apzināt savas dzimtas un apdzīvotās vietas novadpētniecības mantojumu (bieži šādas aktivitātes veidojas arī saistībā ar novadpētniecības darbu skolās), kā arī ar kopienu un pašvaldību vēlmi attīstīt savu lokālo identitāti, attīstīt jaunus objektus tūrisma piesaistei.

Bieži neracionāli šķiet, kāpēc pašvaldībai vajag akreditētu muzeju, jo tas saistās ar zināmu slogu... Tūrisma piedāvājumu varētu attīstīt vienkāršākos veidos. pašvaldību vadītāju argumenti ir, ka tas ir vietējā goda jautājums... acīmredzot tas ir cilvēka dabā – lepoties.

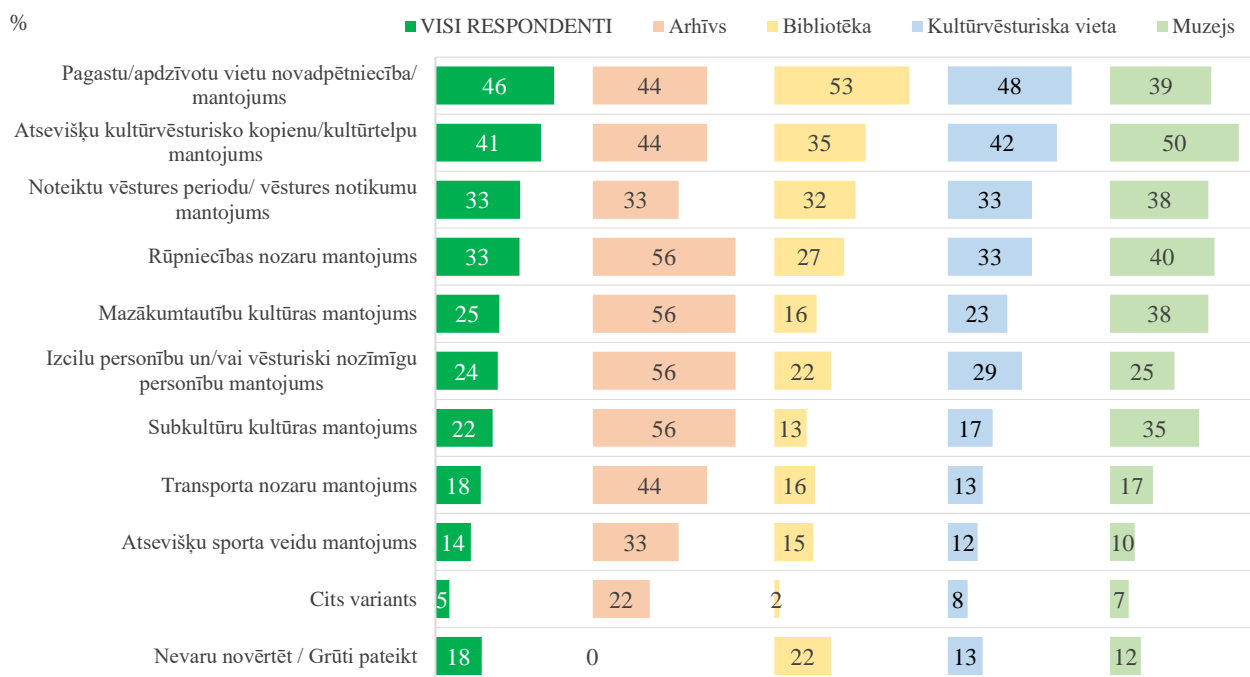
Kultūras mantojuma sektora pārstāvju aptaujā respondenti tika lūgti norādīt, kādas kultūras mantojuma vērtības šobrīd Latvijā ir atstātas novārtā, bet būtu pelnījušas saglabāšanu. Pagastu/apdzīvotu vietu novadpētniecības mantojums tiek minēts visbiežāk (46%). Augsta aktualitāte respondentu skatījumā ir arī atsevišķu kultūrvēsturisko kopienu/kultūrtelpu mantojuma saglabāšanai. Apmēram trešdaļa respondentu (33%) kā novārtā atstātu min gan noteiktu vēstures periodu un vēsturisko notikumu mantojumu, gan rūpniecības nozaru mantojumu. Ceturtā daļa respondentu uzskata, ka īpaša uzmanība būtu jāpievērš mazākumtautību kultūras mantojumam (25%) un izcilu vai vēsturiski nozīmīgu

personību mantojumam (24%). 22% – subkultūru kultūras mantojumam, mazāks skaits respondentu kā nozīmīgu uzsver arī transporta nozaru mantojumu (18%) un sporta veidu mantojumu (14%).

Grafiks 11. Sektora pārstāvju viedoklis par novārtā atstātām kultūras mantojuma vērtībām

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Jūsaprāt, kādas kultūras mantojuma vērtības šobrīd ir atstātas novārtā, bet būtu pelnījušas saglabāšanu?

Papildus respondenti tika lūgti brīvā formā ierakstīt skaidrojumu, lai precizētu tieši kādas vērtības un kāpēc viņi uzskata par saglabājamām.

Arī šajās atbildēs visbiežāk parādās **lokālā kultūras mantojuma saglabāšanas nepieciešamība**. Tiek uzsvērts ne tik daudz lielāku teritoriju (piemēram, pilsētu vai novadu) vēsturiskā mantojuma saglabāšana (kas savukārt ir aktuāli pašvaldībām vietas identitātes un tūrisma attīstības stiprināšanai), bet mazu, lokālu vērtību apzināšana un saglabāšana – apdzīvotās vietas un to vēsture, kultūras pieminekļi šajās vietās, arhitektūras mantojums (muižas, tradicionālā apbūve), dabas mantojums, arī nemateriālais kultūras mantojums (apvidvārdi, apdzīvoto vietu nosaukumi, amatniecība, folklorā) un personību ieguldījums vietējās kopienas attīstībā. Vietējo kopienu bieži saista arī kādi lokāli, konkrēti vēstures notikumi un vietējo cilvēku daļība tajos. Respondentu skatījumā šīs atmiņas ir jāapzina un jāsaglabā. Kāds no respondentiem piemin lokālo uzņēmējdarbību:

Katrā pagastā ir bijuši kādi mazi rūpniecības uzņēmumi, kas deva darba vietas, kuras bija veselu ģimeņu dzīves daļa. Esam aizmirsuši par to nozīmi pagasta attīstībā un cilvēku resursu saglabāšanā laukos.

Kā viens no argumentiem lokālā mantojuma saglabāšanai tiek minēta nepieciešamība saglabāt mantojumu teritorijās, kas citādi depopulācijas rezultātā pazūd no vēsturiskās atmiņas.

Noteiktas vietas kopējais kultūrvēsturiskais devums, kas katrai vietai atšķirīgs (citviet izcilas personības, citviet rūpnieciskais mantojums utt.) ne tikai saglabājams, bet arī vizuāli atspoguļots sabiedriskā telpā, lai nostiprinātos attiecīgās vietas iedzīvotāju atmiņā un pašapziņā.

Katrā mazā vietā jāatbalsta novadpētniecība un īpaši jāpievēršas tādu vērtību izcelšanai un saglabāšanai, kas nozīmīgas lielākos mērogos (reģiona, visas valsts, Eiropas).

Respondenti atbildēs piemin arī **dažādu vēsturiskās attīstības periodu kultūras mantojumu**, kas ir palicis novārtā – padomju laika mantojumu (t.sk. rūpniecības un lauksaimniecības mantojums), vācu kultūras mantojums, Latvijas brīvvalsts laiks, 20. gadsimta 90. gadi, mūsdienas (kā mainās dzīve, piemēram, pagastos).

...padomju laiku rūpnīcu un fabriku mantojumu, kas nebūtu tikai “nostalģisks”, bet arī pētīts un analizēts. Ko nozīmēja “kooperatīvais dzīvoklis”, kā izskatījās komunalka (ikdienas antropoloģija). Jau tagad to ir grūti ne vien apskatīt, bet izskaidrot 90-to gadu paaudzei.

Sabiedrības integrāciju un saliedētību respondentu skatījumā var veicināt, paplašinot daudzveidību mantojuma saglabāšanā un komunikācijā. Piemēram, kā šāds mantojums, kas līdz šim ir nepietiekami komunicēts, tiek minēts: mazākumtautību, subkultūru, citvalodu un citu mazo kopienu pieredze un tradīcijas, homoseksuālisma vēstures veidošanās iezīmes Latvijā, sabiedrības dažādību veicinošas vērtības, migrācijas vēsture. Mazākumtautību mantojums (t.sk. nemateriālais) ir nozīmīgs arī mazās apdzīvotās vietās, jo ir būtiski stiprināt sabiedrības daudzveidību un atbalstīt dažādus kopienas pārstāvjus.

Kultūras mantojums jā saglabā ļoti daudzveidīgs, jo gan vēsturiski, gan mūsdienās Latvijā dzīvo un kultūras mantojumu rada dažādu tautību, kopienu un subkultūru cilvēki. Nedrīkst palikt tikai pie tradicionālo un latviešu kultūras vērtību saglabāšanas, jāveicina arī vācbaltiešu, ebreju un citu Latvijas teritorijā dzīvojošu tautību kultūras vērtības gan pagātnē, gan mūsdienās.

Industriālā mantojuma saglabāšanai respondentu skatījumā ir jāpievēršas steidzami, jo daudzas no rūpniecības nozarēm vairs nepastāv, bet tās sniedz liecību par daudziem sabiedriskiem un ekonomiskiem procesiem pagātnē: tramvaju vai vilcienu depo, dzelzceļa stacijas, ražotnes, kurās saglabājušās vēsturiskās iekārtas, piemēram, kafijas dzēriena ražotne, čiekuru kalte, padomju rūpnīcas u.c.

Atsevišķi respondenti piemin **Zinātnes muzeja** izveides nepieciešamību vai uzsver, ka nepieciešams saglabāt vērtības, kas atbilstu šāda muzeja profilam.

Lai gan biežāk informanti runā par tādām vērtībām, kurām būtu nepieciešama saglabāšana, tomēr tiek atzīts, ka jābūt iespējai arī kādu no esošajām saglabāšanas formām transformēt, pārtraukt ieguldījumus, kādu no esošajiem muzejiem slēgt. Lai gan šādi precedenti ir sastopami, tomēr salīdzinoši reti. To nosaka arī normatīvais regulējums, kas aizsargā vērtības, kas ir iekļautas Nacionālajā muzeju krājumā.

Gan intervijās, gan aptaujā kultūras mantojuma nozares pārstāvji identificē vairākus kultūras mantojuma saglabāšanas gadījumus, kas zaudējuši savu aktualitāti. Visbiežāk tiek pieminēti t.s. personību muzeji, īpaši tādu personu, pret kuriem attieksme sabiedrībā ir krasi mainījusies, atjaunojoties neatkarībai un iegūstot jaunu informāciju par šo cilvēku darbību.

Ir mainījusies politiskā attieksme pret atsevišķām personām. Mainoties laikam, mainās priekšstats par vēsturiski nozīmīgu personu. Uzskatu, ka tā ir negatīvā politisko procesu ietekme. Manuprāt, liela problēma ir izsvērt, kura ir izcila personība un kura nav. (...) Daži paraugi un veiksmīgi risinājumi jau ir, piemēram, I.Ziedoņa māja Murjāņos. Vienmēr esmu domājusi, cik saistoši jaunajai paaudzei ir K.Skalbes, R.Blaumaņa, brāļu Kaudzīšu vārdi?

Tāpat tiek pieminētas tādas vērtības, kuras jau ir atspoguļotas vairākās ekspozīcijās un muzeju kolekcijās. Bieži tas ir attiecināms uz vērtībām, kas tiek vāktas un saglabātas mazos muzejos vai novadpētniecības centros. Respondenti piemin tādas tēmas kā kari, barikādes un citi vēsturiski notikumi, kas ir interpretēti vairākkārtīgi, izmantojot dažādas muzealizācijas formas.

Kā citi faktori, kas mazina kāda kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību, tiek minēts tas, ka sabiedrībā mainās vērtības vai arī kādā laika posmā atsevišķas vērtības un personības ir nepamatoti glorificētas.

Kāds no respondentiem piemin, ka interese var mazināties tikai tad, ja attiecīgais objekts netiek pienācīgi saglabāts, degradējas, sabrūk, taču arī tad, sniedzot vajadzīgo informāciju un sakopjot objektu, tā nozīme nākotnē var atkal pieaugt.

5.3. Lēmumu pieņemšana

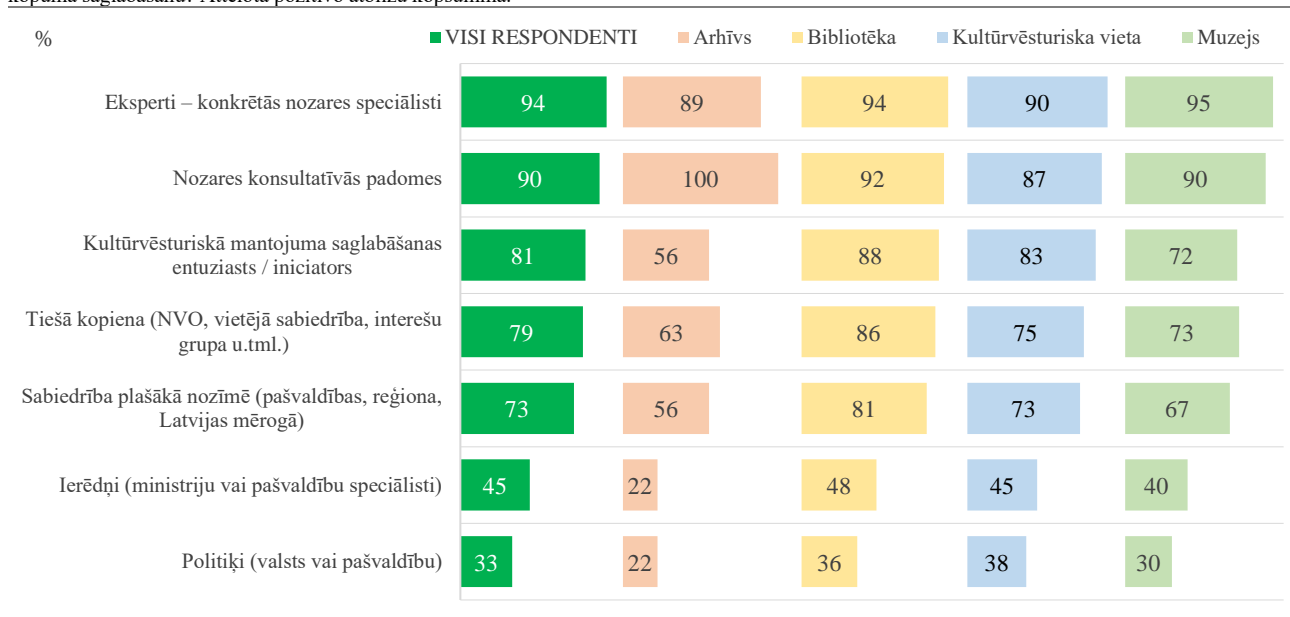
Pētījuma gaitā tika noskaidrots, kāda būtu rekomendējamā lēmumu pieņemšanas kārtība. Raksturosim galvenās viedokļu līderu grupas, kuras jāiesaista lēmumu pieņemšanā, kā arī lēmumu pieņemšanas posmus. Jāuzsver, ka nacionāla mēroga vai lokāla mēroga vērtību muzealizācijas process un lēmumu pieņemšanas kārtība būtiski atšķirsies – to detalizēti neapskatām.

Pētījuma ietvaros veiktajā kultūras mantojuma nozares aptaujā ieguvām viedokli par nozīmīgākajām viedokļu līderu grupām muzealizācijas un lēmumu pieņemšanas procesā. Respondentu skatījumā galvenā loma šajā procesā ir ekspertiem, kas ir konkrētās nozares speciālisti – tādu vērtējumu sniedz 94% respondentu. Vienlaikus par gandrīz tikpat nozīmīgu (90%) respondenti uzskata nozares konsultatīvās padomes viedokli. Respondentu skatījumā nozīmīga loma jāpiešķir arī sabiedrības viedoklim (ko var paust dažādās pārstāvniecības formās) – 81% uzskata, ka kā būtisks jāņem vērā kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas entuziasta vai iniciatora viedoklis, 79% – tiešās kopienas (NVO, vietējās sabiedrības vai interešu grupas) viedoklis, 73% – uzskata, ka nozīmīgs ir arī sabiedrības plašākā mērogā viedoklis. Salīdzinoši mazāks svars tiek piešķirts ierēdņu un politiķu viedoklim (attiecīgi 45% un 33%).

Grafiks 12. Sektora pārstāvju viedoklis par konkrētu personu, institūciju, mērķgrupu viedokļa būtiskumu muzealizācijas procesā

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Jūsprāt, cik būtisks ir konkrēto personu, institūciju, mērķgrupu viedoklis, lemjot par konkrēta kultūras mantojuma/kultūras vērtību kopuma saglabāšanu? Attēlota pozitīvo atbilžu kopsūma.

Raksturosim arī ekspertu intervijās iegūtos viedokļus par atsevišķām viedokļu līderu grupām un rekomendējamo lēmumu pieņemšanas veidu.

Ekspertu slēdziens

Ekspertu loma tiek uzsvērtā kā viena no centrālajām – tieša, ņemot vērā muzealizējamo vērtību daudzveidību, ir grūti norādīt, tieši kādi eksperti varētu pieņemt lēmumu vai sniegt rekomendācijas. Informanti bieži atsaucas uz **Latvijas Muzeju padomi** (konsultatīva Kultūras ministrijas institūcija)²⁰ kā eksistējošu ekspertu kopumu, kas varētu sniegt rekomendāciju par nacionāla mēroga vērtību muzealizāciju, tomēr tiek uzsvērti arī ierobežojošie faktori. Kā visbūtiskākais tiek minēta padomes ierobežotā kapacitāte. Tāpat tiek norādīts uz zināmu interešu konfliktu, jo padomes locekļi galvenokārt pārstāv esošā muzeju tīkla intereses, bet jaunu iniciatīvu veidošanās var saistīties ar resursu pārdali.

Kā pozitīvs piemērs tiek minēta Nacionālā kultūras mantojuma pārvalde un tās veidotās **sabiedriskās ekspertu padomes** dažādu jautājumu izskatīšanai – ar iespēju piesaistīt ekspertus ar ļoti specifisku kompetenci un ekspertīzi atsevišķos jautājumos (tai skaitā ārvalstu ekspertus).

Muzealizācija nacionālā mērogā nozīmē domāšanu nacionālā mērogā – te jābūt ekspertu padomei, kas to var izskatīt.

Vajadzētu plašākas konsultācijas – ko darīt, kā sākt. Esošie muzeji, muzeja restaurators, krājuma darba speciālists varētu konsultēt. Lai nodrošinātu vērtībai stabilus glabāšanas apstākļus, lai neprofesionāli nenodarītu postu.

Arī pašvaldības mērogā, pieņemot lēmumu par muzealizējamām un/vai saglabājamām kultūrvēsturiskā mantojuma vērtībām, ir nepieciešams eksperta viedoklis. Visbiežāk šo lomu uzņemas **pašvaldības muzeja speciālisti**. Tomēr pašvaldības pārstāvji min nepieciešamību atsevišķos gadījumos vērsties pie nacionāla mēroga speciālistiem vai ekspertiem pēc padoma. Praksē šo lomu visbiežāk uzņemas atbilstošās nozares **nacionālo muzeju speciālisti** (piemēram, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs). Bet intervētie pašvaldības pārstāvji atzīst, ka labprāt konsultētos ar nacionāla mēroga ekspertu padomi, tādu kā Latvijas Muzeju padomi.

Ar eksperta kompetenci visbiežāk ir arī pats **idejas iniciators** – vērsties pie plašākas sabiedrības vai lēmumu pieņēmēja, viņam ir jāspēj sniegt izvērstis pamatojums par muzealizējamo vērtību. Kā eksperti var tikt pieaicināti arī **pētnieki**.

Sabiedrības viedoklis

Informanti nebija vienprātīgi par to, vai un kā jāņem vērā sabiedrības viedoklis, pieņemot lēmumu par muzealizāciju. (Jāatgādina, ka īstenotajā aptaujā sabiedrības viedokļa uzklaušana tika vērtēta kā ļoti būtiska – vairāk nekā 70% respondentu to uzskatīja par būtisku). No vienas puses, tiek uzsvērts, ka jebkura muzealizācijas procesa pamatā ir konkrētas sabiedrības grupas ieinteresētība, kurai tālāk jāpāraug par kopienas vai plašākas sabiedrības interesēm. No otras puses, tiek izteikts spriedums, ka bieži plašākai sabiedrībai nav izpratnes un nav intereses par muzealizējamām vērtībām, tomēr to saglabāšana ir būtiska nākotnes sabiedrībai. Turklāt kultūras patērētāju loks sabiedrībā ir salīdzinoši neliels, kas var mazināt pozitīvo attieksmi pret muzealizējamām vērtībām, uztverot tās kā jaunu slogu valsts vai pašvaldību budžetam. Tāpat arī informantiem nav skaidrs, kādā veidā jāpildinā zināt plašākas sabiedrības viedokli, jo sabiedrības kvantitatīvas aptaujas veikšana netiek uztverta kā tāda, kas pēc būtības atklātu sabiedrības viedokli.

Procesā jābūt arī kopienas viedoklim un sabiedrības viedoklim. Vai nu pārstāvji, ieinteresētās grupas, kas arī piedalās izvērtēšanā. Varētu arī būt sabiedrības aptauja. Tas gan nebūs primārais. Skaidri saprast kopumā, vai sabiedrībai nav

²⁰ <https://www.km.gov.lv/lv/muzeju-padome>

klaji noliedzoša attieksme, jo tad būs jāstrādā ar viņiem, jāskaidro. Ja ir vienaldzīgs viedoklis, arī tas ir svarīgi.

Intervijās tiek minēti dažādi veidi, kā sabiedrību iesaistīt lēmumu pieņemšanas procesos. Visbiežāk tiek minētas dažādas **biedrības**, kuru viedoklis šajā procesā būtu jāizzina un jāuzklausa. Vairākas pašvaldības dalījās pieredzē, veidojot **darba grupu**, kurā tiek iekļauti arī sabiedrības pārstāvji. Kā iespēja tiek minēts **sabiedriskās apspriešanas process** likumā noteiktajā kārtībā. Plašāka konsultāciju procesa ietvaros iespējams organizēt **fokusgrupu diskusijas ar noteiktām iedzīvotāju grupām**, lai padziļināti izzinātu viņu viedokli. Nacionāla mēroga muzealizācijas procesā kā sabiedrības pārstāvji tiek minēti **nozares institūciju pārstāvji un eksperti** kā sabiedrības un vienlaikus arī nozares viedokļu līderi. Tāpat sabiedrības viedokli pašvaldībā var izzināt, izveidojot **regulāru konsultāciju procesu**, kā piemērs tiek minētas dažādas neformālas deputātu vai institūcijas vadības tikšanās ar iedzīvotājiem (“aicinājums uz kafiju”).

Sabiedrības viedoklis ir ļoti svarīgs. (...) Ir jāpēta tā vieta, kur tu kaut ko radi. [Vietējā] biedrība, kas pretendē veidot vidi šajā gadījumā. Ir skolas, vecāku organizācijas...

Sabiedrības viedoklis ir jāizzina pēc ekspertu slēdziena. Mums ir pienākums sabiedrībai dot savu pamatojumu. Arī, ja kontraversāls mantojums – abus viedokļus. Vietējai kopienai dažādās formās (uz vietas, diskusijas, attālināti) tiek dotas iespējas pateikt. Vietējā kopiena arī ir eksperts. (...) Arī nacionāla mērogā ir kopienas. Mākslinieku kopiena, fondi, muzeji... profesionāļu kopiena... Plašākai sabiedrībai – informatīva kampaņa. Tomēr sabiedrība ne vienmēr ir gatava, pietrūkst izglītības, iecietības... Bet ja es to nesaprotu, varbūt citiem tomēr to vajag.

Vietējo mediju žurnālista iekļaušana darba grupā tiek minēta kā veiksmīga prakse, jo tādā veidā ideja tiek publiskota jau sākotnējā stadijā un tiek informēta plašāka sabiedrība.

Vispirms bija darba grupa – muzeja darbinieki, skolotāji, žurnālisti – vietējie. Žurnālisti publicēja rakstus. Ne visi grib nākt un izteikt viedokli, bet caur rakstiem var visi uzzināt. Aktīvākā kopa ir ļoti maziņa, bet viņi virza arī klusētāju intereses.

Politikas veidotāju un lēmumu pieņēmēju viedoklis

Intervijās paustie viedokļi kā ļoti nozīmīgu (atšķirībā no aptaujas datiem) uztver politikas veidotāju un izpildvaras viedokli – īpaši gadījumos, ja jālemj par jaunas institūcijas dibināšanu, finanšu resursu piešķiršanu vai cita veida institucionālu atbalstu. Intervētie eksperti uzsver nepieciešamību politikas veidotājus par kultūras mantojuma vērtībām un to saglabāšanas procesiem **informēt pakāpeniski un regulāri**, veicot skaidrojošo darbu ne tikai sēdēs, kad tiek pieņemti lēmumi.

Par visu ir deputātu balsojums. (...) Rādītāji, atsaucē uz likumdošanu, svarīga bija arī iedzīvotāju attieksme. (...) Tomēr tā nav tikai pareizu papīru sarakstīšana, bet pārliecināšana.

Informēta lēmuma pieņemšanai ir **nepieciešams resursu izvērtējums, attīstības scenāriju izstrāde**. Bieži sabiedrības pārstāvji vai ieceres entuziasti nenovērtē, kādus resursus ilgtermiņā jebkura jauna iniciatīva prasīs – te tiek saskatīts tieši ierēdņu un politikas veidotāju galvenais uzdevums. Tiek minēta nepieciešamība **izvērtēt alternatīvas** – ne tikai lai saprastu, vai vajag kādu vērtību muzealizēt, bet arī par piemērotāko muzealizācijas veidu.

Lēmumu pieņem dibinātājs. Ļoti svarīgi būtu komunicēt nozarei (..) – domāt, kā izvērtēt lēmumu, lēmuma sekas, perspektīvo attīstību, arī to, ka tam būs nepieciešami visa veida resursi.

Finanšu resursu izvērtējums, biznesa plāns – tas bieži nav, bet tas ir ļoti būtisks aspekts. Katrs scenārijs jāizvērtē gan no finansējuma, gan administrēšanas aspekta, kādus resursus tas prasa, kādas iespējas katram...

Lēmumu pieņemšanas veids

Pašvaldības mērogā visbiežāk ir pastāvoša **konsultatīva struktūra** – Kultūras padome, kas, pieaicinot dažādus ekspertus, var izvērtēt jaunas iniciatīvas. Pēc tam jautājumi tiek izskatīti **lēmumu pieņēmēju līmenī** – piemēram, Kultūras komitejas sēdē. Citās pašvaldībās tiek minētas vēl citas struktūras – pašvaldības attīstības departaments un attīstības komiteja, dažādas struktūras, kas saistītas ar pieminekļu aizsardzību un/vai restaurāciju, ziedojumu komisija, kas izskata ziedojumus kultūras iestādēm u.tml. Tad jautājuma izskatīšana tiek virzīta uz Finanšu komiteju un iesniegta deputātu balsojumam.

Pieņemot lēmumu, tiek uzsvērtā nepieciešamība pēc **pakāpeniskas rīcības un konsultāciju procesa**.

Politikas veidotājiem būtu jāieklausās visos iespējamajos partneros. Latvijas Muzeju padome, Latvijas Muzeju biedrības viedoklis, Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes viedoklis... citi spēlētāji. Augstskolas, pētniecības institūcijas.

Konsultāciju procesu pirms lēmuma pieņemšanas var īstenot, izveidojot **darba grupu**, lai izvērtētu iecerī un alternatīvas, pēc tam – **projekta realizācijas grupu**. Eksperti intervijās īpaši uzsver nepieciešamību izvērtēt dažādas alternatīvas – vai nav iespējams kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības iekļaut jau esošā muzeja krājumā; kāda muzealizācijas forma būtu vispiemērotākā; kā arī, vai pieteiktā iniciatīva nedublē jau esošās konkrētajā jomā. Piemēram, attiecībā uz jauna muzeja dibināšanu, tiek rosināts vērtēt atbilstoši muzeju pamatfunkcijām:

Muzeju trīs pamatfunkcijas – krājums, pētniecība, komunicēšana – šajās trīs plaknēs jāizskata katra iniciatīva. Vai krājums ir unikāls un nedublē kaut ko? Vai tas dod pievienoto vērtību Nacionālajam muzeju krājumam? Vai ir funkciju dublēšanās pētniecības jomā? Trešais ir par komunicēšanu – tēmas komunicēšana sabiedrībai. Tas ir jāizvērtē konkrētajā kontekstā, kā arī, vai muzejs ir vienīgais iespējamais veids, kā to komunicēt sabiedrībai. Vai šīs trīs funkcijas ir unikālas konkrētajā gadījumā?

Kā veids, lai pārbaudītu idejas dzīvotspēju un ievērotu pakāpenību, vairākās pašvaldībās piemin **finansējuma piesaisti projekta īstenošanai** vēl pirms lēmuma par muzealizējamās vērtības institucionalizāciju un pastāvīga finansējuma piešķiršanu no pašvaldības budžeta. Tas varbūt finansējums nacionālā līmenī (piemēram, Valsts Kultūrkapitāla fonda projektu konkursos) vai pašvaldības kultūras projektu konkurss.

Projektu konkursi ir kultūrpolitisks instruments, kā mēs eksperimentu veidā izmēģinām dažādus projektus/idejas. (..) Tad apkopojam materiālus, rezultātus no projektiem un ejam pie vadības. Tas ir kā papildu arguments.

Pētījuma ietvaros veiktajā kultūras mantojuma nozares aptaujā tika noskaidrots respondentu viedoklis par to, cik būtisks ir katrs lēmumu pieņēmēju līmenis. Lielākais skaits respondentu (72%) uzskata, ka **jāizmanto esošās institūcijas un konsultatīvās padomes**, bet viena piektā daļa uzskata, ka būtu jāveido pastāvīga konsultatīva struktūra šāda lēmuma pieņemšanai. 28% respondentu kā risinājumu min specifisku darba grupas izveidi katrā konkrētā gadījumā – tāda vislabāk spētu reaģēt uz

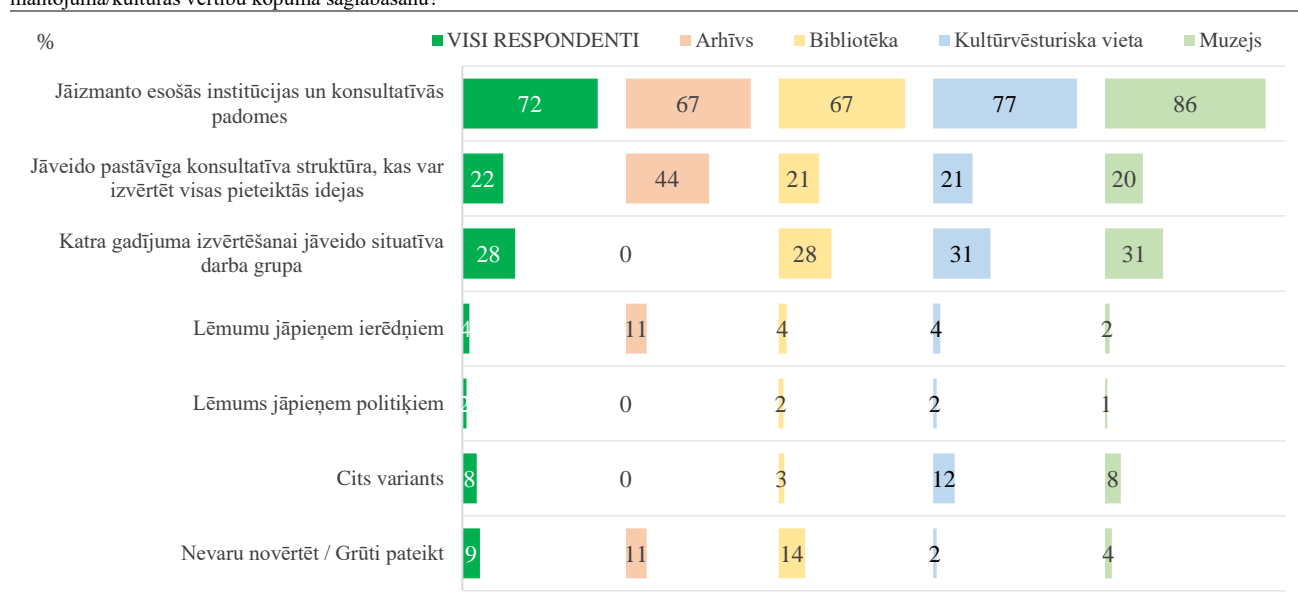
muzealizējamo vērtību daudzveidību, kas pētījuma gaitā atklājās kā viena no būtiskākajām problēmām muzealizācijas kritēriju izstrādē.

Pavisam neliels atbalsts respondentu skatījumā ir lēmumu pieņemšanas nodošanai ierēdņu un politiķu rokās (4% un 3%), lai gan praksē novērots, ka tieši ierēdņiem un politiķiem ir izšķiroša un bieži vien dominējoša loma šajos procesos. Šāds viedoklis būtu jāņem vērā, izstrādājot kārtību vai pieņemot lēmumus par muzealizējamām vērtībām – veidojot sabalansētu kārtību, kurā tiek uzklauts sabiedrības un nozares profesionāļu viedoklis, bet arī izvērtēti visi nepieciešamie formālie aspekti, tai skaitā resursu pieejamība ilgtermiņā, – kas ir politikas veidotāju kompetence.

Grafiks 13. Sektora pārstāvju viedoklis par lēmumu pieņemšanas pieeju muzealizācijas procesā

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Kādā veidā, Jūsaprāt, būtu jāpieņem lēmums, vai valstij/pašvaldībai jāuzņemas/nav jāuzņemas atbildība par konkrēta kultūras mantojuma/kultūras vērtību kopuma saglabāšanu?

Rekomendējamā kārtība, kādā noteikt ekspertīzi un pieņemt lēmumu par muzealizējamo vērtību

Balstoties veiktajā izpētē, piedāvājam iespējamus soļus, kā virzīt kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas procesu²¹.

- I. **Ieceres formulēšana un sākotnējā izvērtēšana.** Idejas iniciatora (fiziska vai juridiska persona) veikta izpēte un pamatojums (rakstisks iesniegums un/vai pēc nepieciešamības prezentācija esošā konsultatīvā padomē pašvaldības vai nacionālā mērogā, iekļaujot informāciju par administratīviem, juridiskiem vai cita rakstura apgrūtinājumiem konkrētās ieceres realizēšanā, kā arī par muzealizējamās tēmas vai materiālu autentiskumu, nozīmi lokālā, Latvijas vai plašāka reģiona kultūrtelpā (vai kādā konkrētā nozarē).
- II. **Eksperta(-u) slēdziens un/vai darba grupas izveide alternatīvu izvērtēšanai.** Pēc nepieciešamības tiek pieaicināts eksperts/i sniegt vērtējumu par muzealizējamo vērtību. Eksperti un/vai darba grupa izvērtē alternatīvas un iespējas ar konkrēto tēmu vai materiāliem iekļauties kādā jau eksistējošā muzeja vai kultūras mantojuma institūcijas darbībā (t.sk. ir saņemts radniecīga profila muzeju ekspertu viedoklis). Tiek izvērtētas plānotās institūcijas (piemēram, muzeja) organizatoriskās formas priekšrocības (atbilstoši spēkā esošajiem

²¹ Piemēram, detalizēta lēmumu pieņemšanas kārtība attiecībā uz pieminekļu un piemiņas zīmju uzstādīšanu izstrādāta Ministru kabineta noteikumos nr. 218 "Pieminekļu un piemiņas zīmju uzstādīšanas, piemiņas vietu izveidošanas un informatīvo plāksņu izvietojuma noteikumi" (pieņemts 08.04.2021., stājas spēkā 13.04.2021., *Latvijas Vēstnesis*, 69, 12.04.2021., pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/322331-piemineklu-un-pieminas-zimju-uzstadisanas-pieminas-vietu-izveidosanas-un-informativo-plaksnu-izvietosanas-noteikumi>).

normatīvajiem aktiem) īstermiņā un ilgtermiņā, t.sk. izvērtētas iespējas konkrēto tēmu vai materiālus saglabāt, pētīt, komunicēt ārpus muzeja organizatoriskās formas. Iespējams risinājums komplicēta gadījuma izpētei – speciālas darba grupas izveide, iesaistot dažādus speciālistus, lēmumu pieņēmējus un sabiedrības pārstāvjus.

- III. **Sabiedrības viedokļa izzināšana.** Sabiedrības vai konkrētu tās mērķgrupu viedokļa izzināšana. Atkarībā no konkrētā gadījuma un mēroga (skatīt iepriekš dažādus piemērus sabiedrības viedokļa izzināšanai).
- IV. **Ilgtermiņa plāna izstrāde.** Šajā posmā projekta iniciatoram jāformulē potenciāli veidojamās institūcijas vīzija, misija, profils, unikalitāte, mērķauditorija. Jāapzina resursi un jāizstrādā ilgtermiņa finansēšanas plāns. Šajā posmā nepieciešams potenciālā dibinātāja viedoklis un slēdziens.
- V. **Pēc nepieciešamības vēl viens konsultāciju posms** – konsultatīvā padomē, darba grupā vai, slēdziena pieprasījums no augstākstāvošas institūcijas (piemēram, Latvijas Muzeju padomes vai tml.).
- VI. **Lēmuma pieņemšana.** Dibinātājs un/vai finansētājs pieņem lēmumu.

6. Muzealizācijas veidi: priekšrocības un ierobežojumi

Kultūras mantojuma muzealizācijas veidi ir daudzveidīgi – sākot no muzejiem līdz pat piemiņas vietu izveidei vai grāmatām un filmām, kas kādu kultūrvēsturisku vērtību var iemūžināt, saglabāt nākotnei un izstāstīt šīs vērtības “stāstu” sabiedrībai. Tomēr, kā jau minējām, muzealizācija sākotnējā izpratnē saistās ar priekšmetiskām liecībām, to “izņemšanu no to dabiskās vai kultūras vides, piešķirot tiem muzejiskuma statusu”. Tādēļ pētījumā padziļinātu uzmanību piešķirām tām muzealizācijas formām, kas (1) Latvijā ir biežāk sastopamas vai kļūst populārākas (kā piemēram, virtuāli muzeji vai ekspozīcijas); (2) kaut kādā pakāpē saistās ar priekšmetiskajām liecībām. Sarunās ar šo dažādu muzealizācijas veidu pārstāvjiem mēģinājām noskaidrot katra veida specifiskās funkcijas un iespējamo dublēšanos ar citām kultūras mantojuma institūcijām, kā arī priekšrocības un trūkumus – kas var noderēt lēmumu pieņēmējiem kultūras mantojuma vērtību muzealizācijas procesā.

Balstoties gadījumu izpētē, šajā nodaļā apskatīsim biežāk sastopamās izvēles kultūras mantojuma saglabāšanai un šo vērtību popularizēšanai sabiedrībā:

1. Muzejus, kas veic visas Muzeju likumā paredzētās funkcijas²² un kas pēdējo piecu gadu laikā ir akreditēti vai plāno uzsākt akreditācijas procesu. Tā kā šis process visdinamiskāk notiek tieši pašvaldību līmenī, tad visi izvēlētie gadījumi ir pašvaldības muzeji.
2. Muzejiem radniecīgas institūcijas, kas veic vienu vai divas no muzeju funkcijām, tādēļ neplāno vai nevar īstenot akreditācijas procesu. Atšķirību dēļ atsevišķi analizēsīm pašvaldības veidotās un privātās iniciatīvas.
 - 2.1. Novadpētniecības ekspozīcijas un kultūras mantojuma centri pašvaldībās.
 - 2.2. Privāti muzeji (muzejiem radniecīgas institūcijas) un ekspozīcijas.
3. Virtuāli muzeji/ekspozīcijas kā arvien biežāk sastopams muzealizācijas veids.
4. Publisko bibliotēku novadpētniecības darbs. Tā kā publiskās bibliotēkas īsteno novadpētniecības darbu, kas daļēji pārklājas ar atsevišķām muzeju funkcijām (līdz pat gadījumiem, kad tiek muzealizēti priekšmeti), tad iekļaujam gadījumu izpēti par šo funkciju īstenošanu publiskajās bibliotēkās.

Ekspertu intervijās tika iegūta informācija un viedokļi arī par citiem kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas veidiem un to priekšrocībām, piemēram, kultūras pieminekļiem, kultūrvēsturiskā un dabas mantojuma vietām, datubāzēm, arhīviem, dokumentēšanu, filmām, pētījumiem, digitalizāciju u.tml. Eksperti uzsvēr nepieciešamību pirms muzealizācijas vienmēr izvērtēt alternatīvas, kā pirmo minot izvērtējumu, vai kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības nevar iekļaut cita muzeja kolekcijā. Vai arī attīstīt dažādas starpformas, kad priekšmetam netiek atņemta sākotnējā funkcija, bet vērtība tiek dokumentēta, saglabāta, komunicēta citos veidos nevis ievietota muzejā vai muzejam radniecīgā institūcijā.

6.1. Muzeji

Muzejs ir viena no muzealizācijas formām, kas nozīmīgu kultūras mantojuma vērtību muzealizācijas gadījumā šķietami ir pirmā vai pat vienīgā izvēle. Muzeju darbība ir reglamentēta Muzeju likumā²³. Tajā definēts: “Muzejs ir pastāvīga un publiski pieejama institūcija, kura kalpo sabiedrībai un tās attīstībai un kura iegūst, uzkrāj, saglabā, pēta, popularizē un eksponē materiālo un nemateriālo cilvēces mantojumu un vidi, lai sekmētu pētniecību, sabiedrības izglītošanu un sniegtu sabiedrībai emocionālu baudījumu, un kuras darbība, īstenojot muzeja funkcijas, nav vērsta uz peļņas gūšanu”. Muzejam ir noteiktas trīs pamatfunkcijas: krājuma veidošana un pieejamības nodrošināšana, pētniecība un komunikācija sabiedrībai. Mehānisms, kā nodrošināt muzeja kvalitatīvu un pilnvērtīgu darbību, ir

²² Muzeju likums. Pieņemts: 15.12.2005., stājas spēkā: 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

²³ Muzeju likums. Pieņemts: 15.12.2005., stājas spēkā: 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

akreditācija, kas saskaņā ar likumu valsts un pašvaldību muzejiem, kā arī publisko aģentūru muzejiem ir jāveic ne agrāk kā triju un ne vēlāk kā piecu gadu laikā pēc tā dibināšanas.

Akreditēto muzeju tīkls Latvijā ir plašs (Latvijā darbojas 111 valsts atzīti, t.i., akreditēti muzeji, kas kopā ar teritoriālajām struktūrvienībām veido 156 muzeju apskates vietas²⁴), vienlaikus šis ir arī salīdzinoši dinamisks process, īpaši pašvaldību un privātā līmenī, kur veidojas jaunas iniciatīvas, visbiežāk ar ambīciju kļūt par akreditētu muzeju – kas gan ne vienmēr tiek īstenots, jo prasa gan visu muzeja funkciju īstenošanu un stratēģisku attīstību, gan nozīmīgus ieguldījumus ilgtermiņā, gan nepieciešamību īstenot noteiktas prasības, tai skaitā nodrošināt krājuma glabāšanas apstākļus. Tādēļ pētījuma ietvaros mūs īpaši interesēja to pašvaldības muzeju pieredze, kas īsteno visas muzeju funkcijas un pēdējo piecu gadu laikā ir akreditēti vai plāno uzsākt akreditācijas procesu – lai izprastu, ar kādām grūtībām un kādu motivāciju saskaras tie muzeju veidotāji, kas attīsta muzeja institūciju Muzeju likuma izpratnē.

Muzeju specifiskās funkcijas

Interviju ar muzeju pārstāvjiem laikā atklājas vienots viedoklis, ka muzeja funkcijas nepārklājas ar savas pašvaldības citām kultūras institūcijām. Lai to panāktu, informanti atzīst nepieciešamību veidot sadarbību ar kultūras namu un bibliotēku vai citām pašvaldības iestādēm. Pat ja atsevišķos gadījumos muzeja funkcijas ar bibliotēku pārklājas, tomēr informantu skatījumā muzeja un bibliotēkas aktivitātes viena otru papildina. Muzeju pārstāvji uzskata, ka bibliotēkām nav pietiekami daudz resursu un iespēju veikt tās funkcijas, ko mantojuma vākšanā, apkopošanā, sistematizēšanā veic muzejs. Kā interesants sadarbības piemērs ir kādas muzeja vadītājas stāsts par to, ka vietējā pagasta bibliotēka nereti nevar finansiāli atļauties konkrētas literatūras (galvenokārt zinātniskās, izglītojošās literatūras) iegādi, ko tādā gadījumā iepērk muzejs. Šādā veidā muzeja telpās ir izveidojusies muzeja struktūrvienība – neliela bibliotēka, kas pieejama publiskai izmantošanai.

Muzealizējamo vērtību kopums

Pašvaldības muzeju pārstāvji muzeju definē kā vietējās kopienas vēstures, identitātes un pašapziņas glabātāju un veidotāju, kā nozīmīgu kultūras mantojuma institūciju, kas reprezentē nepārejošas vērtības. Tiek uzsvērtā muzeja loma ne tikai materiālo vērtību saglabāšanā, bet tā nozīme nemateriālu liecību uzkrāšanā – muzejs pārstāv konkrētās kultūrtelpas, lokālās vides un iedzīvotāju vērtības, izzina un saglabā šīs kopienas dzīvesveidu, atmiņas un nemateriālo kultūras mantojumu, izceļ nozīmīgu personību ieguldījumu un mantojumu. Respektīvi, šajos procesos ļoti būtiska loma ir tieši pašiem kopienas iedzīvotājiem. Informantu skatījumā muzeja krājumam ir jābūt oriģinālam un unikālam. Tam ir jāatspoguļo konkrētās vietas konteksts, vērtības, mentalitāte, kā arī jāņem vērā, lai vietējiem iedzīvotājiem ir personīgā saikne ar konkrēto muzealizēto vērtību.

Kopienas loma tiek uzsvērtā gan krājuma veidošanas procesos (iedzīvotāji iesaistās krājuma veidošanā), gan muzeja aktivitāšu kontekstā – muzejs kalpo kā vieta, kur vietējie iedzīvotāji var satīties un dalīties ar atmiņām. Tomēr ir liecības par tādiem gadījumiem, kad kopienas iesaiste muzeja darbā nav tik organiska, un muzejs vairāk piesaista tūristu uzmanību nekā vietējo iedzīvotāju interesi. Reizēm saikne ar vietējo kopienu pakāpeniski tiek pazaudēta vai arī nemaz nav izveidojusies, ja muzeju veido viens entuziasts.

Priekšrocības un ierobežojumi

Muzeju vadītāju sniegtā informācija ļauj identificēt konkrētas muzeja formas priekšrocības. Kā viena no biežāk minētajām muzeja priekšrocībām tiek minēta taustāmā un redzamā informācija, artefaktu/priekšmetu pieejamība **klātienē**. Informantu skatījumā, muzeja forma piedāvā **“autentisku atmosfēru”**, iespēju **“sajust senatnīgo auru”**. **Stabilitāte un drošība kultūras mantojuma vērtību saglabāšanā** ir vēl viena akreditēta muzeja priekšrocība, jo muzeja krājums tiek iekļauts Nacionālajā muzeju krājumā. Kādā no intervijām tika piebilsts, ka muzeja priekšrocība ir arī pati **muzeja ēka**, kas

²⁴ Latvijas Republikas Kultūras ministrijas 2020.gada publiskais pārskats. Pieejams: <https://www.km.gov.lv/lv/media/16523/download>

ir patstāvīga muzeja mājvieta un kas kopā ar tai apkārt esošo teritoriju sniedz pievienoto vērtību kopējai muzeja apmeklējuma pieredzei.

Pašvaldības pārziņā esoša muzeja priekšrocība ir pašvaldības nodrošinātais finansiālais atbalsts un resursu pieejamības stabilitāte. Pozitīvi tiek vērtētas pašvaldības iespējas nodrošināt muzeja pakalpojumus tā apmeklētājiem bez maksas vai par samazinātu cenu. Tas ļauj koncentrēties uz muzeja misijas īstenošanu. Vienlaikus tiek atzīts, ka veiksmīga muzeja stratēģiskā attīstība ir atkarīga no pašvaldības vadības ieinteresētības kultūras dzīves attīstībā.

Intervijās tika identificēti arī vairāki muzeju formas darbības ierobežojumi, kas galvenokārt ir saistāmi ar **resursu trūkumu**. Akreditētam muzejam nepieciešams nodrošināt muzeja vajadzībām atbilstošas telpas visu funkciju īstenošanai un krājuma glabāšanas apstākļus. Attiecīgi muzejam ir nepieciešami stabili finansiālie, materiālie un cilvēkresursi. Lai īstenotu visas muzeja funkcijas, nepieciešams personāls ar atbilstošu izglītību, kas bieži pašvaldību muzejos ir grūti nodrošināms. Reizēm muzeja izveide balstās viena cilvēka entuziasmā, kas nav ilgtspējīgs risinājums. Muzeja **resursu nodrošināšana ilgtermiņā** tiek minēts kā viena no galvenajām problēmām, kas jāapzinās, veidojot jaunu muzeju.

Muzeju likuma 9. pants paredz, ka valsts un pašvaldību muzejiem ne agrāk kā triju un ne vēlāk kā piecu gadu laikā pēc to dibināšanas ir nepieciešams veikt **muzeju akreditācijas procesu**. Kā viena no būtiskākajām akreditācijas priekšrocībām informantu skatījumā ir muzeja darbības pārmantojamības garantija jeb drošība, ka muzejā ieguldītais darbs būs saglabāts arī nākotnē muzeja nākamajiem pārvaldītājiem. Tas ir īpaši aktuāli situācijās, kad notiek administratīvā reforma vai mainās pašvaldības vadība, deputātu sastāvs. Kā svarīgs tiek minēts arī finansējuma piesaistes aspekts, kas nodrošina iespēju piesaistīt finansējumu dažādiem muzeja projektiem no vairākiem finansējuma avotiem. Informanti uzskata, ka akreditācijas process pats par sevi motivē muzeja darbiniekus pastiprināti domāt par muzeja stratēģiju un ilgtermiņa plānu, tādā veidā veicinot muzeja attīstību. Šis statuss, informantu skatījumā, veicina arī uzticamību muzejam gan apmeklētāju, gan citu institūciju acīs un palīdz veidot plašākas sadarbības iespējas ar citu pašvaldību muzejiem.

Domājot par ierobežojumiem, ko ietekmē muzeju akreditācija, pašvaldību muzeju vadītāji min birokrātiskos procesus – tiek minēts, ka nonākšana līdz akreditācijas statusam pieprasa daudz laika, cilvēku un finanšu resursus, turklāt šie ieguldījumi ir nepieciešami ilgtermiņā, lai saglabātu akreditēta muzeja statusu. Nelieliem muzejiem muzeju akreditācijas kontekstā apgrūtināši vai pat reizēm neiespējami ir nodrošināt un ievērot noteikumus, kas saistās ar krājuma glabāšanu un izmantošanu. Nozīmīgs aspekts ir nepieciešamība īstenot visas likumā noteiktās muzeja funkcijas, bet nelielā pašvaldībā bieži ir grūtības gan nodrošināt finansējumu, gan piesaistīt atbilstošu izglītību ieguvušu personālu, piemēram, pētniecībai.

Aknīstes Novadpētniecības muzejs (Jēkabpils novads)

Muzeja darbība. Aknīstes muzeja pirmsākumi meklējami 1987. gadā, kad tas tika veidots kā Aknīstes skolas muzejs – ekspozīcija skolas istabā. Ar laiku muzejs ieguva patstāvīgu ēku. Sākotnēji muzeja funkcijas pārklājās ar kultūras nama funkcijām – tā darbība tika saistīta ar kultūras pasākumu, izstāžu, diskusiju veidošanu. Šī brīža muzeja vadītāja Līga Jaujeniece atklāj, ka, lai muzeja piedāvājumam nebūtu jākonkurē ar kultūras namu un muzeja primārās funkcijas atbilstu Muzeju likuma prasībām, muzeja darbība tiek koncentrēta uz Aknīstes vēstures apzināšanu un pētniecību. Muzejam ir laba sadarbība ar pilsētas kultūras namu un bibliotēku, sadarbojoties informācijas apmaiņā. Muzejs ar bibliotēku sadarbojas arī grāmatu iepirkumu veidošanā, proti, muzeja telpās ir ierīkota neliela bibliotēka, kurā uzkrātas zinātniska rakstura grāmatas, kuras bibliotēka nevar atļauties. Pēc administratīvās reformas muzejs ir Jēkabpils vēstures muzeja struktūrvienība.

Muzeja vērtības. Muzejs uzkrāj zināšanas un kultūras mantojumu par vietējo kopienu un tās vēsturi. Vietējai sabiedrībai tas kalpo tās pašapziņas veidošanai un nodrošina zināšanu pēctecību. Sistemātiska un stabila krājuma veidošana tika uzsākta līdz ar muzeja vadītājas Līgas Jaujenieces stāšanos amatā, kad Aknīstes iedzīvotāji, muzeja draugi un paziņas ir

sākuši iesaistīties priekšmetu un liecību vākšanā. Kopumā muzeja vērtību kopums ir tas, kas atspoguļo Aknīsti visā tās krāšņumā – kāds ir Aknīstes cilvēks, ko viņš dara, ko domā.

Akreditācija. Muzeja vadītāja uzskata, ka akreditācija ir nepieciešams process, kas ļauj sakārtot muzeja darbību, nodrošina visu funkciju īstenošanu, rada stabilitāti un pārmantojamības garantijas. Līdz ar to Aknīstes muzeja kandidēšana uz akreditēta muzeja statusu ir muzeja vadītājas iniciatīva, kas sākotnēji saņēmusi pašvaldības sapratni un atbalstu. Šobrīd muzejs vēl nav akreditēts – šo procesu ir paildzinājusi un mainījusi 2021. gada administratīvi teritoriālā reforma, kas Aknīstes muzeju ir pārcēlusi citā statusā – kā Jēkabpils vēstures muzeja struktūrvienību.

6.2. Muzejiem radniecīgas institūcijas

Muzeju likuma 16. pants iezīmē citas muzejiem radniecīgas institūcijas vai kultūras mantojuma objektus, kas īsteno tikai kādu no muzeja pamatfunkcijām – krātuves, kolekcijas, ekspozīcijas, izstādes, pētniecības centri, zinātnes centri, piemiņas vietas un tamlīdzīgi kultūras mantojuma objekti. Kā viena no izplatītākajām muzealizācijas formām ir kolekcija, ko bieži aizsāk veidot viens cilvēks-entuziasts vai neliela interesentu grupa. Bieži šīs iniciatīvas dabiski izaug līdz nepieciešamībai tikt institucionalizētām – veidojas privāti muzeji (kas parasti īsteno tikai vienu vai divas no muzeju funkcijām), ekspozīcijas; pašvaldības ekspozīcijas bieži veido citu kultūras iestāžu (piemēram, kultūras namu, tūrisma informācijas centru) telpās. Šajā apakšnodalā esam izvēlējušies vairākus gadījumus, kas raksturo šo muzejiem radniecīgo institūciju grupu – atsevišķi aprakstot pašvaldību paspārnē esošās iniciatīvas un privātās iniciatīvas.

Novadpētniecības ekspozīcijas un kultūras mantojuma centri pašvaldībās

Muzejam radniecīgu institūciju veidošanos pašvaldībās visbiežāk nosaka divi galvenie iemesli. Pirmais – kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanas iniciatīva ir neliela, parasti ir vienai tēmai veltīta neliela ekspozīcija – tā objektīvi nepilda visas Muzeju likumā paredzētās funkcijas. Šādas tematiskas ekspozīcijas visbiežāk tiek izvietotas citu pašvaldības institūciju telpās – piemēram, kultūras namā, kādā vēsturiskā ēkā, reizēm apvienojot darbību ar Tūrisma informācijas centru u.tml. Otrs biežāk sastopamais iemesls ir normatīva rakstura – pašvaldību muzejiem saskaņā ar Muzeju likumu ir jāakreditējas piecu gadu laikā kopš izveidošanas. Bet muzeju veidotāji un/vai lēmuma pieņēmēji ne vienmēr ir gatavi veikt akreditāciju – finanšu resursu, cilvēkresursu trūkuma dēļ vai citu apstākļu dēļ. Šādos gadījumos pašvaldība sākotnēji iecerētajam muzejam atrod citu nosaukumu – piemēram, kultūras mantojuma centrs, kultūrvēsturiskais centrs, amatu māja u.tml. Pēc būtības šīs institūcijas tuvinās muzejam, tomēr līdzīgi kā ekspozīcijas, tās neīsteno visas muzejam paredzētās funkcijas.

Novadpētniecības ekspozīciju un kultūras mantojuma centru pašvaldībās specifiskās funkcijas

Šo muzejiem radniecīgo institūciju veidošanas pamatā ir vēlme saglabāt un izcelt vietējai kopienai raksturīgo kultūras mantojumu (gan materiālo, gan nemateriālo). Bez kultūras mantojuma saglabāšanas funkcijas to darbība visbiežāk ir vērsta uz tūristu auditorijas piesaisti, izglītojošo un citu pasākumu rīkošanu.

Novadpētniecības ekspozīciju un kultūras mantojuma centru funkcijas pašvaldībās nav skaidri definētas. Pēc informantu sniegtā viedokļa katras novadpētniecības ekspozīcijas darbības principi var atšķirties, tie ir atkarīgi no konkrēto ekspozīcijas veidotāju priekšstatiem un interesēm, kā arī no pieejamiem finanšu, telpu un cilvēku resursiem. Informanti atklāj, ka novadpētniecības ekspozīciju darbs parasti nepārklājas ar citu pašvaldībā esošo kultūras mantojuma institūciju aktivitātēm, jo ekspozīcija ir veltīta vienai specifiskai tēmai, kas nekur citur netiek atspoguļota. Pētījuma ietvaros intervētā informante atklāj, ka ekspozīcija ir vienīgā, kas veic lietišķo materiālu vākšanu pagasta ietvaros. Novadpētniecības darbā kā sadarbības partneris ir pagasta bibliotēka.

Pasākumu rīkošanā funkcijas var pārklāties ar kultūras namu darbību. Kāda no informantēm uzskata, ka šāda funkciju pārklāšanās nav vērtējama negatīvi, īpaši, ja šīs aktivitātes tiek koordinētas kopīga tūrisma aktivitāšu plāna vai stratēģijas ietvaros.

Ekspozīciju un centru darbība galvenokārt vērsta uz divu mērķauditoriju iesaisti – nozīmīga ir vietējās kopienas loma – it īpaši krājuma veidošanā. Otra mērķgrupa ir tūristi, kurus interesē gan ekspozīcijas apskate, gan publiskās aktivitātes (izglītojošas darbnīcas, pasākumi).

Muzealizējamo vērtību kopums

Šādu institūciju galvenais muzealizētais vērtību kopums ir vietējais materiālais un nemateriālais kultūras mantojums. Nepieciešamību veidot novadpētniecības ekspozīciju nosaka vēsturiski nozīmīgas vietas specifika un citu muzeju vai ekspozīciju trūkums konkrētajā vietā. Šo ekspozīciju pamatā parasti ir unikāli, konkrēto vietu/personību/citu fenomenu raksturojoši materiāli. Arī kopienas iesaiste, lokālās pašapziņas stiprināšana un kultūras identitātes veidošana tiek uzsvērti kā unikāla vērtība.

Priekšrocības un ierobežojumi

Informantu skatījumā ekspozīciju un kultūras mantojuma centru priekšrocība (salīdzinājumā ar akreditētiem muzejiem) ir iespēja **brīvi veidot un izmantot krājumu**, nesekojojot noteiktiem krājuma politikas veidošanas principiem, noteiktiem uzglabāšanas un izmantošanas nosacījumiem (piemēram, ļauj apmeklētājiem pieskarties priekšmetiem). Tāpat būtiska ir **elastība**, plānojot jaunas aktivitātes un pasākumus. Balstoties informantu sniegtajos viedokļos, novadpētniecības ekspozīcijas apmeklētājam var **nodrošināt vairāk izklaidējošas un iesaistošas aktivitātes**. Kā priekšrocība tiek minēta arī **mazāka birokrātija** nekā tas būtu akreditēta muzeja gadījumā.

Tajā pašā laikā informanti atklāj, ka viens no galvenajiem ekspozīcijas formas trūkumiem ir **ierobežotās telpas** – ekspozīcijas nereti ir izkārtotas vienā lielākā vai mazākā telpā, kas nosaka iespējamo aktivitāšu formātu.

Savukārt atrašanās pašvaldības tiešā pakļautībā viens no būtiskākajiem ieguvumiem ir **stabilis un paredzams finansējums**. Vienlaikus tiek minēts, ka šis **finansējums ir ierobežots**, turklāt juridiskā forma **apgrūtina papildu finansējuma piesaisti** no dažādiem fondiem.

Pārmaiņas pašvaldības vadībā tiek minēts kā trūkums, kas var mainīt attieksmi pret kultūras mantojuma institūcijām un to attīstības perspektīvu, piemēram, mainoties deputātiem, mainās atbalsts institūcijas akreditācijas procesam, ekspozīcija var kā struktūrvienība pievienota citai institūcijai vai pat likvidēta.

Ziru novadpētniecības ekspozīcija (Ventspils novads)

Ekspozīcijas darbība. Pirmā Ziru pagasta ekspozīcija izveidota Ziru pamatskolā jau 1999. gadā. Šo ekspozīciju Ziru pagasta iedzīvotāji neformāli dēvējuši par “Ziru muzeju”. Tajā laikā ekspozīcija kalpojusi kā informatīvs izziņas materiāls skolēniem. Pēc skolas likvidācijas priekšmeti kādu laiku nebija apskatāmi. 2020. gadā Anita Pāvelsone, Ziru iedzīvotāja un amatierteātra režisore, uzņēmusies atjaunot ekspozīciju ar vēsturiskajiem pagastam nozīmīgajiem priekšmetiem. Ziru novadpētniecības ekspozīcijai pagasta pārvalde atradusi jaunu mājvietu – Ziru vēsturiskās pasta ēkas telpas. Ekspozīcijas mērķis ir nodrošināt bērniem iespēju interaktīvā, iesaistošā veidā apgūt vēsturi, kā arī aktivizēt vietējos iedzīvotājus Ziru pagasta vēstures apzināšanā – dalīties ar atmiņu stāstiem, liecībām, priekšmetiem. Anita Pāvelsone, daloties savā pieredzē, atklāj, ka vēlējusies izveidot Ziru pagasta muzeju, taču pašvaldība nav atbalstījusi muzeja izveidi.

Ekspozīcijas vērtības. Ekspozīcijā ir uzkrātas dažādas liecības par Ziru pamatskolu un par Ziru pagasta vēsturi līdz pat mūsdienām. Pārceļšanās dēļ ir zaudētas dažādas unikālas lietas, piemēram, ogļu gludeklis, kas datēts ar 1786. gadu. Ekspozīcijas vadītāja aktīvi strādā pie Ziru pagasta vēstures izpēti. Būtiska vērtība ir vietējo iedzīvotāju iesaistīšanās ekspozīcijas krājuma veidošanā. Ekspozīcijas vadītāja uzsver, ka pagasta mērogā ir svarīgi panākt kopienas iesaistīšanos, veidojot un stiprinot kopējo identitāti un pašapziņu.

Privātie muzeji un kolekcijas

Bez akreditētajiem muzejiem Latvijā darbojas arī aptuveni 200 privāti neakreditēti muzeji un kolekcijas²⁵. Visbiežāk šie muzeji īsteno vienu vai divas no trīs Muzeju likumā minētajām funkcijām.

Privāto muzeju un kolekciju specifiskās funkcijas

Pētījuma ietvaros norisinājās intervijas ar privāto kolekciju/muzeju pārstāvjiem. Šīs institūcijas ir ļoti daudzveidīgas, tomēr to darbības pamatā ir noteiktu, specifisku kultūras mantojuma vērtību muzealizācija un komunikācija – krājuma veidošana, liecību un atmiņu stāstu apkopošana, kā arī kolekcijas pieejamības nodrošināšana apmeklētājiem.

Informanti uzskata, ka viņu pārstāvētās institūcijas nedublē citu pašvaldības institūciju darbību, jo pētījuma ietvaros veikto gadījumu izpētē šīs institūcijas savā kopienā ir vienīgās, kas veic kultūras mantojuma saglabāšanas darbu. Tiek atzīts, ka ir iespējama funkciju pārklāšanās ar bibliotēkām, taču biežāk tiek veidota sadarbība, un aktivitātes ir savstarpēji papildinošas. Proti, bibliotēkas uzkrāj informatīvos materiālus un iespieddarbus, taču privātās kolekcijas/muzeji vāc, krāj priekšmetus, lai apmeklētājam būtu pieejamas skatāmas un taustāmas lietas.

Muzealizējamo vērtību kopums

Kopumā intervijās atklājas, ka privāto kolekciju/muzeju veidošanos ir motivējusi situācija, ka nekas cits atmiņas institūcijas formātā (izņemot bibliotēku) vietējās kopienas ietvaros nav eksistējis. Informantu skatījumā, ja apdzīvotajā teritorijā nav muzeja, tad ir nepieciešams aktivizēties pašiem iedzīvotājiem un dibināt radniecīgu institūciju, lai veidotu lokālo “gaismas vietu”, stiprinātu kopienas identitāti un pašapziņu. Turpretim, viens no informantiem, kam pieder vērienīga privātā kolekcija, atklāj, ka šīs kolekcijas izveides motivācija veidojās līdz ar paša interesi par konkrētu fenomenu un šī interese ir rezultējies nacionāla un pasaules mēroga nozīmīgā darbā.

Informantu skatījumā privātā kolekcija/muzejs apkopo kopienai svarīgas vērtības un lokāli nozīmīgas vēstures liecības; tādējādi tiek sekmēta vietas attīstība un identitātes apzināšanās.

Interviju gaitā iespējams identificēt vēlmi šādās kolekcijās uzkrāt visu, kas ir pieejams, nekritiski pieejot atlases kritērijiem krājuma veidošanā. Kā skaidro viens no informantiem: no vienas puses, ja citur šāda vērtība ir jau muzealizēta, tad tas vairs nav tik unikāli; taču, no otras puses, ja tā ir tieši šai vietai piederoša vērtība, tad vietējiem iedzīvotājiem ir svarīgi to redzēt savas pašvaldības kultūras mantojuma institūcijā – viņi būs ieinteresēti un leposies tieši ar savai kopienai piederošajām vērtībām.

Kopumā interviju laikā noskaidrojās, ka privātie muzeji galvenokārt veidojas, pateicoties kopienas iesaistei un pašu iedzīvotāju iniciatīvai. Tieši vietējie iedzīvotāji ir tie, kas iesaistās satura veidošanā un patērēšanā. Tajā pašā laikā informanti atklāj, ka tik pat svarīga ir citu apmeklētāju, tūristu interese patērēt šo piedāvājumu, kas uzliek pienākumu domāt ne tikai par konkrētām vietējās kopienas vērtībām, bet par vērtībām, kas ir nozīmīgas vai skaidrojamas plašākā – nacionālā – kontekstā.

Priekšrocības un ierobežojumi

Analizējot privāto muzeju/kolekciju formas priekšrocības un trūkumus, jāņem vērā, ka pētījumā iekļautie informanti pārstāv neakreditētos muzejus un privātās kolekcijas. Līdz ar to, kā viena no tipiskākajām un būtiskākajām šīs formas priekšrocībām informantu skatījumā ir **brīvība un neatkarība lēmumu pieņemšanā**, kā arī tas, ka kopējo darbību **neapgrūtina birokrātija**. Līdzīgi, kā tas jau tika minēts intervijās ar akreditēto muzeju pārstāvjiem, šāda priekšmetu saglabāšanas forma nodrošina iespēju popularizēt konkrētās vērtības klātienē formātā. Taču, iepretim akreditēto muzeju pārmantojamības priekšrocībai, intervijās ar privāto muzeju/kolekciju pārstāvjiem tiek identificēts **pārmantojamības risks**, proti, informantiem pastāv bažas par kolekcijas pastāvēšanu un iespējām attīstīties nākotnē. Kā viens no informantiem atklāj, nākotnē viņš vēlētos dibināt muzeju, kas

²⁵ Sedleniece U. "Muzeji Latvijā". Nacionālā enciklopēdija. <https://enciklopedija.lv/skirklis/21879-muzeji-Latvijā> (skatīts 14.12.2021)

nodrošinātu iespēju kolekcijai kļūt par stabilu, saglabājamu vērtību, kas iekļautu arī plašākas pieejamības, prestiža un kultūrizglītības attīstības iespējas.

Domājot par intervēto privāto kolekciju/muzeju juridiskās formas priekšrocībām un trūkumiem, jāmin, ka galvenokārt informanti pārstāv nevalstiskās organizācijas – biedrības. Kā šīs juridiskās formas priekšrocība tiek minēta **institūcijas neatkarība** – informanti skaidro, ka viņu darbība nav būtiski atkarīga no pašvaldības politiskajām vēlmēm, noteikumiem vai Kultūras ministrijas regulējumiem, kā arī darbs netiek apgrūtināts ar birokrātisko slogu. Savukārt, kā būtisks trūkums tiek minēts **finansiālā nestabilitāte**. Kāds no informantiem atklāj, ka ir uzsācis muzeja akreditāciju, kas tiek vērtēts kā būtisks, pozitīvs solis uz muzeja statusa, prestiža un finanšu stabilitāti.

Kalnciema muzejs (Jelgavas novads)

Muzeja darbība. Kalnciema muzeja vēsture aizsākusies 2007. gadā, kad muzeja dibinātājs Dāvis Beitlers ir gājis 8.klasē, un skolas projektu darba rezultātā viņa rokās nonāca iedzīvotāju dāvināto oriģinālo priekšmetu krājums par Kalnciema vēsturi. Tā sāka veidoties krājums par Kalnciema vēsturi. Saprotot, ka krājumu mājas apstākļos nav iespējams uzglabāt, radās ideja par muzeja izveidošanu. Ap 2009.–2010. gadu Dāvis Beitlers ļoti mērķtiecīgi sāka veidot kolekciju. 2016. gadā kopā ar domubiedriem izveidoja biedrību, kuras struktūrvienība ir Kalnciema muzejs. Muzeja veidotājs uzskata, ka vēsturiskas liecības var saglabāt no iznīcības tieši muzejā. Šobrīd Kalnciema muzejs darbojas kā privāta institūcija. Kopš 2021. gada muzejs ir ceļā uz akreditēta muzeja statusu.

Muzeja vērtības. Krājuma veidošanas pamatā ir vairāki apsvērumi – lai krājums būtu nozīmīgs vietējā mērogā, dokumentētu vietējās nozīmes procesus, kā arī meklētu krājumu priekšmetu saskares punktus ar plašāku kultūrtelpu, interpretētu muzeja krājumu Latvijas, iespējams, arī starptautiskā kontekstā. Muzeja veidotājs uzskata, ka nepieciešams attīstīt ne tikai lielās pilsētas, bet arī mazākas apdzīvotas vietas laukos – te būtiska loma ir kultūras mantojuma apzināšanai, piemēram, ievērojamu kultūras personību dzimtas sakņu izpētei. Dāvja Beitlera skatījumā muzejam laukos ir būtiska loma vietējās kultūrvides veidošanā, turklāt ne tikai apzinot pagātnes vērtības, bet arī iezīmējot nākotnes perspektīvas.

6.3. Virtuālie muzeji

Līdz ar digitālo tehnoloģiju attīstību arvien vairāk tiek izmantotas muzealizācijas iespējas digitālajā vidē. Digitālie risinājumi tiek izmantoti tradicionālo muzeju ekspozīcijās, bet ir arī atsevišķi gadījumi, kur digitālā formā tiek veidota visa ekspozīcija vai pat viss muzejs ir virtuāls. Baltijas Muzeoloģijas veicināšanas biedrības izdotajā latviskajā izdevumā “Muzeoloģijas pamatjēdzieni”²⁶ tiek lietots “kibernuzeja” jēdziens, ko definē kā “loģiski saistītu digitālo objektu kolekciju”.

Pētījuma ietvaros apskatījām vairākus šādus gadījumus, noskaidrojot virtuālo muzeju/ekspozīciju priekšrocības un ierobežojumus.

Virtuālo muzeju specifiskās funkcijas

Virtuālā muzeja veidošanās pamatā ir unikāla iespēja nodrošināt pēc iespējas plašākai auditorijai informācijas un izglītojošu materiālu pieejamību interaktīvā formātā neklātienē (digitālā) vidē. Informanti uzskata, ka viena no būtiskākajām virtuālo muzeju funkcijām ir izglītojošā funkcija. Informanti gan atzīst, ka šī formāta funkcijas var pārklāties ar citu institūciju darbību, piemēram, ar bibliotēku piedāvātajiem resursiem. Tomēr virtuālais muzejs jeb ekspozīcija ir vienots materiālu kopums par vienu tēmu vai fenomenu, kas tiek padziļināti izpētīts, interpretēts un komunicēts. Tādējādi tas var kalpot gan kā unikāls izziņas materiāls par konkrēto tematu vai arī papildināt citur pieejamo informāciju.

Muzealizējamo vērtību kopums

Pētījuma ietvaros intervēto informantu gadījumi atklāj, ka virtuālie muzeji sniedz padziļinātu informāciju par konkrētu personību dzīvesstāstu un profesionālo darbību, vai arī apkopo noteiktas

²⁶ Devalē, Andrē, Meress, Fransuā, red., 2012. Muzeoloģijas pamatjēdzieni. Baltijas muzeoloģijas veicināšanas biedrība. Pieejams: https://www.muzeologija.lv/sites/default/files/a_devale_f_meress_muzeologijas_pamatjedzieni.pdf

kopienas dzīvesstāstus un liecības. Tomēr tā nav tikai informācija vai personību biogrāfijas un darbu apkopojums virtuālā formātā, bet sniedz iespēju dzirdēt personības balsi, redzēt autentisku vidi, interaktīvā veidā piekļūt materiāliem.

Arī virtuālo muzeju veidotāju pieredze uzsver kopienas lomu gan tēmu apzināšanā, gan iesaistē muzeja aktivitātēs.

Priekšrocības un ierobežojumi

Digitālais kultūras mantojuma saglabāšanas formāts ir specifisks un citādāks nekā citas muzealizācijas formas. Informantu skatījumā tieši formāta **atšķirība no tradicionālā** pati par sevi tiek vērtēta kā priekšrocība. Kā būtiska virtuālā formāta priekšrocība informantu skatījumā ir satura **pieejamība** ikvienam interesentam jebkurā laikā un vietā. Auditorijas piesaistes kontekstā informanti īpaši uzsver to, ka virtuālais muzejs ir veids, kā veiksmīgāk piesaistīt jauniešu auditoriju, kam digitālais saturs ir ierasts kultūras patēriņa veids. Kā būtiska priekšrocība tiek identificēta arī virtuālā muzeja kā bezmaksas pakalpojuma pieejamība.

Informācijas apjoms un tā daudzveidība ir vēl viena virtuālā muzeja priekšrocība. Atšķirībā no tradicionālajiem muzejiem informācijas apjoms ir neierobežots – iespējams pievienot arvien jaunu padziļinātu informāciju. Kā priekšrocība tiek minēta arī daudzfunkcionalitāte. Digitālā vide ļauj labāk izmantot video un audio materiālus, turklāt apmeklētājs tos var sev ērtā veidā, netraucēti apskatīt un noklausīties. Detaļu pietuvinājums ir vēl viena šī formāta priekšrocība. Eksperti intervijās uzsver, ka vērtību fiksēšana digitālā formātā ir ļoti nozīmīgs veids – gan lai saglabātu, gan lai labāk izprastu oriģinālu (piemēram, 3D skenēšana ir devušas jaunas iespējas lietotājam un pētniekiem).

Resursu ekonomija ir vēl viens būtisks aspekts – virtuālais muzejs ir alternatīva, kas atrisina telpu trūkumu, tāpat arī nav nepieciešami resursi krājuma glabāšanai. Lai gan arī digitālie risinājumi prasa pietiekami lielus resursu ieguldījumus, turklāt grūtības ir piesaistīt finansējumu, lai pēc digitālās ekspozīcijas izveides turpinātu tās pilnveidi.

Savukārt kā trūkumu informanti atzīmē to, ka **nav klātienas piedzīvojuma**, iespēja ieraudzīt (vai pat aptaustīt) priekšmetiskās liecības, sajūst autentisku vidi un atmosfēru. Virtuālā forma **nenodrošina materiālās kultūras saglabāšanu nākamajām paaudzēm**. Tāpat kā problēma tiek identificēta atsvešinātība un **atgriezeniskās saiknes trūkumus** starp apmeklētājiem un pakalpojuma sniedzējiem, kas ļautu labāk modificēt piedāvājumu. Kā trūkums tiek minēts arī **“nogurums no ekrāniem”** jeb pārlietu ilgā un biežā digitālo rīku izmantošana un tās ietekme uz cilvēka labsajūtu.

Multimediāla vietne "Knutsskujenieks.lv"

Projekta darbība. Projekta aizsākumi meklējami Salaspils novada bibliotēkas darbinieku iniciatīvā – muzealizēt Knuta Skujenieka literārās darbības liecības, biogrāfiju. Idejas attīstības rezultātā radās multimediāla vietne www.knutsskujenieks.lv, kuras galvenais mērķis ir dzejnieka literārā mantojuma un dzīves telpas saglabāšana un pieejamība ikvienam interesentam virtuālajā vidē. Vietne radusies, sadarbojoties Salaspils novada bibliotēkas speciālistiem kopā ar dzejnieka Knuta Skujenieka ģimeni, literatūrzinātnieku, literatūrkritiķi Arni Koroševski un mākslinieku, programmētāju Tomu Burānu, kā arī līdzdarbojoties pašam Knutam Skujeniekam. Viņš pats stāsta, komentē, tādējādi tiek iegūts tāds unikāls “dokuments”, ko vēlāk nebūs iespējams izdarīt. Nodrošinot pēc iespējas autentiskāku vietnes apmeklējuma pieredzi, tās saturs līdzinās muzejam, virtuālai ekskursijai, kurā iespējams dzirdēt Knuta Skujenieka balsi, redzēt viņam piederošos priekšmetus un dzirdēt stāstus, kā arī sniedz piekļuvi rakstnieka dzejai.,

Projekta vērtības. Knuts Skujenieks ir viens no neparastākajiem izcilajiem rakstniekiem Latvijā, kurš vēl joprojām ir starp mums un kura unikalitāti nosaka ne tikai viņa rakstniecība, bet arī dzīvesstāsts, valodu zināšanas, vēlme apgūt pasaules kultūru. Starp interneta vietnēm Latvijā nav citas konceptuāli līdzīgas vietnes, kas veltītas kādai konkrētai personībai. Vieta, saturs, forma ir pietiekami daudzfunkcionāla, lai pielāgotos jebkurai mērķauditorijai. Projekta ietvaros būtiska loma pievērsta skolēnu auditorijai, kuriem mājaslapas saturs var kļūt par vērtīgu un interesantu, interaktīvu mācību materiālu.

6.4. Bibliotēkas

Latvijas bibliotēku tīklu 2020. gadā veidoja 1505 bibliotēkas – 1 nacionālā bibliotēka, 48 augstākās izglītības iestāžu bibliotēkas, 22 speciālās bibliotēkas, 664 vidējās un profesionālās izglītības iestāžu bibliotēkas un 770 publiskās bibliotēkas. Publisko bibliotēku tīklu veido 762 pašvaldību publiskās bibliotēkas un Neredzīgo bibliotēka ar filiālēm (kopskaitā 8)²⁷. Mūsu pētījumā padziļinātu uzmanību pievēršam pašvaldību publiskajām bibliotēkām, jo viens no to darbības virzieniem ir novadpētniecības darbs, kas ir cieši saistīts ar kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu un muzealizāciju.

Bibliotēku specifiskās funkcijas novadpētniecības jomā

Bibliotēku likumā definētas bibliotēku funkcijas: 1) pasaules kultūras mantojuma — iespieddarbu, elektronisko izdevumu, rokrakstu un citu dokumentu — uzkrāšana, sistematizēšana, katalogizēšana, bibliografēšana un saglabāšana; 2) bibliotēkas krājumā esošās informācijas publiskas pieejamības un izmantošanas nodrošināšana un bibliotēkas pakalpojumu sniegšana²⁸. Publiskās bibliotēkas muzealizācijas procesā iesaistās ar novadpētniecības darbu, uzkrājot, sistematizējot, katalogizējot, bibliografizējot un saglabājot kultūras mantojumam svarīgu informāciju dokumentārā formātā. Latvijas bibliotēku novadpētniecības darba vadlīnijās skaidrots, ka “Novadpētniecība ir viens no prioritārajiem bibliotēkas darba virzieniem, kas ietver kompleksu un vispusīgu novada (apkaimes, reģiona) dzīves dokumentēšanu un izpēti — pagātnē, tagadnē un nākotnes perspektīvā visās zinātņu nozarēs un vietējās dzīves aspektos. Ikvienas bibliotēkas novadpētniecības krājums ir unikāls kolektīvās atmiņas liecību kopums, kas prezentē vietējās vērtības, tradīcijas, sasniegumus, novada vēsturi un attīstību, nostiprina lokālo identitāti, kopienas saliedētību un lokālpatriotismu.”²⁹ Vadlīnijas rekomendē: “Bibliotēka novadpētniecības darbā primāri apzina jebkura veida publicēto informāciju, tajā skaitā audiovizuālos, digitālos un interneta resursus. (..) Cita veida resursi, piemēram, lietišķie materiāli komplektējami tikai papildus, ja to pieļauj bibliotēkas kapacitāte (kā finanšu, tā personāla resursi, telpas, piemēroti saglabāšanas apstākļi, drošība u.c.). Prioritāri komplektējami unikāli materiāli ar vēsturisku, kultūrvēsturisku, zinātnisku vai māksliniecisku vērtību, vai praktisku nozīmi vietējās kopienas dzīvē.”

Pētījuma ietvaros veicām gadījumu izpēti par trīs dažādu līmeņu publisko bibliotēku darbību novadpētniecības jomā (reģiona galvenā bibliotēka, bibliotēka, kas atrodas pilsētā, bibliotēka, kas atrodas pagastā). Izpēte atklāja atšķirīgu pieeju novadpētniecības darbam.

Reģionu galvenajā bibliotēkā darbojas patstāvīga novadpētniecības nodaļa; tiek veikti pētījumi un apkopota informācija. Pēc informantu sniegtā viedokļa šāda līmeņa bibliotēkas parasti neveido priekšmetu krājumu, jo tā ir pašvaldības muzeja funkcija, bet bibliotēkas cieši sadarbojas ar savas pašvaldības muzeju.

Sadarbība starp bibliotēku un muzeju parasti tiek attīstīta tajās pilsētās, kur ir pašvaldības muzejs. Kā skaidro informanti – pilsētu bibliotēkās notiek informācijas apkopošana par ikdienas notikumu dzīvi vietējā mērogā. Bibliotēka fiksē šodienas aktualitātes (uzkrājot preses materiālus, fotogrāfijas, pieņemot arī dokumentāras liecības no iedzīvotājiem, atsevišķos gadījumos iesaistās vietējo iedzīvotāju atmiņu pierakstīšanā, reizēm arī vāc kādus konkrētās teritoriju vietas raksturojošus priekšmetus).

Bibliotēkas rīko izstādes, kurās izmanto uzkrātos novadpētniecības materiālus, kā arī organizē pasākumus par dažādām tēmām, kas saistītas ar kultūrvēsturiskā mantojuma izpēti. Bieži (īpaši pandēmijas apstākļos) pasākumi tiek organizēti digitālajā vidē. Piemēram, sociālajos tīklos publicējot konkursus par dažādu objektu un arhitektūras pieminekļu atpazīšanu senās fotogrāfijās, orientēšanās

²⁷ Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021. *Latvijas bibliotēkas 2020. gadā: Pārskata ziņojums*. Pieejams: <https://www.biblioteka.lv/parskata-zinojums-latvijas-bibliotekas-2020-gada/>

²⁸ Bibliotēku likums. Pieņemts: 21.05.1998., stājas spēkā: 23.06.1998. *Latvijas Vēstnesis*, 167/169, 09.06.1998. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/48567-biblioteku-likums>

²⁹ Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2017. *Latvijas bibliotēku novadpētniecības darba vadlīnijas*. Pieejams: <http://dom.lndb.lv/data/obj/file/2963519.pdf>

spēles pilsētās u.tml. Nereti šīs aktivitātes tiek organizētas sadarbībā ar muzejiem un citām kultūras institūcijām.

Atšķirībā no reģionu galvenajām un pilsētu bibliotēkām, veicot intervijas ar pētījuma dalībniekiem, atklājas atšķirīga pagasta bibliotēku situācija. Ja pagastā nav citas kultūras mantojuma institūcijas, tad bibliotēka daļēji uzņemas arī muzeja funkcijas. Respektīvi, bibliotēkas līdztekus dokumentārā mantojuma uzkrāšanai nereti veido krājumu ar priekšmetiem un nelielu ekspozīciju. Šajā gadījumā veidojas paradoksāla situācija, tieši mazajām bibliotēkām ar nelielu darbinieku skaitu veicot plaša spektra novadpētniecības darbu. Tas ir zināmā mērā ir pretrunā ar Latvijas bibliotēku novadpētniecības darba vadlīnijās minēto par lietišķo materiālu komplektēšanu tikai atsevišķos gadījumos, ja to pieļauj bibliotēkas kapacitāte. Parasti šis darbs balstās individuālā, konkrēto bibliotekāru iniciatīvā un vēlmē veikt kultūras mantojuma apzināšanu, kas pagastā citādi netiek darīts, – ar mērķi stiprināt vietējo identitāti, iesaistīt vietējos iedzīvotājus vēstures apzināšanā un identitātes veidošanā.

Pētījuma ietvaros veiktajās intervijās bibliotēku pārstāvji liecina, ka bibliotēku darbs novadpētniecības jomā nedublē citu kultūras institūciju darbu pašvaldībās. Savukārt muzeju nozares eksperti salīdzinoši kritiski vērtē bibliotēku darbu novadpētniecībā, uzskatot, ka notiek dublēšanās ar citu atmiņas institūciju darbu. Kā bibliotēku unikālo funkciju muzeju eksperti uzskata dokumentāro liecību krāšanu par konkrētās pašvaldības, pagasta, apdzīvotās vietas vēsturi. Īpaši kritiski muzeju pārstāvju skatījumā tiek vērtēta priekšmetu krājumu veidošana bibliotēkās. Atsevišķos gadījumos bibliotēku krājumos tiek uzņemti unikāli priekšmeti, bet tie netiek atbilstoši krājuma veidošanas noteikumiem aprakstīti, glabāti un pētīti, līdz ar to vēlāk arī muzejs šos priekšmetus nevar pārņemt savā krājumā vai arī to vērtība samazinās. Turklāt bibliotēkas krājums var tikt atstāts novārtā vai pat likvidēts, mainoties personālam. Muzeju eksperti rekomendē oriģinālos priekšmetus nodot muzeju krājumā, bet nepieciešamības gadījumā bibliotēkā glabāt kopijas. Tomēr muzeju eksperti atzinīgi novērtē bibliotēku atvērtību sabiedrībai, izsakot viedokli, ka, iespējams, novadpētniecības darbs bibliotēkās tik plaši tiek attīstīts tieši lietotāju novērtējuma un pieprasījuma dēļ. Salīdzinājumā ar muzejiem bibliotēkas daudz biežāk pievēršas aktuālo, mūsdienu procesu dokumentēšanai.

Kultūras mantojuma nozares eksperti norāda uz nepieciešamību attīstīt sadarbību starp visām kultūras mantojuma nozares institūcijām – bibliotēkām, arhīviem, muzejiem, kultūras pieminekļu īpašniekiem un kultūrpolitikas veidotājiem. Šāda sadarbība ir vērojama tikai dažu digitalizācijas projektu ietvaros.

Muzealizējamo vērtību kopums bibliotēku novadpētniecības darbā

Pētījuma ietvaros veiktās intervijas liecina, ka bibliotēkas krāj informāciju par vietējo kultūras dzīvi, uzņēmējdarbību, vēsturi, personībām, apkopo kopienas atmiņas par senākiem laikiem un šodien aktuālo iedzīvotāju ikdienas dzīvi, kas nākotnē var būt vērtīga informācija par pagātnes notikumiem konkrētajā teritorijā. Tiek uzsvērts, ka īpaša nozīme ir pašas kopienas līdzdalībai informācijas iegūšanas procesā (vietējo iedzīvotāju stāsti, atmiņas, vietējo uzņēmumu pārstāvju un personību iesaiste materiālu sagatavošanā). Bibliotēku darbs novadpētniecības procesos interviju laikā tiek raksturots kā sadarbība starp paaudzēm, kas nodrošina kopienas senioru zināšanu nodošanu bērniem un jauniešiem, bieži vien – mācību projektu ietvaros.

Bibliotēku darbs novadpētniecībā ir cieši saistīts ar dokumentu, liecību u.c. materiālu digitalizēšanu. Atsaucoties uz Latvijas bibliotēku 2020. gada darba pārskatu, it sevišķi Covid-19 pandēmijas apstākļos, ir norisinājusies strauja digitālo novadpētniecības resursu un attālināto pakalpojumu attīstība. Ziņojumā tiek teikts, ka “tā kā publiskajās bibliotēkās pamatā tiek digitalizēti novadpētniecības materiāli, vērā ņemamais kopējais publisko bibliotēku digitalizācijas pieaugums galvenokārt attiecināms uz novadpētniecības materiālu digitalizāciju: salīdzinājumā ar 2019. gadu, teksta dokumentu digitalizācija publiskajās bibliotēkās 2020. gadā pieaugusi par 75%, attēlizdevumu digitalizācija par 47%, skaņu ierakstu digitalizācija par 83%, bet video ierakstu digitalizācija par 81%.

Dati rāda, ka no visiem publiskajās bibliotēkās digitalizēto dokumentu veidiem proporcionāli visvairāk digitalizēti attēlizdevumi – 59%.³⁰

Bibliotēku priekšrocības un ierobežojumi muzealizācijas darba kontekstā

Bibliotēkām muzealizācijas kontekstā ir piemēroti resursi un kompetenti darbinieki **vietēja mēroga dokumentāro liecību (iespieddarbi, elektroniskie izdevumi, rokraksti u.t.t.) uzkrāšanai, sistematizēšanai, katalogizēšanai, bibliografēšanai un saglabāšanai**. Bibliotēka var nodrošināt **piekļuvi šiem resursiem**. Tas lietotājiem sniedz iespēju atrast **papildu informāciju un detalizētu ieskatu konkrētās tēmās**, kas saistītas ar novada vēsturiskajām liecībām un šodienas aktualitātēm.

Kā bibliotēku novadpētniecības darba **ierobežojošs aspekts plašā izpratnē par šo bibliotēkas darbības virzienu, nepietiekami finanšu un cilvēkresursi** (tai skaitā, nepilnīgas zināšanas par mantojuma izpēti un saglabāšanu) šīs funkcijas īstenošanai. It īpaši bibliotēku, kas darbojas teritorijās bez pašvaldības muzeja vai citām kultūras mantojuma institūcijām, aktivitātes novadpētniecības jomā pārsniedz pieejamos resursus un bibliotēkas darbinieku kompetences.

Novadpētniecība Cēsu Centrālajā bibliotēkā (Cēsu novads)

Bibliotēkas novadpētniecības darbība

Cēsu Centrālā bibliotēka (CCB) kā reģiona galvenā bibliotēka veic materiālu/publikāciju apzināšanu, apkopošanu, apstrādi, sistematizāciju, glabāšanu, pieejamības nodrošināšanu un popularizēšanu par visu Cēsu novadu.

Novadpētniecības darba pamatfunkcija – apkopot publicēto materiālu. Tas ietver vairākas lasītājiem pieejamas aktivitātes: novadpētniecības lasītavas krājums (grāmatas par novadu un novadniekiem, Cēsīs izdotās grāmatas, audiovizuālie un kartogrāfiskie materiāli, arī ierakstu kopijas no Latvijas Valsts Kinofotodokumentu arhīva); novadpētniecības krājumā pieejams vēsturiskā Cēsu rajona laikraksts ar tā mainīgajiem nosaukumiem un citi vietējie laikraksti; Cēsu reģiona publisko un skolu bibliotēku kopkatalogā pieejama novadpētniecības datubāze; mājaslapā pieejama novadnieku datubāze un novadpētniecības mapes. Tāpat tiek organizēti pasākumi un novadpētniecības izstādes. Novadā notiek sadarbība starp atmiņas institūcijām. Novadpētniecības darba mērķauditorija galvenokārt ir skolnieki, kā arī pētnieki un citi interesenti.

Bibliotēkas novadpētniecības vērtības

Intervijā iegūtā informācija liecina, ka bibliotēkas uzmanības centrā ir dokumentāri materiāli. Galvenā vērtība ir izsmeļoša, no uzticamiem avotiem apkopota informācija par dažādām lokālām tēmām un personībām. Turklāt būtiski ir krāt arī aktuālo informāciju par mūsdienu norisēm. Informācijas uzkrāšanā iesaistās arī sabiedrība. Novadpētniecības darbā noris veiksmīga sadarbība ar pētniekiem. Bibliotēkas darbinieki uzsver to, ka novadpētniecības darbs palīdz mūsdienu globālajā pasaulē saglabāt un turēt kā vērtību dzimtas, vietas piederības sajūtu.

Novadpētniecība Bunkas pagasta Krotas bibliotēkā (Priekules novads)

Bibliotēkas novadpētniecības darbība

Krotas bibliotēka atrodas nelielā apdzīvotā vietā – Krotas ciemā Bunkas pagastā (Priekules novadā). Krotas bibliotēka ir viena no 59 Latvijas bibliotēkām, kura iekļauta katalogā „Latvijas mazās gaismas pilis”. Paralēli bibliotēkas pamatfunkcijām ir plaši izvērsti novadpētniecības darbs. Apmeklētājiem pieejams bagātīgs, regulāri papildināts novadpētnieciskais materiālu klāsts par Bunkas pagastu. Bibliotēkā ir izveidota pastāvīga novadpētniecības izstāde par novadniekiem Ati Kronvaldu un Alfrēdu Krūkli, kā arī aplūkojama Krotas senlietu krātuves ekspozīcija. Kopš 2014. gada Krotas bibliotēka iekļauta UNESCO Stāstu bibliotēku tīklā. Muzeja vadītāja skaidro, ka bibliotēkas funkcijas ir līdzīgas kā muzejiem – glabāt, vākt un popularizēt kultūras mantojumu. Bibliotēkā uzkrāj liecības par nemateriālo kultūras mantojumu, dokumentāro kultūras mantojumu, kā arī veido priekšmetu krājumu (veicot atbilstošus krājuma priekšmetu aprakstus).

Bibliotēkas novadpētniecības vērtības

Bibliotēkas novadpētniecības darba galvenā vērtība ir konkrētās vietas vēstures apzināšana un saglabāšana nākamajām paaudzēm. Tiek apkopoti cilvēku dzīvesstāsti, atmiņas, vietvārdi, apvidvārdi u.c. Vairāki dzīvesstāsti tiek ierakstīti audio formātā. Kā īpaša vērtība tiek izcelta vietas identitātes, mutvārdu vēstures, tradīciju, ēdienu kultūras u.c. saglabāšana. Ļoti nozīmīga ir vietējo iedzīvotāju iesaiste šajā darbā.

³⁰ Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2021. *Latvijas bibliotēkas 2020. gadā: Pārskata ziņojums*. Pieejams: <https://www.biblioteka.lv/parskata-zinojums-latvijas-bibliotekas-2020-gada/>

7. Muzealizācijas kritēriju definēšanas iespējas

7.1. Eiropas valstu kultūras mantojuma politikā

Eiropas valstu kultūras mantojuma politikā, balstoties informācijā, ko sniedz Eiropas kultūrpolitikas datubāze³¹, neidentificējam muzealizācijas kritērijus kā aktuālu tēmu. Vairāku valstu kultūras politikas iezīmē līdzīgus galvenos atslēgas vārdus, kas jāņem vērā, izvērtējot saglabāšanas iespējas – **kultūras mantojuma arheoloģiskā, estētiskā, etnoloģiskā, vēsturiskā, mākslinieciskā un zinātniskā vērtība**.

Īsi raksturosim arī atsevišķus mūsdienu sabiedrības un valstu attīstības faktorus, kas maina kultūras mantojuma lomu un tradicionālo skatījumu uz to.

Dānijas kultūrpolitikā kā aktuāls muzeju nozares jautājums bez to sabiedriskās vērtības, tiek akcentēti **izaicinājumi, kas saistīti ar multikulturālu sabiedrību globālajā pasaulē un citu etnisko grupu integrāciju Dānijas sabiedriskajā dzīvē**.

Igaunijas mantojumu politika ir vērsta ne tikai uz vēsturisko mantojuma saglabāšanu, bet arī **dabas mantojumu** (dabas muzeji, botāniskie dārzi, zooloģiskie dārzi). Tiek atbalstīta muzejos glabāto zināšanu un vērtību komunikācija sabiedrībai – tai skaitā ar **digitālu risinājumu un izglītības programmu** palīdzību. Muzeju tīkla veidošanā tiek ņemti vērā **ilgtspējīgas attīstības un institūciju daudzveidības** aspekti.

Francijas kultūras politikā tiek uzsvērts, ka mantojums tāpat kā jaunrade ir nepārtrauktā transformācijā. Tā galvenais uzdevums ir ne tik daudz saglabāt kultūrvēsturisko mantojumu, bet **piedāvāt vēsturiskās zināšanas, lai iepazītu izcelsmi un konstruētu identitātes**. Īpaši kultūras mantojuma politikas uzmanības centrā ir 20. gadsimts, akcentējot sociālos jautājumus un daudzveidīgo sabiedrību un tās izcelsmi.

Vācijā pastāvīga diskusija ir par to, cik daudzus un kurus pagātnes mantojuma objektus valstij būtu jā saglabā, jārekonstruē un jāuztur, kā arī – no kādiem finansējumu avotiem. Tieši **finansējuma trūkums un augstās izmaksas diskusiju centrā izvirza industriālo mantojumu un tā saglabāšanu jēgpilnā un ilgtspējīgā veidā**. Mantojuma saglabāšanas izmaksas samazina iespēju līdzsvaroti atbalstīt arī kultūras jaunrades procesus.

Ungārijā 2012. gadā tika pieņemts īpašs likums, kas rosina pašvaldībām veidot Vērtību komitejas – lai atlasītu un administrētu “**Vērtību repozitorijus**”, kuros ir iekļautas nozīmīgas ēkas, objekti, ēdieni, tradīcijas un citi fenomeni. Tiek veidots arī nacionālais saraksts, kurā 2021. gada septembrī ir iekļautas 58 vērtības, lielā mērā saistītas ar nemateriālo kultūras mantojumu.

Maltā muzeju politika ir vērsta uz mūsdienīgu Maltas iedzīvotāju dzīves pagātnē interpretāciju un komunikāciju sabiedrībai, **iesaistot apmeklētājus ar tehnoloģiju, inovāciju un iztēles palīdzību**.

Nīderlande pēdējos piecos gados ir ieguldījusi būtiskus papildu līdzekļus kultūras mantojuma ilgtspējīga saglabāšanā, lai **mantojumu padarītu pieejamu sabiedrībai**. Vēl viena iniciatīva ir t.s. “Mantojuma darījums” (*Erfgoeddeal*) – ko 2019. gadā noslēdza Kultūras, izglītības un zinātnes ministrija ar citām ministrijām, pašvaldībām un valsts organizācijām par sadarbību mantojuma, mežu, īpašumu un ainavu saglabāšanā, īpašu uzmanību pievēršot trīs galvenajām tēmām – **klimata pārmaiņām, energoresursiem un to ilgtspējas risinājumiem, kā arī urbanizācijas procesiem**.

Šveicē mantojumam – ainavām, vēsturiskajām pilsētām un ciematiem, atsevišķām ēkām, kā arī arheoloģiskajām vietām tiek piešķirta īpaša nozīme ne tikai kā Šveices identitātes un vēstures atspoguļojumam, bet arī sektoram **ar īpašu ekonomisko lomu tūrisma nodrošināšanā**.

³¹ The Compendium of Cultural Policies and Trends, <https://www.culturalpolicies.net/>

Ukrainā saskaņā ar likumu “Par kultūras mantojuma saglabāšanu” visi kultūras mantojuma pieminekļi tiek reģistrēti valsts reģistrā ar nacionālu un vietēju nozīmi, balstoties uz to **arheoloģisko, estētisko, etnoloģisko, vēsturisko, māksliniecisko un zinātnisko vērtību**.

Lai arī nav izsmeltošas informācijas par muzealizācijas kritēriju esamību un pielietojumu atsevišķu valstu kultūras mantojuma politikā, kopumā informācija uzrāda **vairākas tendences**, kas tiek uzsvērtas kā būtiskas:

- Mantojuma vērtību komunikācija sabiedrībai – tai skaitā ar digitalizācijas palīdzību.
- Integrēta pieeja kultūras mantojumam, kā nozīmīgus apakšsektoros skatot arī industriālo un dabas mantojumu.
- Mantojuma interpretācija, kas palīdz mūsdienu sabiedrības grupām saprast savu izcelsmi, kā arī veicina dažādo etnisko grupu integrāciju.
- Mantojuma dažādās lomas – kultūrvēsturiskā, izglītojošā, saliedējošā, ekonomiskā, reģionālās attīstības u.c.

7.2. Latvijas kultūras mantojuma politikā

Šajā apakšnodaļā apskatām Latvijas (t.sk. atsevišķus starptautiskos normatīvos aktus, kurus Latvija ir pieņēmusi) kultūras mantojuma normatīvos aktus ar mērķi identificēt kritērijus, kas ir attiecināti uz kultūras mantojumu un var tikt attiecināti arī uz kultūras mantojuma muzealizācijas kritērijiem.

Muzeju likums³² nenosaka skaidrus kritērijus muzeju izveidei, krājuma vai kolekcijas veidošanai. Likumā ir sniegts atsevišķu terminu skaidrojums, kas ļauj atvasināt atsevišķus muzealizācijas kritērijus: **kultūrvēsturiskā nozīmība** (runājot par muzeja priekšmetu³³); **vēsturiskā, zinātniskā vai mākslinieciskā vērtība kā nedalāms veselums** (runājot par muzeja kolekciju³⁴).

Zināmu papildu informāciju par atsevišķiem kritērijiem sniedz veidlapa, kas izstrādāta, lai novērtētu akreditējamā muzeja atbilstību akreditācijas prasībām³⁵. Kā kritērijus var izdalīt: **krājums teritoriāli, hronoloģiski un/vai tematiski atspoguļo noteiktu teritoriju** (nacionāla muzeja gadījumā kā kritērijs ir identificējams sekojošais: krājumam teritoriāli, hronoloģiski un tematiski jāaptver visa valsts; reģionāla muzeja gadījumā – krājumam teritoriāli, hronoloģiski vai tematiski jāattiecas uz noteikto reģionu).

Likumā Par kultūras pieminekļu aizsardzību³⁶ kultūras pieminekļi definēti kā “kultūrvēsturiskā mantojuma daļa – kultūrvēsturiskas ainavas un atsevišķas teritorijas (senkapi, kapsētas, parki, vēsturisko notikumu norises un ievērojamu personu darbības vietas), kā arī atsevišķi kapi, ēku grupas un atsevišķas ēkas, mākslas darbi, iekārtas un priekšmeti, kuriem ir vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība un kuru saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm”. Šajā definīcijā kā mantojuma saglabāšanas kritērijus varam izdalīt: **“piemīt vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība”** un **“saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm”**. Savukārt 14. pants sniedz informāciju par pazīmēm, kas raksturo dažāda mēroga kultūras pieminekļus:

³² Muzeju likums. Pieņemts: 15.12.2005., stājas spēkā: 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis, I, 03.01.2006.* Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

³³ Muzeja priekšmets – priekšmets, kas pēc izpētes un apstrādes ir atzīts par priekšmetu ar kultūrvēsturisku nozīmi un atrodas muzeja krājumā.

³⁴ Muzeja kolekcija – muzeja priekšmetu kopums, kuru saista viena pazīme vai vairākas pazīmes un kura vēsturiskā, zinātniskā vai mākslinieciskā vērtība ir nedalāms veselums.

³⁵ Pielikums Kultūras ministrijas 16.03.2010. iekšējiem noteikumiem Nr. INA-6 ar 6.03.2018. grozījumiem Nr.2.5-4-9. “Akreditējamā muzeja atbilstība akreditācijas prasībām. ... muzeja novērtējums”.

³⁶ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 10, 05.03.1992.* Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>

- Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā valsts nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut **starptautiskā vai Latvijas mērogā nozīmīgus objektus ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi.**
- Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā reģiona nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut objektus ar **noteiktam Latvijas reģionam raksturīgu īpašu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi.**
- Valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā kā vietējās nozīmes kultūras pieminekli var iekļaut objektus ar **zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi, kas raksturīga konkrētas pašvaldības teritorijā.**

16. pants nosaka, ka “Kultūras pieminekļu ansambļus un kompleksus, kuriem ir **sevišķa vēsturiska, zinātniska vai mākslinieciska vērtība**, ar Ministru kabineta lēmumu var izsludināt par kultūras pieminekļu rezervātiem, kas aizsargājami saskaņā ar nolikumu par katru no šiem rezervātiem.”

Nacionālā Kultūras mantojuma pārvalde (NKMP) ir izstrādājusi specifiskus kritērijus kultūrvēsturisku objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā³⁷. Atsevišķi vispārējie kritēriji varētu tikt attiecināmi arī uz muzealizācijas kritērijiem: objekta **autentiskums** iekļaušanas brīdī un tā **unikālais vai retais raksturs savā īpašajā tipoloģiskajā grupā**; objekta **novietojums** (objektu kvalitāte Latvijā ir dažāda, tāpēc ir svarīgi aizsargājamus objektus sadalīt adekvāti un ģeogrāfiski vienmērīgi, lai nekoncentrētu aizsardzības līdzekļus tikai vienā privilīģētā vietā); **interesu daudzveidība un koncentrācija vienā objektā**; objekta **kultūrvēsturiskā nozīme**, ko ietekmē datējums; ar **objektu saistītās personas un nozīmīgi vēsturiski notikumi** (objekta nozīme kā nācijas sociālo, zinātnisko, ekonomisko, kultūras vai militārās vēstures ilustrācija, arhitektoniskā vai mākslinieciskā koncepcija, izpildījums, tradicionālās tehnikas; nozīmīgās tehniskās evolūcijas kvalitātes); **vietējās sabiedrības interešu grupu ierosinātas, īpaši izceltas un atzītas citas kvalitātes, kas piešķir objektam nozīmi un pievienoto vērtību.**

Saskaņā ar likuma Par kultūras pieminekļu aizsardzību³⁸ 18.³ punktu publiskā ārtelpā var uzstādīt pieminekļus, piemiņas zīmes un izveidot piemiņas vietas **vēsturiskiem notikumiem un personām, ja tam ir vēsturisks pamatojums** un ieceres realizācijā nodrošināta arhitektoniska, mākslinieciska un dizaina kvalitāte. Konsultatīva padome, ko izveido Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) sadarbībā ar Kultūras ministriju (KM) un Aizsardzības ministriju (AiM), izvērtē priekšlikumu un sniedz atzinumus³⁹.

Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums definē jēdzienu “kultūrvēsturiskā vērtība”: “**kultūrvēsturiska vērtība — cilvēka radošā gara meistardarbs, kas demonstrē nozīmīgu cilvēces vērtību mijiedarbību noteiktā laika posmā vai vietā saistībā ar arhitektūras vai tehnoloģijas attīstību, monumentālo mākslu, pilsētas plānošanu, ainavu dizainu, kas tieši vai materiāli ir saistīts ar notikumiem, dzīvām tradīcijām, mākslas vai literāriem darbiem, kam piemīt īpaša universāla vērtība un kas nav jaunāks par 25 gadiem**”⁴⁰.

Arhīvu likums⁴¹ 8. pantā definē kritērijus, kas nosaka dokumentārā mantojuma “arhīvisko vērtību”. No minētajiem sešiem punktiem muzealizācijas kritēriju izstrādes kontekstā būtiski ir sekojoši kritēriji: “dokumentam ir **vēsturiska, sabiedriska, kultūras vai zinātniska nozīme**”; “dokumenta **izcelsme**

³⁷ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma “Par kultūras pieminekļu aizsardzību” Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

³⁸ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 10, 05.03.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>

³⁹ VARAM rīkojums nr. 1-2/101 03.08.2021. Par Pieminekļu, piemiņas zīmju un piemiņas vietu izveides konsultatīvās padomes nolikuma un atzinuma apstiprināšanu. 1. pielikums.

⁴⁰ Rīgas vēsturiskā centra saglabāšanas un aizsardzības likums. Pieņemts 29.05.2003., stājas spēkā 25.06.2003. *Latvijas Vēstnesis*, 87, 11.06.2003. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=76001>

⁴¹ Arhīvu likums. Pieņemts 11.02.2010., stājas spēkā 01.01.2011. *Latvijas Vēstnesis*, 35, 03.03.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>

un ārējās īpatnības”); “dokuments atspoguļo notikuma vai fakta īpašo raksturu”; “dokumenta autora nozīmīgums”.

UNESCO Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību⁴² definē “kultūras mantojumu”, uzsverot pieminekļu, ansambļu vai ievērojamu vietu “**īpašas nozīmes universāla vērtība no vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa**”. Savukārt dabas mantojuma kontekstā – papildus tiek uzsvērti šādi aspekti: **īpašas nozīmes universālu vērtība no estētikas vai zinātnes viedokļa, no saglabāšanas viedokļa, no dabas skaistuma viedokļa**.

Īpašus atlases kritērijus kultūras un dabas mantojuma jomā nosaka arī saskaņā ar UNESCO Konvencijas par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību, tai skaitā tie tiek attiecināti uz UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā iekļautajām kultūras un/vai dabas mantojuma vietām⁴³. Šādam mantojumam jābūt ar īpašas nozīmes universālu vērtību Latvijas, Eiropas un pasaules mantojuma kontekstā, un kas ir aizsargājams un nododams nākamajām paaudzēm. Universālo vērtību pamato ar vienu vai vairākiem 10 minētajiem kritērijiem. Izcelsim tos kritērijus, kas varētu būt noderīgi mūsu pētījuma par muzealizācijas kritērijiem vajadzībām. Mantojums **ataino cilvēka radošā gara meistardarbu; demonstrē nozīmīgu cilvēces vērtību mijiedarbi kādā laika posmā, kādā pasaules kultūras apgabalā saistībā ar arhitektūras vai tehnoloģiju, monumentālās mākslas, pilsētu plānošanas vai ainavu dizaina attīstību; glabā unikālu vai vismaz izcilu liecību par kādu esošu vai jau izzudušu kultūras tradīciju vai civilizāciju; ir izcils kāda ēkas veida, arhitektūras vai tehnoloģiska ansambļa, vai ainavas paraugs, kas ilustrē nozīmīgu(-s) posmu(-s) cilvēces vēsturē; ir izcils tradicionālās cilvēku apmetnes vietas vai zemes vai jūras izmantošanas veida paraugs, kas ir raksturīgs kādai(-ām) kultūrai(-ām), vai ir izcils paraugs, kas ataino cilvēka mijiedarbi ar vidi, it īpaši tad, ja tas kļuvis apdraudēts neatgriezenisku pārmaiņu ietekmes rezultātā; ir tieši vai materiāli saistīts ar notikumiem vai dzīvām tradīcijām, idejām vai uzskatiem, mākslas vai literāriem darbiem, kam piemīt īpašas nozīmes universāla vērtība** (ieteicams kritēriju izmantot saiknē ar citiem kritērijiem); ietver **izcila dabas parādības vai teritorijas, kam raksturīgs ārkārtējs dabas skaistums un estētiskas vērtības; ir izcils piemērs nozīmīgākajiem Zemes vēstures posmiem, ieskaitot liecības par dzīvību, nozīmīgiem notiekošiem ģeoloģiskiem procesiem Zemes formu attīstībā vai nozīmīgām ģeomorfiskām vai fiziogeogrāfiskām iezīmēm; ir izcils piemērs nozīmīgiem notiekošiem ekoloģiskiem un bioloģiskiem procesiem sauszemes, saldūdens, piekrastes un jūras ekosistēmu un augu un dzīvnieku sabiedrību evolūcijā un attīstībā; ietver nozīmīgākos un svarīgākos dabiskos biotopus bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai uz vietas, ieskaitot tos, kuros atrodas apdraudētas sugas, kam ir īpašas nozīmes universāla vērtība no zinātnes vai saglabāšanas viedokļa**.

Lai nominēto mantojuma vietu iekļautu nacionālajā sarakstā, tai jāatbilst noteiktajām integritātes un autentiskuma prasībām. Nominācijas pieteicējam jāpamato mantojuma vietas atbilstība galvenajām **autentiskuma un integritātes pazīmēm**, attiecīgi:

- integritāti raksturojot kā nominētā kultūras un/vai dabas mantojuma vietas un to veidojošo elementu pilnīguma un neskartuma mēru. Lai pamatotu atbilstību integritātes prasībām, ir jānovērtē, cik lielā mērā mantojuma vieta ietver visus elementus, kas nepieciešami tās īpašas nozīmes universālās vērtības izteikšanai, kā arī jāizvērtē, vai vieta ir pietiekami liela, lai nodrošinātu pilnīgu tās nozīmīgumu atspoguļojošo elementu un procesu atainojumu. Integritāte arī izsaka to, cik lielā mērā attīstība un/vai nolaidība negatīvi ietekmē mantojuma vietu;

- autentiskumu raksturojot tikai, ja nominēta kultūras mantojuma vieta. Vērtības autentiskumu var pamatot ar dažādām pazīmēm, tajā skaitā raksturojot, vai elementam ir raksturīga autentiskā forma,

⁴² UNESCO Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. Pieņemts 16.11.1972, stājas spēkā 10.04.1995., pievienošanās 10.01.1995. *Latvijas Vēstnesis*, 58/59, 26.02.1997. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>

⁴³ UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālā saraksta nolikums. Apstiprināts ar 2009. gada 15. septembra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Asamblejas lēmumu nr. 12. (grozīts 25.02.2011., 26.02.2015., 28.02.2020.). Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/latvijas-nacionalais-saraksts>

apjoms, dizains, materiāli, funkcija, tradicionālās tehnikas un pārvaldības sistēmas, apkārtējā vide, atrašanās vieta, vietas raksturs un „noskaņa” u.c.

Kultūras mantojuma politikā un ekspertu minētie kritēriji ir apkopoti vienotā tabulā 7.5. apakšnodaļā.

7.3. Kultūras mantojuma ekspertu viedoklis

Pētījuma ietvaros tika veiktas intervijas ar dažādu kultūras mantojuma apakšnozaru ekspertiem, lai noskaidrotu viņu viedokli, kādas kultūras mantojuma vērtības valstij un sabiedrībai vajadzētu saglabāt nākotnei un kādi viņu skatījumā ir nozīmīgākie muzealizācijas kritēriji. Sniegsim ieskatu ekspertu ieteiktajos kritērijos un argumentācijā, kas pamato šos kritērijus.

Specifiskā kultūras mantojuma vērtība

Eksperti kā vienus no būtiskākajiem nosauc kultūras mantojuma **autentiskuma, unikalitātes un izcilības** raksturojošos kritērijus. Šie aspekti ir novērtēti jau iepriekš, ja muzealizācijai pieteiktais vērtību kopums ir iekļauts valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā, UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā, kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā) vai Latvijas Kultūras kanona sarakstā.

Nozīmīgs raksturojums ir mantojuma **izcilība** kādā no jomām atbilstoši tā specifikai – **mākslinieciska, kultūras, vēsturiska vai cita veida nozīme** – visas Latvijas mērogā vai vienā kultūrvēsturiskajā reģionā, bet tā var būt nozīmīga arī nelielai kopienai. Tāpat mantojumam var būt arī īpaša **simboliska, garīga vai reliģiska vērtība**.

Vēl viens kritērijs, lai novērtētu kultūras mantojuma vērtību – vai tas ir **reprezentatīvs**, atspoguļo **plašāku laika periodu** – noteiktu laikmetu vai laika posmu, vai arī reprezentē **plašāku reģionu** vai visu valsti, ir savā veidā “pārilaicīgs”:

Ilgspējība – viņa [konkrēta personība] ir pierādījusi sevi ilgāk nekā pusgadsimtu. Un viņa tiešām ir ietekmējusi sabiedrisko domu ar savu sabiedrisko darbību. Kā laikmeta spoguļa kopums. Bet te ir jautājums par muzealizāciju – ko no viņas mantojuma mēs gribam muzealizēt. Vai pilnīgi visu?

Galvenais kritērijs ir saprast, kā tas, ko mēs vēlamies saglabāt, raksturo laikmetu un kā palīdzēs raksturot laikmetu nākamajām paaudzēm un kā mēs palīdzēsīm interpretēt šo mantojumu.

Eksperti, pieminot dažādus piemērus, argumentē, ka ne vienmēr visi kritēriji, kas liecina par kultūras mantojuma īpašo vērtību, ir ļoti skaidri definējami:

Jābūt vēstošiem priekšmetiem, jābūt stāstiem... Stāsti ir tie svarīgie. Ir muzeji, kur ir lietas svarīgas, bet citur stāsti būs svarīgi.

To var definēt kā kritēriju par mantojuma nemateriālo un simbolisko vērtību:

Piemēram, arheoloģijā ir senvieta, kur ir upurozols, kur svarīgāks ir stāsts, nekā pats objekts. Bieži materiālais mantojums ir zudis, palicis tikai nemateriālais. Mantojuma sarakstā tas paliek kā arheoloģiskā senvieta. Vai arhitektūras mantojums – Nacionālais teātris, vieta, kur tika pasludināta Latvijas neatkarība. Tam ir liela nemateriālā nozīme.

Tāpat svarīgs ir **konteksts**, kādā atrodas muzealizējamā vērtība, un mantojuma **integritāte** – vai ēka, apkārtējā vide atbilst saturiskajai iecerei, vai mantojums ir daudzveidīgs un starpdisciplinārs u.tml.:

(..) čaulai jāatbilst saturam. Piemēram, Rundāles pils atbilst saturam [– Rundāles pils muzejam]. Rīgas pils – tas sarežģīti, jo [Latvijas Nacionālais vēstures muzejs] nav Rīgas pils muzejs. (..) [Andreja] Upīša [memoriālais] muzejs ir iekonservēts viena cilvēka dzīvoklis. Bet tur ir vēl virsuzdevums – tas rāda tā laika atmosfēru.

Bet ja nav virsuzdevuma, tad mājai nav jēgas.

Eksperti kā specifiskās kultūras mantojuma vērtības kritērijus nosauca: unikalitāte, autentiskums, izcila vēsturiskā, mākslinieciskā, zinātniskā vai cita nozīme, reprezentativitāte, integritāte, raksturo/ atspoguļo noteiktu laikmeta/ laika posmu vai noteiktu ģeogrāfisko areālu (kultūrvēsturisko reģionu, visu Latviju), īpaša simboliska/ garīga/ reliģiska vērtība, kā arī to, vai vērtību kopums jau ir iekļauts valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā, Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā, UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā, kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā) vai Latvijas Kultūras kanona sarakstā.

Sabiedriskā nozīmība

Muzeja vai citas kultūras mantojuma institūcijas sabiedrisko nozīmību un sabiedrisko lomu atzīst lielākā daļa informantu: vai kultūras mantojuma institūcijas darbībā iesaistās kopiena un vai tā ir nozīmīga šaurākai vai plašākai sabiedrības grupai (eksistējošām institūcijām to var vērtēt pēc apmeklējuma). Tomēr, vaicājot par sabiedrības vērtējumu kā kritēriju, lai noteiktu muzealizācijas nepieciešamību, ekspertu domas dalās. Jo daļa sabiedrības ir vienaldzīga vai neieinteresēta kultūras mantojuma saglabāšanā. Eksperti vairāk uzsver, ka būtu jāņem vērā kultūras mantojuma saglabāšanā ieinteresētās sabiedrības daļas viedoklis. Kāds cits eksperts oponē, uzsverot, ka kopienas viedoklis ir izšķirošs, lemjot par muzealizāciju.

Latvijā ir izteikti orientēti uz eksperta viedokli, citur tas nav tā nav. Vairāk jādomā par noteiktām kopienām, tas ir viņu kultūras mantojums. Eksperta viedokļa dominance ir tur, kur tas jau ir nodots kādas institūcijas pārraudzībā. Tie, kas lieto, tiem vajadzētu noteikt to lietojumu – draudzei, pilsētā tie ir iedzīvotāji. Ja gribam ņemt pilsētā nost kādu statuju un ielikt muzejā – kopienai tur ir teikšana, jo tā ir kultūrvēsturiskā ainava, kas glabā atmiņas. Latvijā sabiedrība ir diezgan pieņemoša.

Gandrīz visi uzsver izšķirošo indivīda, entuziasta, iniciatora lomu kultūras mantojuma saglabāšanā un jaunu vērtību izcelšanā.

Pēdējās desmitgadēs arvien uzskatāmāk ir redzams, ka cilvēciskais jeb subjektīvais faktors ir noteicošs. Ļoti mērķtiecīgs cilvēks vai domubiedru grupa, ja viņiem ir kas svarīgs, tad tās idejas nostiprinās.

Pieredze rāda, ja konkrētajā vietā ir mantojuma objekti un ir cilvēki, kas spēj apzināties tā mantojuma daudzpusīgo vērtību un saredzēt nišu, tad viņi to izdarīs. Bet ja nav viedokļa, tad ... bieži objekts iet postā, notiek destruktīvas darbības.

Enerģiski skolotāji veido novadpētniecības stūrīti vai skolas muzeju; nomainoties skolotājam notiek pārmaiņas... nereti priekšmeti ir pazuduši... citreiz sadedzināti...

Eksperti ir novērojuši lokālu kopienas iesaisti kultūras mantojuma saglabāšanā – šīs aktivitātes īpaši aktīvi izvēršusās pēdējās desmitgadēs:

Kopiena visu caurauž. Notiek pārvirze uz sabiedrību – restaurācijas politikā, kultūras mantojuma saglabāšanā – muižas, pilis, arī industriālais mantojums,

dzelzeļa stacijas. Cilvēki, kas atjauno objektus, seko idejām... viņiem ir izpratne vērtībām... Sēlijas mazpilsētas esmu apceļojusi. Vai muzejus tas ir skāris? Pagaidām šie procesi notiek paralēli. (..)

Savukārt nacionāla mēroga vērtību muzealizācijas procesos tieši vai netieši viedokli gatava izteikt plašāka sabiedrības daļa. Tomēr eksperti uzsver, ka ilgtermiņā būtiskāki ir citi apsvērumi, tai skaitā skaidrs attīstības plāns un finansiālie resursi.

Eksperti iezīmē vairākus līmeņus (atkarībā no muzealizējamās vērtības mēroga), kādā būtu jāvērtē sabiedriskā nozīmība: vai ir iniciators, neliela interesentu grupa, kas gatavi uzņemties projekta virzīšanu; vai mantojums ir nozīmīgs tiešajai mantojuma kopienai; kāda ir mantojuma nozīmība lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem) un visbeidzot – vai nacionāla mēroga mantojums ir nozīmīgs plašākai Latvijas sabiedrībai.

Resursu pieejamība

Resursu pieejamība ekspertu skatījumā ir viens no svarīgākajiem kritērijiem, jo kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācija, it īpaši muzeja formā, prasa ilgtermiņa ieguldījumus (telpas, finansējumu), kvalificētus darbiniekus un sabiedrības atbalstu.

Atsevišķos gadījumos pašvaldības līmenī kultūras mantojumā tiek saskatīta ne tikai tās kultūras vērtība, bet arī ekonomiskā vērtība – domājot par pašvaldības identitātes veidošanu un zīmola attīstību vai plānojot jaunus tūrisma maršrutus. Eksperti min veiksmīgus piemērus resursu ieguldījumiem kultūras mantojumā – piemēram, Ventspili vai Alūksni, bet norāda arī uz situācijām, kur pašvaldības, vēloties dibināt jaunus muzejus, nenovērtē nepieciešamos ieguldījumus ilgtermiņā.

Tā saikne ar ekonomiku, tūrismu, ar vietas identitāti... tas ir muzealizācijas virzītājspēks.

Eksperti identificē vairākus aspektus resursu pieejamībā, kas jāizvērtē, pieņemot lēmumu par kultūras mantojuma vērtības muzealizāciju: kompetentu cilvēkresursu pieejamība ilgtermiņā (t.sk. entuziasts vai entuziastu grupa, kam ir zināšanas un izpratne un kas ir gatava rūpēties); potenciāli pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām; skaidrs plāns, kā iecerī uzturēt ilgtermiņā; ir viena vai vairākas sabiedriskas organizācijas, kas iestājas par konkrētā mantojuma saglabāšanu.

Aktualitāte

Aktualitāte kā kritērijs tiek vērtēts neviennozīmīgi. Eksperti uzskata, ka jaunu valsts muzeju veidošana ir jādiskutē nozarē un jāfiksē kultūrpolitikas plānošanas dokumentos. Negatīvi vērtē tādus gadījumus, kur muzealizācijas procesu nosaka politiķi (valsts vai pašvaldību līmenī), balstoties savās interesēs. Eksperti argumentē, ka šādas iniciatīvas nav ilgtspējīgas.

Vienlaikus tiek norādīts, ka ir daudzveidīgas, sabiedrībā aktuālas tēmas, kas nepietiekami atspoguļotas kultūras mantojuma komunikācijas aktivitātēs:

Klimats, bēgļi, pasaule ir tik trausla, ir tik daudz par ko uztraukties, bet mēs taisām tik daudz dīvainas izstādes. Muzejiem ir jāpiespiež restarta poga, jāsaprot, priekš kā viņi pastāv – priekš cilvēkiem, kas dzīvo viņiem līdžās.

Aktualitāte tiek arī uzsvērtā Nacionālā muzeju krājuma komplektācijas kontekstā – ka to ir nepieciešams papildināt ar mūsdienu liecībām.

Zviedrijā bija populāra 'Samdok' kustība⁴⁴. 'Samdok' attīstīja metodoloģija, kā saglabāt liecības (no katras desmitgades saglabāt vienu dzīvokli). Kopumā tendence muzealizēt, izņemot no dabiskās vides, ir mazinājusies.

Igaunijā ir lieliska pieredze. Viņi [krājumā] paņēma arī 'Skype' izgudrotāja krēslu. Līdzīgi arī mums būtu jāstrādā. Mēs pārāk koncentrējamies uz Latvijas valsts izveidošanas lietām, uz vēstures lietām. Bet aizmirstam pārējos paralēlos procesus. (..) Valsts muzejus varētu rosināt papildināt kolekcijas.

Eksperti izvirza aktualitāti kā kritēriju divos aspektos: konkrētā mantojuma saglabāšana definēta kā kultūrpolitiska prioritāte (valsts vai pašvaldības līmenī); kultūras mantojuma vērtības atbilst sabiedriski aktuālām tēmām.

Citi faktori

Viens no svarīgiem kritērijiem, kas ļauj noteikt, vai nepieciešams kultūrvēsturiskā mantojuma vērtību muzealizēt, kā arī izvērtēt dažādas alternatīvas vērtības saglabāšanai, ir tas, vai līdzīgas vērtības (mantojums) **jau ir iekļauts Nacionālajā muzeju krājumā vai citu muzeju krājumos**, tāpat arī, cik lielā mērā tas ir saglabāts un komunicēts citos veidos – piemēram, pētījumos, filmās, grāmatās, pašvaldību novadpētniecības ekspozīcijās u.tml. Šis kritērijs visbiežāk ļauj noteikt, ka muzealizējamā vērtība nav unikāla. Savukārt kritērijs par mantojuma **apdraudētības** izvērtēšanu ļauj noteikt, cik liels ir risks, ka kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība izzudīs, netiks saglabāta.

... jo tas ir vairāk apdraudēts, jo tam vistīcāmāk jānonāk valsts rokās. Bet jāatrod līdzsvars starp apdraudētību un neizraušanu no savas vides un lietojuma kopienā. Piemēram, sakrālajam mantojumam ļoti daudz priekšmeti ir kultūras pieminekļu sarakstā, bet tiek lietoti, tiek izmantoti sākotnēji paredzētai funkcijai – tas var būt vēl viens kritērijs. Daugavpils skrošu rūpnīca, Alūksne-Gulbene bānītis – tiem vērtība ir lielāka. Muzealizāciju nevajag sasteigt, rūpīgi jāizvērtē viss vērtību kopums, kas piemīt... varbūt jāļauj turpināt dzīvot.

Esošais kultūrvēsturiskā mantojuma institūciju tīkls arī var būt atsevišķs kritērijs. Īpaši tajos gadījumos, kad jaunas institucionalizācijas iniciatīvas rodas vienas pašvaldības ietvaros, pašvaldība kā dibinātājs vai finansētājs var izvērtēt, vai plānotā iniciatīva nedublēs jau esošo, vai būs pietiekami resursi vairāku institūciju uzturēšanai. Arī auditorijas aspekts šajā kontekstā ir būtisks – vai pietiks apmeklētāju interese par vairākām kultūras mantojuma institūcijām? Varbūt tieši pretēji – veidojot sava veida kultūras mantojuma institūciju "klasteri", var piesaistīt tūristus.

Eksperti kā papildu faktoros nosaukuši sekojošus kritērijus: līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts esošās kolekcijās u.tml.; liels risks, ka kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība izzudīs, netiks saglabāta; mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ trūkst).

7.4. Kultūras mantojuma institūciju pārstāvju viedoklis

Balstoties ekspertu viedoklī, tika izdalītas vairākas kritēriju kategorijas – specifiskā kultūras mantojuma vērtība, sabiedriskā nozīmība, resursu pieejamība, aktualitātes un citi faktori – šādi sargrupējot 23 kritērijus. Par kritēriju būtiskumu noskaidrojām kultūras mantojuma nozares pārstāvju viedokli kvantitatīvā aptaujā. Kā redzams 14. grafikā, 17 no šiem 23 kritērijiem sektora pārstāvji vērtē kā ļoti būtiskus un arī pārējos 5 kritērijus vairākums respondentu novērtējuši kā būtiskus.

Visbiežāk sektora pārstāvji kā būtiskāko kritēriju identificējuši "unikalitāte un autentiskums". Gandrīz tik pat bieži (90%–91%) kā būtiski kritēriji tiek atzīmēti: izcila vēsturiskā, mākslinieciskā, zinātniskā vai cita nozīme; ir nozīmīga lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem); potenciāli

⁴⁴ 'Samdok' - Zviedrijas kultūrvēsturisko muzeju sadarbības platforma.

pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām; ir iekļauta kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā); skaidrs plāns, kā ieceri uzturēt ilgtermiņā.

Savukārt salīdzinoši retāk kā būtiski kritēriji tikuši identificēti: līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts esošās kolekcijās u.tml. (64%), mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ trūkst) (67%), atbilst sabiedriski aktuālām tēmām (69%), ir nozīmīga interesentu grupai (72%).

Šie vērtējumi liecina, ka sektora pārstāvji par būtiskiem uzskata tādus kritērijus, kas apliecina konkrēto kultūras mantojuma vērtību plašāku nozīmību un ilgspēju. Vienlaikus netieši šie kritēriju vērtējumi liecina, ka būtiska ir katras konkrētās kultūras mantojuma vērtības individuālā unikalitāte. Tāpat sektora paustajos vērtējumos iezīmējas vēlme izvairīties no kritēriju subjektivitātes un atkarības no šī brīža dienaskārtības jautājumiem. Proti – fakts, ka kāda vērtība atbilst konkrētā brīža aktualitātēm vai kādas atsevišķas grupas interesēm, nedrīkst būt prevalējošs pār vērtības unikalitāti un ilgspēju plašākā kontekstā.

Jāuzsver – kā ļoti būtiski kritēriji tikuši identificēti arī tie, kuri definē resursu pieejamību konkrēto vērtību saglabāšanai (finansējuma pieejamība, skaidrs plāns par ieceres ilgtermiņa uzturēšanu, kompetentu cilvēkresursu pieejamība). Tāpat būtiska ir ne tikai vērtības unikalitāte un nozīmība, bet arī tās uzturēšanas praktiskie risinājumi.

Grafiks 14. Sektora pārstāvju viedoklis par muzealizācijas kritērijiem

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021.g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Lūdzu, novērtējiet, cik, Jūsaprāt, ir svarīgs katrs no kritērijiem, lai noteiktu, ka kādu konkrētu kultūrvēsturisko mantojumu nepieciešams aizsargāt muzeja vai kādā citā formā (muzejs, ekspozīcija, novadpētniecības ekspozīcija bibliotēkā u.c.)?

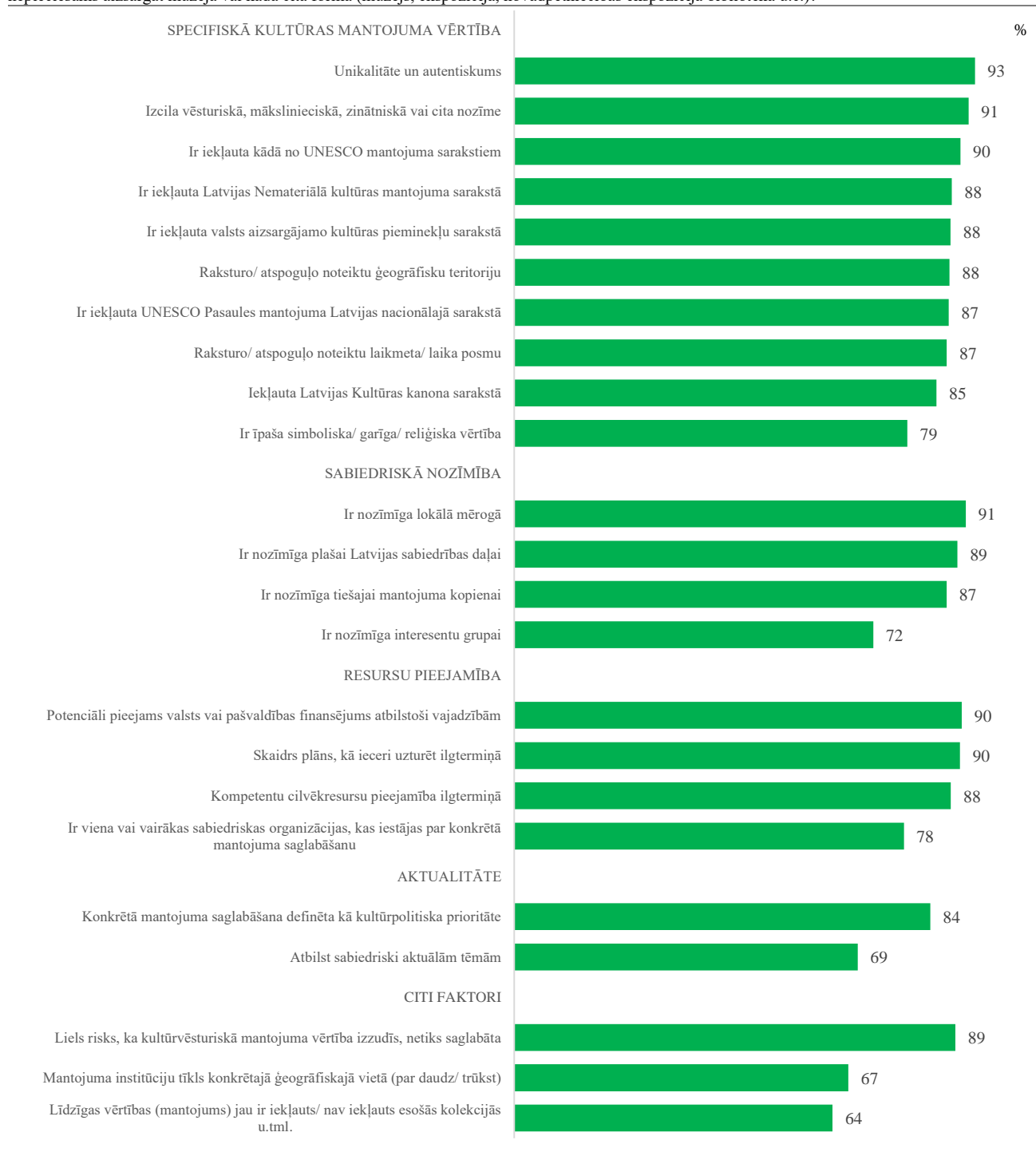

Iepriekš minētos secinājumus apliecina arī kritēriju vērtējums tematiskā dalījumā. Visbiežāk sektora pārstāvji par būtiskiem izvēlējušies tos kritērijus, kas raksturo specifisko kultūras mantojuma vērtību un resursu pieejamību tās uzturēšanai. Kā būtiski identificēti arī sabiedriskās nozīmības kritēriji. Savukārt vērtību atbilstība konkrētā brīža aktualitātēm un citi faktori kā būtiski identificēti retāk.

Grafiks 15. Sektora pārstāvju viedoklis par muzealizācijas kritērijiem

Datu avots: Sektora pārstāvju aptauja 2021. g. decembrī, n=416.

Jautājums anketā: Lūdzu, novērtējiet, cik, Jūsaprāt, ir svarīgs katrs no kritērijiem, lai noteiktu, ka kādu konkrētu kultūrvēsturisko mantojumu nepieciešams aizsargāt muzeja vai kādā citā formā (muzejs, ekspozīcija, novadpētniecības ekspozīcija bibliotēkā u.c.)?

7.5. Muzealizācijas kritēriju priekšlikums

Izvērtējot un salīdzinot ekspertu ieteikumus un viedokli par atsevišķu kritēriju nozīmību, kultūras mantojuma politikā līdz šim definētos kritērijus, kā arī kultūras mantojuma nozares pārstāvju kvantitatīvajā aptaujā izteiktos viedokļus par kritēriju nozīmību, piedāvājam salīdzinājumu, kā arī izvirzām priekšlikumu kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritēriju kopumam (24 kritēriji). Kritērijus grupējam vairākās kritēriju kategorijās – specifiskā kultūras mantojuma vērtība, sabiedriskā nozīmība, resursu pieejamība, aktualitāte un citi faktori.

Izpēte liecina, ka kritēriji var būt tikai rekomendējošs saraksts darba grupai un/vai lēmumu pieņēmējiem, kas konsultāciju procesā izvērtē pieteiktās kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības (skatīt 5.3. par rekomendējamo lēmuma pieņemšanas kārtību). Kultūrvēsturiskā mantojuma vērtības ir ļoti daudzveidīgas, turklāt jāņem vērā dažādie mērogi (nacionāls, reģionāls, lokāls), kādā tās ir vērtējamas. Kritēriju priekšlikums galvenokārt vērsts uz publiskā sektora lēmuma pieņēmējiem.

Tabula 2. Muzealizācijas kritēriji: kopsavilkums

Ekspertu nosauktie kritēriji	Latvijas kultūras mantojuma politikā nosauktie kritēriji	Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem
Specifiskā kultūras mantojuma vērtība		
Unikalitāte un autentiskums	Autentiskums ^{45,46}	Autentiskums
	Unikālais vai retais raksturs savā īpašajā tipoloģiskajā grupā ⁴⁷	Unikālais vai retais raksturs savā īpašajā tipoloģiskajā grupā
	Unikāla vai vismaz izcila liecība par kādu esošu vai jau izzudušu kultūras tradīciju vai civilizāciju ⁴⁸	
	Integritāte (integritāti raksturojot kā nominētā kultūras un/vai dabas mantojuma vietas un to veidojošo elementu pilnīguma un neskartuma mēru) ⁴⁹	
	Interesu daudzveidība un koncentrācija vienā objektā ⁵⁰	Mantojuma daudzveidība un koncentrācija muzealizējamā vērtību kopumā
	[Dokumenta] izcelsme un ārējās īpatnības ⁵¹	
	[Dokuments] atspeguļo notikuma vai fakta īpašo raksturu ⁵²	
Izcila vēsturiskā, mākslinieciskā, zinātniskā vai cita nozīme	Vēsturiskā, zinātniskā vai mākslinieciskā vērtība kā nedalāms veselums ⁵³	Izcila vēsturiskā, zinātniskā, izglītojošā, mākslinieciskā, kultūrvēsturiskā, sabiedriskā vai citāda kultūras vērtība

⁴⁵ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁴⁶ UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālā saraksta nolikums. Apstiprināts ar 2009. gada 15. septembra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Asamblejas lēmumu nr. 12. (grozīts 25.02.2011., 26.02.2015., 28.02.2020.). Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/latvijas-nacionalais-saraksts>

⁴⁷ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁴⁸ UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālā saraksta nolikums. Apstiprināts ar 2009. gada 15. septembra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Asamblejas lēmumu nr. 12. (grozīts 25.02.2011., 26.02.2015., 28.02.2020.). Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/latvijas-nacionalais-saraksts>

⁴⁹ Turpat.

⁵⁰ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁵¹ Arhīvu likums. Pieņemts 11.02.2010., stājas spēkā 01.01.2011. *Latvijas Vēstnesis*, 35, 03.03.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>

⁵² Turpat.

⁵³ Muzeju likums. Pieņemts: 15.12.2005., stājas spēkā: 17.01.2006. *Latvijas Vēstnesis*, 1, 03.01.2006. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/124955-muzeju-likums>

Ekspertu nosauktie kritēriji	Latvijas kultūras mantojuma politikā nosauktie kritēriji	Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem
	Kultūrvēsturiskā nozīmība ⁵⁴⁵⁵	
	Vēsturiska, sabiedriska, kultūras vai zinātniska nozīme ⁵⁶	
	Ar objektu saistītās personas un nozīmīgi vēsturiski notikumi ⁵⁷	
	Piemīt vēsturiska, zinātniska, mākslinieciska vai citāda kultūras vērtība ⁵⁸	
	Īpašas nozīmes universāla vērtība no vēstures, mākslas vai zinātnes viedokļa ⁵⁹	
	Īpašas nozīmes universālu vērtība no estētikas vai zinātnes viedokļa, no saglabāšanas viedokļa, no dabas skaistuma viedokļa ⁶⁰	
	Mantojums ataino cilvēka radošā gara meistardarbu ⁶¹	
	[Dokumenta] autora nozīmīgums ⁶²	
	Izcils paraugs, kas ataino cilvēka mijiedarbi ar vidi ⁶³	
	Tieši vai materiāli saistīts ar notikumiem vai dzīvām tradīcijām, idejām vai uzskatiem, mākslas vai literāriem darbiem, kam piemīt īpašas nozīmes universāla vērtība ⁶⁴	
	Izcilas dabas parādības vai teritorijas/ Izcils piemērs nozīmīgākajiem Zemes vēstures posmiem / izcils piemērs nozīmīgiem notiekošiem ekoloģiskiem un bioloģiskiem procesiem / ietver nozīmīgākos un svarīgākos dabiskos biotopus bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai uz vietas ⁶⁵	
Raksturo/ atspoguļo noteiktu laikmeta/ laika posmu	Demonstrē nozīmīgu cilvēces vērtību mijiedarbi kādā laika posmā ⁶⁶	Raksturo/ atspoguļo noteiktu laikmeta/ laika posmu
	Izcils paraugs, kas ilustrē nozīmīgu(s) posmu(s) cilvēces vēsturē ⁶⁷	

⁵⁴ Turpat.

⁵⁵ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁵⁶ Arhīvu likums. Pieņemts 11.02.2010., stājas spēkā 01.01.2011. *Latvijas Vēstnesis*, 35, 03.03.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>

⁵⁷ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

⁵⁸ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 10, 05.03.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>

⁵⁹ UNESCO Konvencija par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību. Pieņemts 16.11.1972, stājas spēkā 10.04.1995., pievienošanās 10.01.1995. *Latvijas Vēstnesis*, 58/59, 26.02.1997. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/lv/starptautiskie-ligumi/id/766>

⁶⁰ Turpat.

⁶¹ UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālā saraksta nolikums. Apstiprināts ar 2009. gada 15. septembra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Asamblejas lēmumu nr. 12. (grozīts 25.02.2011., 26.02.2015., 28.02.2020.). Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/latvijas-nacionalais-saraksts>

⁶² Arhīvu likums. Pieņemts 11.02.2010., stājas spēkā 01.01.2011. *Latvijas Vēstnesis*, 35, 03.03.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/doc.php?id=205971>

⁶³ UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālā saraksta nolikums. Apstiprināts ar 2009. gada 15. septembra UNESCO Latvijas Nacionālās komisijas Asamblejas lēmumu nr. 12. (grozīts 25.02.2011., 26.02.2015., 28.02.2020.). Pieejams: <https://www.unesco.lv/lv/latvijas-nacionalais-saraksts>

⁶⁴ Turpat.

⁶⁵ Turpat.

⁶⁶ Turpat.

⁶⁷ Turpat.

Ekspertu nosauktie kritēriji	Latvijas kultūras mantojuma politikā nosauktie kritēriji	Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem
Raksturo/ atspoguļo noteiktu ģeogrāfisku teritoriju (kultūrvēsturisko reģionu, visu Latviju)	Krājums teritoriāli, hronoloģiski un/vai tematiski atspoguļo noteiktu teritoriju ⁶⁸	Teritoriāli, hronoloģiski un/vai tematiski raksturo/ atspoguļo noteiktu ģeogrāfisku teritoriju (kultūrvēsturisko reģionu, visu Latviju)
	Starptautiskā vai Latvijas mērogā nozīmīgs objekts ar izcilu zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi ⁶⁹	
	Noteiktam Latvijas reģionam raksturīga īpaša zinātniska, kultūrvēsturiska vai izglītojoša nozīmi ⁷⁰	
	Ar zinātnisku, kultūrvēsturisku vai izglītojošu nozīmi, kas raksturīga konkrētas pašvaldības teritorijā ⁷¹	
Ir iekļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā		Ir iekļauta valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā
Ir iekļauta Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā		Ir iekļauta Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā
Ir iekļauta UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā		Ir iekļauta UNESCO Pasaules mantojuma Latvijas nacionālajā sarakstā
Ir iekļauta kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā)		Ir iekļauta kādā no UNESCO mantojuma sarakstiem (Pasaules mantojuma sarakstā; Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstā)
Iekļauta Latvijas Kultūras kanona sarakstā		Iekļauta Latvijas Kultūras kanona sarakstā
Ir īpaša simboliska/ garīga/ reliģiska vērtība		Ir īpaša simboliska/ garīga/ reliģiska vērtība
	Vēsturiski notikumi un personas, ja tam ir vēsturisks pamatojums ⁷²	
Sabiedriskā nozīmība		
Ir nozīmīga plašai Latvijas sabiedrības daļai	Saglabāšana nākamajām paaudzēm atbilst Latvijas valsts un tautas, kā arī starptautiskajām interesēm ⁷³	Ir nozīmīga plašai Latvijas sabiedrības daļai
Ir nozīmīga lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem)	Vietējās sabiedrības interešu grupu ierosinātas, īpaši izceltas un atzītas citas kvalitātes, kas piešķir objektam nozīmi un pievienoto vērtību ⁷⁴	Ir nozīmīga lokālā mērogā (reģiona, novada, pagasta iedzīvotājiem)
Ir nozīmīga tiešajai mantojuma kopienai		Ir nozīmīga tiešajai mantojuma kopienai
Ir nozīmīga interesentu grupai		

⁶⁸ Pielikums Kultūras ministrijas 16.03.2010. iekšējiem noteikumiem Nr.INA-6 ar 6.03.2018. grozījumiem Nr.2.5-4-9. "Akreditējamā muzeja atbilstība akreditācijas prasībām. ... muzeja novērtējums".

⁶⁹ Likums Par kultūras pieminekļu aizsardzību. Pieņems 12.02.1992., stājas spēkā 10.03.1992. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, 10, 05.03.1992. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/72551-par-kulturas-piemineklu-aizsardzibu>

⁷⁰ Turpat.

⁷¹ Turpat.

⁷² Turpat.

⁷³ Turpat.

⁷⁴ Kritēriji kultūrvēsturiski nozīmīgu objektu iekļaušanai valsts aizsargājamo kultūras pieminekļu sarakstā. Nacionālās kultūras mantojuma pārvaldes 2018. gada 27. decembra rīkojums Nr.1/50, kas izdots, pamatojoties uz likuma "Par kultūras pieminekļu aizsardzību" Pārejas noteikumu 4. un 5.punktu. Pieejams: <https://www.nkmp.gov.lv/lv/kriteriji-kulturvesturiski-nozimigu-objektu-ieklausanai-valsts-aizsargajamo-kulturas-piemineklu-saraksta>

Ekspertu nosauktie kritēriji	Latvijas kultūras mantojuma politikā nosauktie kritēriji	Priekšlikums kultūrvēsturiskā mantojuma muzealizācijas kritērijiem
Resursu pieejamība		
Kompetentu cilvēkresursu pieejamība ilgtermiņā (t.sk. entuziasts vai entuziastu grupa, kam ir zināšanas un izpratne un kas ir gatava rūpēties)		Kompetentu cilvēkresursu pieejamība ilgtermiņā
Potenciāli pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām		Potenciāli pieejams valsts vai pašvaldības finansējums atbilstoši vajadzībām
Skaidrs plāns, kā ieceri uzturēt ilgtermiņā		Skaidrs plāns, kā ieceri uzturēt ilgtermiņā
Ir viena vai vairākas sabiedriskas organizācijas, kas iestājas par konkrētā mantojuma saglabāšanu		Ir viena vai vairākas sabiedriskas organizācijas, kas iestājas par konkrētā mantojuma saglabāšanu
Aktualitāte		
Konkrētā mantojuma saglabāšana definēta kā kultūrpolitiska prioritāte (valsts vai pašvaldības līmenī)		Konkrētā mantojuma saglabāšana definēta kā kultūrpolitiska prioritāte (valsts vai pašvaldības līmenī)
Atbilst sabiedriski aktuālām tēmām		Atbilst sabiedriski aktuālām tēmām
Citi faktori		
Līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts esošās kolekcijās u.tml.		Līdzīgas vērtības (mantojums) jau ir iekļauts/ nav iekļauts Nacionālajā muzeju krājumā, citu muzeju krājumos u.tml.
Liels risks, ka kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība izzudīs, netiks saglabāta		Liels risks, ka kultūrvēsturiskā mantojuma vērtība izzudīs, netiks saglabāta
Mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ trūkst)	Objekta novietojums ⁷⁵	Mantojuma institūciju tīkls konkrētajā ģeogrāfiskajā vietā (par daudz/ nepietiekams)

⁷⁵ Turpat.

8. Pielikums 1: Kvantitatīvās aptaujas izlases veidošanas process

Izpētes ietvaros 2021. gada decembrī tika īstenota kultūras mantojuma institūciju pārstāvju kvantitatīva aptauja. Tālāk sniegts detalizēts apraksts mērķgrupas izlases definēšanai un atlasēi.

Atlasē veikta no Latvijas kultūras institūciju datu bāzes⁷⁶ šādos secīgos soļos:

1. Pēc nozares atlasītas:

Bibliotēkas
Muzeji
Kultūrvēsturiskās vietas
Arhīvi

2. No 1. solī atlasītajām tālāk veikta specifiskā atlasē pēc objekta veida, galējā atlasē neiekļaujot:

Kultūrvēsturiskās vietas	Pilsētbūvniecība
	Dabas parks
	Mākslas piemineklis
	Vēsturisko notikumu vieta
	Arhitektūra
	Arheoloģija
	Baznīca, kulta vieta
Bibliotēkas	Vispārējās un profesionālās izglītības iestādes bibliotēka >> Vispārīzglītojošo dienas skolas
	Vispārējās un profesionālās izglītības iestādes bibliotēka >> Profesionālās izglītības iestāžu
	Augstākās izglītības iestādes bibliotēka >> Koledžu
	Speciālā bibliotēka
	Augstākās izglītības iestādes bibliotēka >> Augstskolu
	Vispārējās un profesionālās izglītības iestādes bibliotēka

3. Gala atlasē iekļautas šādas institūcijas:

Arhīvi	Arhīvi
Bibliotēkas	Latvijas Nacionālā bibliotēka
Bibliotēkas	Publiskā bibliotēka
Bibliotēkas	Publiskā bibliotēka >> Neredzīgo
Bibliotēkas	Publiskā bibliotēka >> Pašvaldību
Kultūrvēsturiskās vietas	Pils, muiža
Muzeji	Dabas vēstures un dabaszinātņu muzejs
Muzeji	Etnogrāfijas un antropoloģijas muzejs
Muzeji	Krātuve un/vai ekspozīcija
Muzeji	Mākslas muzejs
Muzeji	Reģionālais muzejs (daudzpusīgi raksturo kādu noteiktu teritoriju)
Muzeji	Specializētais muzejs (arī personībām veltītie memoriālie un piemiņas muzeji)
Muzeji	Vēstures un arheoloģijas muzejs
Muzeji	Vispārējais muzejs
Muzeji	Zinātnes un tehnoloģiju muzejs

⁷⁶ Latvijas kultūras institūciju datu bāze: <https://data.gov.lv/dati/lv/dataset/latvijas-kulturas-institucijas>

4. Atlases rezultātā tika iegūts 1131 institūcijas saraksts. E-pastu kontakti bija norādīti kopumā 957 no tām. 6 e-pasti bija dublētie (viens kontakts dažādām institūcijām). Tādējādi rezultātā tika iegūta 951 e-pastu adresātu datu bāze. Visvairāk kontaktu trūka pilīm un muižām (135 nav kontaktu, 20 ir), sekojoši to pārstāvība izlasē statistiski ir nepietiekama.
5. Atlasītajai datu bāzei tika pievienota pētnieku pašu apkopotā informācija par neakreditēto muzeju kontaktpersonām. Tādu kopumā bija 286.
6. Tādējādi kopskaitā tika iegūta datu bāze ar 1412 institūcijām, kuras attiecināmas uz kultūras mantojuma sektoru, bet no tām e-pasti bija 1237 institūcijām.
7. Visas 1237 institūcijas tika aicinātas piedalīties aptaujā, aizpildot elektroniski programmētu anketu (CAWI). Anketēšana tika īstenota 2021. gada decembrī.
8. Aptaujā tika iegūtas kopumā 416 aizpildītas aptaujas anketas (9 arhīvi, 184 bibliotēkas, 51 kultūrvēsturiskas vietas (pilis, muižas, u.c.), 89 muzeji, 20 citas).
